

**PRÁVNICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE**

KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA

Počet listů: 117

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Téma:

Právo znát svůj genetický původ v kontextu lidských práv

(Topic: Right to know the genetic origin in the context of human rights)

Vedoucí rigorózní práce:

doc. JUDr. Senta RADVANOVÁ, CSc.

Autor rigorózní práce:

Mgr. Petra HECZKOVÁ

Praha 2010

„Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval/a samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.“

Obsah

I.	Úvod	5
II.	Lidská práva a jejich mezinárodněprávní ochrana	7
II.	1. Mezinárodní ochrana lidských práv v rámci OSN	9
II.	2. Regionální ochrana lidských práv	12
II.	3. Úmluva o právech dítěte	15
III.	Slad'ování biologického a právního rodičovství v souladu s problematikou lidských práv - související judikatura ESLP	18
III.	1. Paulík proti Slovensku	20
III.	2. Odievre versus Francie	23
IV.	Určení otcovství	25
IV.	1. První domněnka otcovství	25
IV.	1. a) Popření otcovství	26
IV.	2. Druhá domněnka otcovství	28
IV.	2. a) Souhlasné prohlášení o určení otcovství a nabytí státního občanství (případ prošetřovaný VOP, vedený pod sp. zn. 3205/2006/VOP/MV)	33
IV.	2. b) Popření otcovství	36
IV.	3. Třetí domněnka otcovství	36
IV.	3. a) Znalecký posudek ve věcech určení otcovství	44
IV.	3. b) Judikatura ke třetí domněnce otcovství (Nález ÚS 987/07)	46
IV.	4. Shrnutí k domněnkám otcovství	53
V.	Kdo je matkou dítěte?	54
VI.	Určení rodičovství dle italského občanského zákoníku	60
VI.	1. Otcovství manžela matky	60
VII.	Institut náhradní matky	65
VII.	1. Surogace ve Velké Británii	66
VII.	1. a) Otcovství	70
VII.	2. Shrnutí	73
VII.	3. Měly by být surogační dohody právně vymahatelné?	75
VIII.	Asistovaná reprodukce	77

VIII.	1.	Opatření Ministerstva zdravotnictví z 18. 11. 1982 (podmínky pro umělé oplodnění)	78
VIII.	2.	Metodický návod Ministerstva zdravotnictví pro poskytování, vykazování a úhradu asistované reprodukce	79
VIII.	3.	Nejčastější metody léčby neplodnosti	80
VIII.	4.	Stávající právní úprava a s tím související problematika domněnek otcovství	80
VIII.	5.	Anonymita dárců	84
VIII.	6.	Zhodnocení asistované reprodukce	84
VIII.	7.	Právní úprava asistované reprodukce ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska	85
VIII.	7. a)	Regulace asistované reprodukce	87
VIII.	7. b)	"Conscience clause"	89
VIII.	7. c)	Regulace použití gamet a embryí	90
VIII.	7. d)	Souhlas k použití gamet	92
VIII.	7. e)	Postmortální využití gamet	93
VIII.	7. f)	Dárcovství gamet	94
VIII.	7. g)	Určení rodičovství v případě zrození na základě dárcovských gamet	96
VIII.	7. g1)	Mateřství	96
VIII.	7. g2)	Otcovství	96
VIII.	7. g3)	Sezdané páry	97
VIII.	7. g4)	Nesezdané páry	98
VIII.	7. g5)	Svobodné ženy	98
IX.		Problematika Baby - boxů	100
X.		Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ	104
XI.		Závěr	109
		Resume	111

I. ÚVOD

Název této rigorózní práce, respektive její téma, jsem zvolila z několika důvodů. Jde o otázky, které se týkají nejen jednotlivce jako takového, ale týkají se především společnosti jako celku, neboť ta je jednotlivci tvořena. Jde o téma, které v sobě spojuje nejen otázky právní, sociální, psychologické, ale též lékařské.

Odpověď na otázku, zda je nutné a pro dítě žádoucí, aby znalo svůj genetický původ, je spíše spekulativní a může se lišit případ od případu. Vzhledem k tomu, že jde o právo znát genetický původ, nikoli povinnost, a tudíž o jeho využití rozhoduje sám jedinec, je jeho zakotvení zcela na místě. Domnívám se, že právě povědomí o vlastních kořenech a původu pomáhá jedinci při utváření jeho osobnosti a při formování jeho postoje nejen vůči společnosti, ale i vůči jemu samému. Samozřejmě se kromě případů, kdy jedinci může znalost jeho původu být ku prospěchu, mohou objevit i případy opačné, a to takové, kdy střet s realitou a zjištění, kdo byl jeho rodičem, mohou mít opačný výsledek. Pokud však dítě v době takového negativního zjištění má dobré rodinné zázemí (tím mám na mysli „náhradní rodinu“), může za jeho přispění problémy s tím spojené překonat.

U dětí, kterým není znám jejich genetický původ se, ať již v raném dětství, či později, především v době tzv. puberty, mohou objevit problémy s utvářením identity. Na pojem „identity“ lze pohlížet ze tří různých pohledů. Jde o definici intrapersonální, interpersonální a sociálně psychologickou. Intrapersonální definice vymezuje identitu jako vlastní pocit totožnosti, který vychází z kontinuálního prožívání vlastního života. Interpersonální definice u identity považují za podstatné ztotožnění se jedince s jeho životními rolemi a definice sociálně psychologická identitu definuje jako prožívání příslušnosti k různým sociálním skupinám. U jednotlivců je žádoucí taková identita, která zahrnuje všechny tři výše uvedené aspekty. Jejich podíl na celkově utvářené identitě se mění v závislosti na věku jedince a na životních situacích, v nichž se nachází. Počátky vývoje identity lze sledovat od tří let věku dítěte. Čím je dítě mladší, tím víc utváření jeho identity závisí na rodinném prostředí.

Nejdůležitějším obdobím pro utváření identity jedince a osobnosti jako takové je bezpochyby dospívání. Je jasné, že problémy utváření identity jednotlivce jsou mnohem

obtížnější v náhradních rodinách než v průměrných rodinách s vlastními dětmi. Proto již v sedmdesátých letech začalo u odborníků převládat mínění, že by osvojené děti o svém původu měly být informovány a neměl by jím být zamlčován. Z praxe vyplývá, že adoptované děti, které mají ke své osvojitelské rodině dobré vztahy, většinou, i když svůj původ znají, nemají touhu po něm dále pátrat. Problémy s pátráním po identitě se objevují spíše u pěstounské péče, a to především v případech, kdy biologickým rodičům zůstává k dítěti jejich rodičovská zodpovědnost.¹

Právo dítěte znát svůj genetický původ je zakotveno v Úmluvě o právech dítěte. Jde o právo řazené k tzv. lidským právům, které náleží jedinci jako lidské bytosti. Právní úpravu dalších otázek, s touto problematikou souvisejících, nalezneme v zákoně o rodině. Pokud jde o otce dítěte, nalezneme v zákoně tři domněnky otcovství, jejichž znění však, s ohledem na současný stav medicíny, není úplně aktuální a se stavem medicíny přímo nekoresponduje. S ohledem na možnost zjištění rodičovství pomocí testů DNA a s ohledem na procento jeho úspěšnosti se první a druhá domněnka zdají být nadbytečné a hlavně jejich využitím nelze zaručit takovou přesnost určení rodičovství, jakou nabízí právě již zmíněné testy DNA. Otázka určení matky je řešena velmi sporadicky a stručně a opomíná úpravu týkající se surrogálních matek.

Toto téma se stává čím dál aktuálnější též z důvodu stále se zvyšujícího počtu párů, které využívají služeb center asistované reprodukce. V poslední době se stále častěji a ve stále vzrůstajícím počtu oproti minulosti objevují páry, které bez lékařské pomoci nejsou schopny početí. Důvody způsobující problémy s plodností jsou problémy gynekologické (u muže andrologické), imunologické a často též psychologické².

---

¹ Tato poznámka je uvedena pouze pro úplnost a netýká se tématu této práce, neboť v oněch naposledy zmíněných případech je genetický původ dítěte znám.

² Tím mám na mysli velmi časté případy, kdy pár dlouhou dobu nemohl počít dítě a následně po osvojení dítěte se tak bez jakékoli lékařské pomoci stalo.

II. LIDSKÁ PRÁVA A JEJICH MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ OCHRANA

Ochrana lidských práv v rámci mezinárodního práva se týká jednotlivců jakožto fyzických osob, a to bez ohledu na jejich státní příslušnost. Tato ochrana je jim tedy adresována jako lidským bytostem. Úpravu lidských práv nalézáme jednak v obecném mezinárodním právu, kde má ochrana lidských práv dokonce povahu kogentní a dále též v mezinárodních smlouvách, a to buď v úmluvách OSN či v úmluvách s regionálním dosahem.

Ve většině případů jsou jednotlivci adresáty výhod, které pro ně nepřímo, prostřednictvím státu, vyplývají. V těchto případech přikazuje mezinárodní právo státům, aby výhody určené jednotlivcům zakotvily jako subjektivní právo vnitrostátní. V některých oblastech lze jednotlivce v rámci mezinárodněprávních vztahů pokládat za marginální subjekty mezinárodního práva. Jednak nedisponují normotvornou způsobilostí a jednak se jejich postavení jako subjektů mezinárodního práva odvozuje od státu. Subjektivitu jednotlivce lze v současné době sledovat ve třech oblastech mezinárodněprávní ochrany, a to v oblasti mezinárodní ochrany lidských práv, která se dotýká tématu této práce, a dále též v otázkách ochrany mezinárodních investic a v trestní odpovědnosti jednotlivce.

Pro určení postavení jednotlivce je rozhodující, zda u něj existují zájmy, které mezinárodní právo chrání i bez přivolení státní moci³ nebo i proti konkrétní vůli takové státní moci⁴.

Zájmy jednotlivce chráněné mezinárodním právem, které nejsou vázány na konkrétní souhlasy států, se nazývají základní lidská práva a řadí se mezi ně mimo jiné např. právo na život, právo na zdraví, právo na svobodu a právo na lidskou důstojnost. Základní lidská práva jsou chráněna kogentními normami mezinárodního práva a státy se od nich nesmí jednostranně odchýlit, ani je derogovat.⁵

---

³ V tomto případě se jedná o ochranu prostřednictvím obecného mezinárodního práva.

⁴ V tomto případě se jedná o ochranu kogentními normami mezinárodního práva.

⁵ Zákaz z jakýchkoli důvodů omezit základní lidská práva je zakotven v čl. 4 odst. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech z roku 1966.

Postavení jednotlivce jako subjektu práva mezinárodního s sebou přináší jeho oprávnění obracet se na mezinárodní orgány⁶ se stížnostmi, peticemi apod., a to zejména v případech, kdy dojde k porušení lidských práv jednotlivými státy.

Jak již bylo zmíněno výše, je kogentní ochrana lidských práv zakotvena v mezinárodním právu obyčejovém. Pro jeho vznik však ale nejdříve muselo dojít k vytvoření příznivých mezinárodněpolitických a společenských podmínek a ke stabilizaci zákazu uchylování se k síle.

K uzavírání harmonizačních smluv docházelo nejprve v oblasti zákazu obchodu s otroky, se ženami a dětmi. Tyto úmluvy jsou souhrnně označovány jako mezinárodní právo trestní a skutkové podstaty v těchto úmluvách zakotvené, převzaly účastnické státy těchto úmluv do svého národního trestního zákonodárství. Následně, v důsledku krutostí druhé světové války, došlo v rámci mezinárodněprávních smluv k úpravě dalších palčivých témat, jako je např. zločin genocidia, dále zločin apartheidu apod.

Do kategorie mezinárodního práva, které zakotvuje tematiku lidsko-právní spadají např. následující úmluvy: Úmluva o potlačování obchodu s lidmi a využívání prostituce jiných (1949), Dodatková úmluva o zrušení otroctví, obchodu s otroky, institucí a praxí podobných otroctví (1956), Úmluva MOP o zrušení nucené práce (1957), Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (1985) a, pro téma této práce nejdůležitější a tematicky nejbližší, Úmluva o právech dítěte (1989). Úmluvě o právech dítěte bude níže věnována samostatná část této práce.

V rámci výčtu mezinárodní ochrany lidských práv nelze opomenout celek nazývaný jako mezinárodní právo humanitární, které chrání lidská práva v rámci válečných konfliktů.⁷

---

⁶ Přístup jednotlivců k těmto mezinárodním orgánům zakládají jednotlivé mezinárodní smlouvy. Příkladem takového orgánu může být Výbor pro lidská práva, zřízený na základě Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, avšak možnost jednotlivce podat na stát stížnost je podmíněna tím, že stát uznal jeho příslušnost přistoupením k Opčnímu protokolu. Další podmínkou je též to, že jednotlivce předtím vyčerpá všechny dostupné vnitrostátní opravné prostředky. (Výbor není oprávněn ve věci rozhodnout. Pouze sdělí právní názor mající povahu doporučení, který není právně závazný.

⁷ Jde o čtyři Ženevské úmluvy o ochraně obětí války (1949) a k nim náležející Dodatkové protokoly I a II (1977). Tato kogentní úprava byla souhrnně reprodukována v textu čl. 8 Římského statutu Mezinárodního trestního soudu (1998).

II.1. Mezinárodní ochrana lidských práv v rámci OSN

Pokud jde o ochranu lidských práv pojící se k OSN, pak ji lze rozdělit do dvou celků, a to jednak oblast smluvní úpravy a jednak mimosmluvní mechanismy OSN.

Po zhruba dvaceti letech poté, co byla na půdě OSN přijata Všeobecná deklarace lidských práv (1948), došlo na půdě Valného shromáždění k přijetí textů dvou úmluv upravujících oblast lidských práv, kterými jsou Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966), též nazývaný Pakt I, a Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (1966), též nazývaný Pakt II, které oba vstoupily v platnost roku 1976.

Závazky plynoucí z Paktu I jsou spíše proklamativní povahy a též kontrola jeho plnění je v rovině informativní. Smluvní strany se zavázaly, že budou zprávy o opatřeních a pokroku, kterého dosáhly při zajišťování práv v Paktu upravených, předkládat Hospodářské a sociální radě.

Pakt II je již na rozdíl od Paktu I běžnou harmonizační úmluvou. Částečně však ještě plní funkci kodifikace obecně platné kogentní úpravy ochrany lidských práv, a to práva na život, práva na lidskou důstojnost a dalších. Jde o zásady určující mezinárodněprávní závazný rámec, kterému musí obsahově vyhovět na to navazující úprava vnitrostátní.

Jednodušší je situace ve státech, které mezinárodní smlouvy, či jen smlouvy o lidských právech, inkorporovaly do vnitrostátního práva. K takovým patří i Česká republika. Tato situace umožňuje dovolat se dostatečně přesných ustanovení Paktu II přímo u vnitrostátních soudů, které jim v případě rozporu se zákonem, který není s mezinárodním závazkem dostatečně sladěn, musí dát aplikační přednost. Samostatnou problematikou je sankcionovatelnost Paktu II. Pakt je sankcionovatelný odpovědnostními právními následky, které při porušení každého pravidla obsaženého v Paktu nastupují ex lege. Problémem však je, že tyto právní následky jsou zásadně dispozitivní povahy. Charakteristickým rysem dispozitivních norem je jejich plná derogovatelnost, tedy, že právní následky nastoupí jen tehdy, pokud jejich působnost nebyla smluvními stranami implicitně vyloučena.

Rozdíl mezi smluvní ochranou lidských práv a obyčejovou normativitou lidských práv, z hlediska účelu jejich ochrany, tkví v podstatě v tom, že smluvní ochrana lidských práv slouží k ochraně individuálních práv konkrétního jednotlivce a obyčejová ochrana lidských práv je určena k ochraně lidstva, tedy člověka jako rodu.

Ochrana lidských práv přijatá již v roce 1950 svou kvalitou prokazuje, že skutečně efektivní ochrana lidských práv je možná pouze mezi státy, které disponují shodnými společenskoekonomickými a politickými hodnotami a jsou na shodném stupni civilizačního vývoje. Tyto předpoklady však u Paktu II splněny nejsou, a to především s ohledem na počet a územní rozložení ratifikujících států.

Poměrně vágní obsahovou povahu má i fakultativní Opční protokol k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech (1966). Jím zavázané státy dovolují všem jednotlivcům, kteří podléhají jejich jurisdikci, obrátit se s oznámením o tom, že byli smluvním státem poškozeni porušením některého z práv stanovených v Paktu II, přímo na Výbor pro lidská práva. Předpokladem tohoto podání je opět vyčerpání možností stanovených vnitrostátním zákonodárstvím. Pravomoc Výboru je však omezena na pouhou možnost konstatování faktu, že k případnému porušení skutečně došlo. Během své praxe si však Výbor osvojil pravomoc širší a nyní jeho konstatování obsahují zpravidla i doporučení, jak obdobným situacím v budoucnu předcházet. Ačkoli se nejnovější stanoviska svými formulacemi podobají rozsudkům, právní relevance závazných rozsudků jím chybí. Starší úmluvy týkající se dílčích aspektů lidských práv, zpravidla žádné zvláštní implementační orgány nekonstituovaly. Novější úmluvy, jak je vidět i na výše uvedeném případě, sice takovéto orgány zřizují, avšak jejich činnost se omezuje pouze na hodnocení zpráv a informací, které od smluvních států získávají. I Úmluva OSN o právech dítěte (1989)⁸, o níž bude pojednáno v samostatné části této práce, svým čl. 43 zřídila Výbor pro práva dítěte OSN⁹, který působí od roku 1991. Postupně se však obecně prosazuje tendence k tomu, aby byl slabý kontrolní mechanismus doplněn o mechanismus individuálních stížností.

---

⁸ Jde o úmluvu s rekordním počtem ratifikací. K 26. 1. 2006 jich bylo 192. Jako poslední číslo je uváděn počet 193 států.

⁹ Výbor pro práva dítěte OSN kontroluje dodržování Úmluvy o právech dítěte.

Další cestou k posilování příliš obecných závazků je sjednávání protokolů k jednotlivým otázkám.¹⁰

Ačkoli je smluvní úprava OSN, týkající se ochrany lidských práv, velice početná, zůstává prozatím bez hlubšího významu zřízení Úřadu Vysokého komisaře OSN pro otázky lidských práv (Office of the UN High Commissioner for Human Rights)¹¹, a to i přes to, že je mu v rámci Organizace Spojených národů připisována vedoucí role v oblasti mezinárodní ochrany lidských práv. Nejstarším orgánem v rámci OSN byla v této oblasti Komise pro lidská práva fungující od roku 1946. Roku 2006 však byla nahrazena Radou OSN pro lidská práva¹². Ta je však spíše orgánem politickým a byla zřízena jako pomocný orgán Valného shromáždění. Dalším z výčtu orgánů v rámci OSN, zabývajících se ochranou lidských práv, je Subkomise pro boj proti diskriminaci a ochranu menšin, která byla ustavena jako pomocný orgán Komise pro lidská práva v roce 1947 a později byla přejmenována na Subkomisi pro podporu a ochranu lidských práv¹³.

Zásadní změny, pokud jde o činnost orgánů, které se zabývají ochranou lidských práv, přinesly dvě rezoluce Ekonomické a sociální Rady OSN¹⁴. Rezoluce č. 1235 dala Komisi pro lidská práva a její Subkomisi příslušnost zabývat se problematikou systematického porušování lidských práv, a to jak politikou apartheidu, tak i rasovou diskriminací. Rezoluce č. 1503 jim dala oprávnění posuzovat všechna sdělení adresovaná OSN, která by byla s to odhalit hrubé a systematické porušování lidských práv a základních svobod, a to na základě existence hodnověrných důkazů.

Nejedná se o systém individuálních stížností a cílem celé takové procedury není náprava porušení práv jednotlivce. Musí se jednat o celkovou a rozsáhlejší situaci

---

¹⁰ Příkladem mohou být dva Opční protokoly k Úmluvě o právech dítěte (2000). Jedná se o Opční protokol o účasti dětí v ozbrojených konfliktech a Opční protokol o prodeji dětí, dětské prostituci a dětské pornografii.

¹¹ Vysoký komisař OSN pro otázky lidských práv je představitelem Organizace spojených národů. Nese stěžejní odpovědnost za činnost OSN na poli lidských práv a je jmenován na čtyřleté období. (24. 2. 2004 byla do úřadu zvolena Kanadanka Louise Arbour)

¹² Rada OSN pro lidská práva se skládá ze 47 členů, kteří jsou podle zásady geograficky spravedlivého zastoupení voleni na tříleté období. Úkolem je zefektivnit práci na poli lidských práv a nahradit často kritizovanou Komisi pro lidská práva.

¹³ Subkomise pro podporu a ochranu lidských práv je složena z 26 nezávislých odborníků. Její složení přispívá k vyšší účinnosti její práce. V oblasti lidských práv a ochrany menšin provádí studie, činí doporučení a pomáhá ostatním orgánům OSN.

¹⁴ Jde o rezoluce č. 1235 (LXII) z 6. 6. 1967 a č. 1503 (LXVIII) z 27. 5. 1970.

hrubého a systematického porušování lidských práv. Řízení je písemné, neveřejné a důvěrné, takže stěžovatel o dalším postupu není informován.

V souvislosti s ustavením Rady pro lidská práva došlo k určitým změnám, a to na základě rezoluce 5/1 z 18. 6. 2007, kterou byla zřízena nová procedura stížností, která se má zabývat konzistentními projevy masových a důvěryhodně potvrzených porušování lidských práv a základních svobod, k nimž by docházelo v jakékoli části světa a za jakýchkoli okolností.

II.2. Regionální ochrana lidských práv

Faktem je, že neefektivnost univerzálních úmluv o ochraně lidských práv se daří řešit lépe na úrovni regionální a to především tam, kde jejich účastnické státy uznávají a disponují stejnými společenskoekonomickými a civilizačními hodnotami.

Již v roce 1950 byla v Evropě přijata Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, která byla tehdy podepsána dvanácti státy a v platnost vstoupila 3. 9. 1953.¹⁵ S ohledem na počet obyvatelstva účastnických států, má asi 800 milionů jednotlivců možnost, resp. právo domáhat se u Evropského soudu pro lidská práva toho, co je jim úmluvou přiznáno. Podobný, avšak mladší systém, byl přijat roku 1969 Americkou úmluvou o lidských právech, která v mnohém kopíruje úpravu evropskou. K roku 2005 zavazovala 24 států. Dohled nad prováděním úmluvy je svěřen Meziamerickému soudu pro lidská práva a Meziamerické komisi pro lidská práva. Nejnovější, avšak pokud jde o otázku efektivity neprověřenou úpravou je Africká charta lidských práv a práv národů z roku 1981, která vstoupila v platnost od roku 1986. Charta zřídila pouze Africkou komisi lidských práv a práv národů. Africký soud pro lidská práva a práva národů byl zřízen až Protokolem k Africké chartě, k jehož přijetí došlo v roce 1998. Model se podobá modelu přijatému v rámci Americké úmluvy.

Pokud jde o evropskou ochranu lidských práv a orgán zřízený k její ochraně, tedy Evropský soud pro lidská práva, je nutné zmínit, že tento není vybaven pouze nezávaznými mediačními kompetencemi, jakými disponuje například ženevský Výbor pro lidská práva, ale disponuje naopak pravomocí rozhodovací. Soud byl ustaven v roce

---

¹⁵ K říjnu roku 2004 měla tato úmluva 46 účastnických států.

1959 poté, co byla jeho jurisdikce ve všech otázkách aplikace a interpretace úmluvy uznána osmi státy. Možnost iniciovat řízení před soudem byla dána jednotlivci teprve zhruba po 40 letech platnosti Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, a to prostřednictvím Protokolu č. 9, který vstoupil v platnost roku 1994. Tím tedy bylo jednotlivci umožněno dát ve své věci podnět k zahájení řízení před Evropským soudem pro lidská práva. Do té doby se jednotlivci se svými stížnostmi mohli obracet pouze na Evropskou komisi pro lidská práva. Ta disponovala pouze pravomocí rozhodnout o přijetí této stížnosti, popřípadě provést smírné řízení či předat předmětnou individuální stížnost soudnímu orgánu. Docházelo tak k přetížení orgánů a k neúnosným průtahům doby řízení před těmito orgány. Reforma v této oblasti byla dovršena Protokolem č. 11, který vstoupil v platnost 1. 11. 1998. Na jeho základě se uplatňuje nová úprava, která zavedla jediný, a to již obligatorní kontrolně implementační orgán úmluvy, kterým je stálý Soud, který jedná ve Výborech a Senátech. V současné době je příslušnost Soudu automatická, což je způsobeno již samotnou účastí států na předmětné úmluvě, čímž každý stát přijímá ve věcech výkladu a uplatňování úmluvy jeho obligatorní rozhodovací pravomoc. Kterýkoli stát je též oprávněn předložit Soudu k posouzení každé případné porušení úmluvy jiným smluvním státem, kdy nedodržením ve své vnitrostátní sféře způsobil jednotlivci újmu, přitom je nerozhodné, zda se jedná o cizince, vlastního příslušníka či bezdomovce. Vždy se totiž jedná o jednotlivce se statusem lidské bytosti. O přijetí takovéto mezistátní stížnosti rozhodne Soud, zasedající v Senátu o sedmi soudcích pouze tehdy, pokud již byly jednotlivcem využity vnitrostátní opravné prostředky a od doby posledního vnitrostátního rozhodnutí, na jehož základě nedošlo úspěšně k nápravě, neuplynulo více než 6 měsíců.

Pokud Soud rozhodne o přijetí mezistátní stížnosti, musí se nejprve pokusit o vyřešení sporu smírem. Pakliže ke smíru nedojde, přistoupí Soud k projednání věci, v jehož rámci může k písemnému vyjádření či ústnímu slyšení přizvat jakýkoli další stát či zainteresované osoby. Pokud výklad úmluvy či k ní přijatých protokolů vyvolává složitý interpretační problém, pak dojde k postoupení kauzy Velkému senátu, který je složen ze sedmnácti soudců. Na konci celé procedury dochází k vydání rozsudku. Ten se však omezuje na pouhé konstatování, zda ze strany státu k porušení úmluvy došlo či nikoli, ale napadené vnitrostátní rozhodnutí jím zrušeno být nemůže. Rozsudek je

konečný a na jeho provedení dohlíží Výbor ministrů¹⁶. V každém rozsudku je obsaženo podrobné odůvodnění, které představuje interpretaci dané úmluvy a prostřednictvím precedentů se tak vytváří evropský standard ochrany lidských práv. Prostřednictvím rozhodovací pravomoci Soudu dochází k vytváření svébytného smluvněprávního celku. Pokud Soud svým rozsudkem potvrdí pochybení konkrétního státu, avšak jeho vnitrostátní právní řád umožňuje napravit důsledky úmluvě odporujícího postupu jen částečně, je Soud oprávněn tomuto státu uložit povinnost k nápravě, a to prostřednictvím vyslovení spravedlivého zadostiučinění. Odpovědnostní právní následky přichází na řadu až poté, co odsouzený stát své povinnosti nedostojí. O případných nastoupivších odpovědnostních následcích může jednat a rozhodnout Výbor ministrů Rady Evropy, který na plnění rozsudků Soudu přihlíží.

Aby se jednotlivec stal subjektem mezinárodního práva, musí být adresátem práv a povinností založených mezinárodním právem a dále mu musí být přiznána způsobilost k mezinárodněprávním úkonům. Toto je u Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod splněno. Oproti dřívějším úpravám, na jejichž základě měl jednotlivec možnost iniciovat pouze řízení před Komisí, avšak přístup k Soudu neměl, je dnes v celém řízení před Soudem právoplatnou procesní stranou.

Poněkud odlišný postup je předepisován u individuálních stížností. O jejím nepřijetí či vyřazení rozhoduje jednomyslně učiněným prohlášením Výbor tří soudců. Pokud se tak nestane, rozhoduje o jejím přijetí, ale dále též ve věci samé Senát složený ze sedmi soudců. Jak již bylo výše uvedeno, je opět podmínkou přijetí stížnosti vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků¹⁷, stížnost nesmí být anonymní, neodůvodněná, nesmí být jejím podáním sledováno zneužití práva a daná věc nesměla být projednána již dříve, a to ani na jiném fóru¹⁸.

V souvislosti s nárůstem členské základny Evropské úmluvy¹⁹, především po připojení postkomunistických zemí, došlo k dalšímu přetížení Soudu stížnostmi jednotlivců. Lze tedy předpokládat, že minimálně v rámci vnitřního chodu soudní instituce bude muset dojít k reorganizaci.

---

¹⁶ Výbor ministrů je orgánem Rady Evropy.

¹⁷ Sám Soud vychází z principu subsidiarity ochrany práv podle Evropské úmluvy vůči vnitrostátním mechanismům takové ochrany. To bylo ostatně zdůrazněno rozsudkem z roku 2000 ve věci Kudla v. Polsko

¹⁸ Např. ženevským Výborem pro lidská práva

¹⁹ V říjnu roku 2007 bylo 47 účastnických států.

Pokud jde o vlastní znění Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách, pak je nutno vydělit ustanovení nepominutelná a nezadatelná, to je ta, která se týkají nedotknutelnosti osobnosti. Je nutné dodržovat je za všech okolností a není možné je suspendovat ani v případě válečných stavů či ohrožení státu.²⁰ Dodržování ostatních úmluvou chráněných práv lze v případě mimořádných okolností²¹ suspendovat. O této skutečnosti však musí být informován generální tajemník Rady Evropy.

Práva přiznána jednotlivcům Evropskou úmluvou o lidských právech a základních svobodách lze tematicky rozdělit do následujících celků: právo jednotlivce na svobodu a bezpečnost (jde především o ochranu jednotlivce před svévolným zatčením nebo zbavením osobní svobody), ochrana osob zbavených svobody (jedná se o osoby zadržené či zatčené), právo na spravedlivé jednání, právo na osobní soukromí, svoboda myšlení, svědomí, náboženského vyznání a jejich projevu, svoboda vzdělání a ochrana svobodné činnosti politické, sociální a příbuzné povahy.

II.3. Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte je mezinárodněprávním dokumentem, který zakotvuje práva dítěte formou mezinárodní smlouvy, která je pro účastnické státy, tedy ty, které ji ratifikovaly, závazná. K uznání „dětských“ práv jako součásti práv lidských došlo již počátkem minulého století.²²

Druhým mezinárodněprávním dokumentem upravujícím ochranu práv dítěte se stala Deklarace práv dítěte přijatá na půdě Organizace spojených národů. Vzhledem ke skutečnosti, že deklarace nemají právní závaznost, nemohl tento dokument zajistit plnění jejích principů. V roce 1979, což byl rok, který byl vyhlášen mezinárodním rokem dítěte, navrhlo Polsko, aby byla práva dítěte zakotvena formou úmluvy.

Dne 30. 11. 1989, tedy přesně třicet let po přijetí druhé deklarace zakotvující práva dítěte, došlo Valným shromážděním OSN k přijetí Úmluvy o právech dítěte (dále

---

²⁰ Jde např. o právo na život, zákaz mučení, nelidského a ponižujícího zacházení nebo trestání, zákaz otroctví, nevolnictví a nucené nebo nedobrovolné práce.

²¹ Tyto okolnosti jsou předvídány v čl. 15 EÚLP.

²² Již v roce 1924 došlo Ligou národů k přijetí Deklarace práv dítěte. Ta zrcadlila porozumění společnosti v tom smyslu, že děti vyžadují zvláštní ochranu. Liga národů byla nahrazena OSN.

jen „Úmluva“). Ta byla Valným shromážděním OSN přijata jednomyslně.²³ Jménem České a Slovenské federativní republiky byla Úmluva podepsána dne 30. 9. 1990, tedy v den, kdy se v New Yorku sešli představitelé většiny států světa, aby přijali Světovou deklaraci o přežití dětí, jejich ochraně a rozvoji. Pro ČSFR se Úmluva stala závaznou ode dne 7. 1. 1991, tedy ode dne, kdy byla ratifikační listina uložena u depozitáře smlouvy. Dne 8. 4. 1991 byla Úmluva vyhlášena ve Sbírce zákonů, a to pod číslem 104/1991 Sb., od tohoto okamžiku se stala závaznou i pro subjekty vnitrostátního práva. Na základě ratifikace se smluvní státy stávají smluvní stranou Úmluvy a tím přebírají závazky z ní plynoucí. Na základě článku 10 Ústavy ČR jsou ratifikované a vyhlášené smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem. K ochraně dětí je Česká republika v rámci svého právního řádu vázána též Listinou základních práv a svobod.

Úmluva promítá a proklamuje základní potřeby dítěte a je rozdělena do tří částí. Články 1 – 41 se týkají práv dítěte, články 42 – 45 Výboru pro práva dítěte a články 46 – 54 se týkají ratifikace, přistoupení a vypovězení Úmluvy. V článcích 1 – 41 je obsažen soubor lidských práv dítěte, který zahrnuje jak práva občanská, tak i práva politická, ekonomická, sociální a práva kulturní. Úmluva je právní veřejností považována za tzv. „měkkou normu“²⁴, tedy zaměřenou na rozvíjení vysoce morálních standardů při zacházení s dětmi, neboť dítě má jako lidská osobnost stejnou hodnotu jako dospělý jedinec.

Článek 7 odst. 1 Úmluvy stanoví, že každé dítě je ihned po narození registrováno a má od svého narození právo na jméno, státní příslušnost a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Dle článku 7 odst. 2 zabezpečují provádění těchto práv státy v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a svými závazky, které pro ně vyplývají z příslušných mezinárodních dokumentů. Zvláštní důraz je kladem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti.

Úmluva se v tomto případě neobrací přímo k jednotlivci. Adresátem těchto povinností je stát, který je zavázán zabezpečovat provádění těchto práv v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím. I nedostatečné provádění tohoto práva by bylo

---

²³ Úmluva vstoupila v platnost dne 2. 9. 1990. Do konce roku 1995 ji ratifikovalo 187 členských států OSN.

²⁴ Tzv. „soft law“

porušením smluvního závazku státu, což by působilo mezinárodní odpovědnost státu za takové porušení. S ohledem na uvedené se může zdát sporné, zda právo dítěte znát své rodiče, pokud je to možné, je samo o sobě bezprostředně použitelným ustanovením. Jako self-executing ustanovení kvalifikoval Ústavní soud ČR ústavním nálezem ze dne 9. 4. 1997 článek 3 odst. 1 Úmluvy, který stanoví, že při jakékoli činnosti, která se týká dětí, musí být předním hlediskem zájem dítěte. Právo dítěte znát své rodiče deklarované článkem 7 odst. 1 Úmluvy lze zařadit do kategorie práv, která jsou chápána jako nástroj identifikace člověka s jiným.

V České republice se údaje o tom, kdo jsou rodiče dítěte, získávají z rodného listu. To však neplatí například u dětí nalezených, dále též v rodných listech některých dětí vůbec nemusí být uveden otec. V případech, že otcovství k dítěti nebylo určeno, se v praxi ustálil následující postup. Matriční orgán zašle příslušnému soudu kopii rodného listu dítěte, ve kterém je v kolonce otec uveden údaj „neuveden“. Účastníky řízení je matka a muž, který byl matkou za otce označen. Pokud však matka otce neuvede, nelze to po ní jakýmkoli způsobem vynucovat. V takové situaci pak proti sobě vyvstává právo dítěte znát své rodiče s právem matky na respektování jejího soukromého a rodinného života. V takové situaci je pak nemožné dítěti zabezpečit realizaci jeho práva znát své rodiče. Významným institutem v souvislosti s existencí práva dítěte znát své rodiče, je institut popření otcovství, o němž bude v této práci pojednáno později.

Právo dítěte znát své rodiče je tedy nejčastěji poměřováno s právy jiných subjektů, a to právem na ochranu soukromého a rodinného života s důrazem na právo na utajenost soukromého života a právem na svobodu sexuálního života. Při vzájemném poměřování několika lidských práv nemusí být právo dítěte znát své rodiče vždy vítězem, navíc pokud se za deklarací onoho práva objevuje dovětek „pokud je to možné“.

III. SLAĐOVÁNÍ BIOLOGICKÉHO A PRÁVNÍHO RODIČOVSTVÍ V SOULADU S PROBLEMATIKOU LIDSKÝCH PRÁV - SOUVISEJÍCÍ JUDIKATURA EVROPSKÉHO SOUDU PRO LIDSKÁ PRÁVA

Spory o určení či popření otcovství jsou hojně zastoupeny v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. Jde o spory týkající se článku 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Ke skupině týkající se porušení „rodinného života“ patří věc paní Kroon proti Nizozemí. Skutkové okolnosti tohoto případu jsou téměř zrcadlově opačné k případu pana Paulíka. Paní Kroon s panem Zerroukem se domáhali před nizozemskými orgány určení otcovství pana Zerrouka k nenarozenému synovi, avšak nizozemské orgány jeho otcovství odmítly zaregistrovat, a to z toho důvodu, že se syn narodil za trvání manželství paní Kroon s jiným mužem. Soud pak vyslovil názor, že „respektování rodinného života“ vyžaduje, aby skutečnost zakládající se na biologických a sociálních faktech převládala nad právními domněnkami, které byly jak ve zjevném rozporu s touto skutečností, tak i ve zjevném rozporu s přáním všech zúčastněných osob.

Obdobný skutkový stav lze nalézt též v případě Yildirim proti Rakousku. Předmětem stížnosti byla taktéž nemožnost pana Yildirima popřít otcovství, a to po uplynutí lhůty jednoho roku. V tomto případě bylo nade vše pochybnost jisté, že biologickým otcem není. Porušení práva na rodinný a soukromý život soud neshledal, neboť po uplynutí lhůt k popření otcovství obecně v právních řádech převládá zájem dítěte před zájmem otce.

Případem obdobným případu pana Paulíka je případ Shofman proti Ruské federaci. I pan Shofman se dozvěděl, že není biologickým otcem dítěte až po uplynutí lhůty k popření otcovství a ani jemu soud neumožnil jím požadované řešení nastalé situace. Dalším obdobným rozsudkem Evropského soudu pro lidská práva je Jäggi proti Švýcarsku.

V kauze Shofman proti Rusku šlo o stejný problém jako u pana Paulíka, a to ten, že uplynuly veškeré lhůty, aby mohl v rámci právního řádu své země podat žalobu na popření otcovství či využít obdobného právního prostředku. Evropský soud

pro lidská práva konstatoval, že prekluzivní lhůty pro zahájení řízení o určení otcovství lze ospravedlnit snahou o zajištění právní jistoty v rodinných vztazích a ochranou zájmů dítěte. Tedy v okamžiku, kdy vyprší prekluzivní lhůta ke zpochybnění otcovství, převažují zájmy dítěte nad zájmy nad zájmy otce snažícího se své otcovství vůči dítěti popřít, a to za předpokladu, že stěžovatel věděl a měl důvody domnívat se již od počátku života dítěte, že není jeho otcem a v této věci nepodnikl žádné kroky. V případech Paulík proti Slovensku a Shofman proti Švýcarsku se však jednalo o muže, kteří možnost, že nejsou otci dítěte, zjistili až po uplynutí objektivních lhůt. Okamžitě po tomto zjištění však žalobu na popření otcovství podali, čímž předchozím podmínkám vyhověli. Soud tedy rozhodl, že zabránění v popření otcovství z důvodu, že muž nezjistil pravý stav otcovství v zákonem určené lhůtě, není zamýšlenému cíli přiměřené. Evropský soud v těchto souvislostech potvrdil nutnost vývoje judikatury s odvoláním na měnící se společenské podmínky a s tím spojený vývoj a pokrok jak ve vědě, tak i ve společenských vztazích.

V kauze Jäggi proti Švýcarsku se určení otcovství vůči otci, který zemřel před více jak třiceti lety domáhal syn. Ten se snažil domoci povolení odebrat vzorek pro zkoušku DNA, aby s jistotou mohl vypátrat svého rodiče. Všech dědických nároků se vzdal. Příbuzní zemřelého se i přesto tomuto bránili, a tak švýcarský soud zkoušku DNA zamítl. Evropský soud pro lidská práva dal za pravdu synovi s tím, že se snaží s jistotou postavit svou identitu a vypátrat totožnost svého otce. S ohledem na v předchozí větě uvedené nebyl dle mínění Evropského soudu pro lidská práva zásah do osobní sféry těla mrtvého tak invazivní, aby tím mohlo dojít k porušení práva na nedotknutelnost těla a úcty k zemřelému. Přednost tedy byla dána možnosti znát své příbuzné s tím, že potřeba znát své příbuzné s rostoucím věkem neustává, ba naopak.

Uvedené judikáty se shodují v potřebě uvést do souladu biologickou realitu s právním stavem, a to především v oblasti určení rodičovství. S ohledem na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva lze očekávat obrat v zavedené rozhodovací praxi soudů v paternitních sporech. Ke stanovisku Evropského soudu pro lidská práva v této věci se přiklonil i Ústavní soud ČR, když ve svém rozhodnutí č. II. ÚS 568/06 ze dne 20. února 2007 (blíže bude v této práci popsáno dále) uvedl, že při výkladu pojmů rodina a rodinný život je třeba zohledňovat vazbu biologickou i sociální realitu rodiny. Základem rodinných vazeb zůstává pokrevní biologické pouto. Citováno bylo

rozhodnutí ve věci Kroon a další proti Nizozemí, které uvádí, že „respekt k rodinnému životu vyžaduje, aby biologická a sociální realita převážila nad právní domněnkou...“.

Evropský soud pro lidská práva je orgánem, který je pověřen výkladem ustanovení Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, takže lze jeho závěry použít jako podklad při rozhodovací činnosti.

V České i Slovenské republice se již delší dobu diskutuje o nutnosti změny systému popírání otcovství jako celku, a to především z důvodu, aby se předešlo nesouladu mezi stavem biologickým a stavem právním, vytvořeným na základě zákonných domněnek.

III.1. Paulík proti Slovensku

Jedná se o rozsudek ze dne 10. 10. 2006, stížnost č. 10699/05. Soud se zabýval právem na respektování soukromého a rodinného života, zákazem diskriminace a právem na pokojné užívání majetku.

Pan Jozef Paulík, občan Slovenska, měl sexuální poměr se ženou, které se dne 17. 12. 1966 narodila dcera. Vzhledem k tomu, že pan Paulík své otcovství k narozené holčičce popíral, podala matka dítěte žalobu na určení otcovství u Krajského soudu v Bratislavě. Následně se pak dne 31. 1. 1966 žena provdala za jiného muže. Krajský soud v Bratislavě určil na základě podané žaloby otcovství pana Paulíka a uložil mu povinnost platit výživné. Bylo totiž zjištěno, že pan Paulík měl pohlavní styk s matkou narozené holčičky v době mezi 180. a 300. dnem před narozením dcery, tudíž se uplatnila domněnka podle § 54 zákona o rodině v tehdejší znění, která v případě pana Paulíka vyvrácena nebyla.

Rozsudek Krajského soudu v Bratislavě nabyl právní moci dne 2. 2. 1970. Stěžovatel povinnosti uložené mu rozsudkem dobrovolně plnil, matka narozené holčičky mu však styk s dítětem neumožnila. Pan Paulík se s děvčetem začal vídat až v době, kdy se děvče dozvědělo o jeho existenci, tedy v době, kdy získala občanský průkaz. Postupem času se mezi nimi vytvořilo citové pouto a pan Paulík mladou ženu

podporoval i poté, co si založila vlastní rodinu. Dne 18. 3. 2004 byla vypracována znalecká zpráva, která otcovství pana Paulíka vyloučila.²⁵

Následně se pan Paulík obrátil na státní zastupitelství s tím, aby podalo žalobu na popření otcovství, a to podle § 62 zákona o rodině. I přesto, že měl pan Paulík téměř nezvratný důkaz o tom, že není otcem dítěte, k němuž bylo jeho otcovství rozsudkem Krajského soudu v Bratislavě určeno, neměl podle zákona o rodině žádné možné prostředky nápravy tohoto stavu. I mladá žena uvedla, že pokud stěžovatel nechce, aby byla jeho dcerou, nemá proti popření otcovství žádné námitky.

Krajský státní zástupce v Bratislavě i nejvyšší státní zástupce informovali stěžovatele, že určení jeho otcovství je věcí rozsouzenou, tedy *res iudicata*, a státní zastupitelství nemá žádnou pravomoc nechat věc posoudit soudem. Následně tedy stěžovatel podal ústavní stížnost podle čl. 127 Ústavy směřující proti všem stupňům státního zastupitelství a Národní radě, ve které uváděl, že státní orgány neučinily opatření k ochraně jeho práv. Ústavní soud tuto stížnost prohlásil za nepřijatelnou.

Problematikou rozporu mezi biologickým a tzv. „právním“ rodičovstvím, tedy rodičovstvím, které vzniklo na základě právní domněnky, se v tomto případě následně zabýval Evropský soud pro lidská práva. Tímto judikátem Evropského soudu pro lidská práva je soudem kritizována právní úprava, která je totožná s legislativní úpravou v České republice. V sedmdesátých letech dvacátého století, kdy došlo k tomu, že byl pan Jozef Paulík soudem určen otcem dítěte, přičemž on sám toto otcovství popíral, začíná celá kauza. Pan Paulík byl otcem určen na základě třetí zákonné domněnky, neboť jej krevní zkouška jako možného otce dítěte nevyloučila.²⁶ Stěžovatel totiž důkazní břemeno neunesl a opak neprokázal.

Třicet let po právní moci rozsudku bylo na základě testu DNA prokázáno, že pan Paulík otcem, v té době již dospělé dcery, jehož otcovství vůči ní určil soud na základě třetí zákonné domněnky, není. Jde o příklad situace, kdy právo uměle nastaví předpoklad osobního statusu, který nemá žádný podklad ani v biologické ani v sociální oblasti a ani jeden ze subjektů na takovém stavu a na jeho pokračování nemá zájem

---

²⁵ Ke zjištění došlo na základě testu DNA.

²⁶ § 133 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, stanoví, že pokud je v zákoně pro nějakou skutečnost stanovena právní domněnka, která připouští důkaz opaku, pak ji má soud za prokázanou, pokud během řízení nevyjde najevo opak.

a nestojí o něj. I přes v předchozí větě uvedené, se pan Paulík uspokojivého výsledku u slovenských soudů nedočkal.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve svém článku 8 upravuje právo každého na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. Stát, potažmo jeho orgány, do výkonu tohoto práva nesmí zasahovat vyjma případů, kdy je takový zásah v souladu se zákonem a kdy je to v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobody jiných.²⁷

Ve věci Paulík proti Slovensku dospěl Evropský soud pro lidská práva k tomu, že není možné, aby státem byla udržována situace, která dovolí, aby právní domněnka převážila biologickou a společenskou realitu bez toho, aby byl brán zřetel na skutečnost a přání zainteresovaných. Tímto by totiž došlo k porušení práva stanoveného v čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a nebylo by tak dostatečně respektováno právo jednotlivce na ochranu soukromého a rodinného života. V paternitních sporech, jichž je kauza Paulík proti Slovensku příkladem, stojí proti sobě právo dítěte mít najisto postavenou vlastní identitu a právo domnělého rodiče na ochranu svého soukromého života.

Slovensko bylo Evropským soudem pro lidská práva kritizováno za to, že svému občanovi neposkytl účinný prostředek k ochraně jeho práv a to i přes to, že právem nastolený stav nesledoval zájem žádné z dotčených osob, tedy ani otce ani dítěte. Rovnováha mezi zájmem jednotlivce a společnosti tedy nebyla dodržena. Slovenské republice bylo uloženo uhradit panu Paulíkovi náhradu nepeněžitě škody a nákladů řízení, a to v celkové výši necelých 7000 euro. Slovenský zákonodárce na rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva reagoval novelou zákona č. 99/1963 Z.z., občiansky súdny poriadok.²⁸

---

²⁷ V českém právním řádu je toto právo v modifikacích obsaženo v článku 32 Listiny základních práv a svobod a dalších mezinárodních smlouvách, k nimž ČR přistoupila postupem podle článku 10 Ústavy ČR.

²⁸ Do § 228 odst. 1 bylo připojeno písmeno d) následujícího znění:

„1/ Právoplatný rozsudek môže účastník napadnúť návrhom na obnovu konania,

- a) ak sú tu skutočnosti, rozhodnutia alebo dôkazy, ktoré bez svojej viny nemohol použiť v pôvodnom konaní, pokiaľ môžu privodiť pre neho priaznivejšie rozhodnutie vo veci,
- b) ak možno vykonať dôkazy, ktoré sa nemohly vykonať v pôvodnom konaní, pokiaľ môžu privodiť pre neho priaznivejšie rozhodnutie vo veci,
- c) ak bolo rozhodnuté v jeho neprospech v dôsledku trestného činu sudcu

Případ Paulík vs. Slovensko potvrzuje linii judikatury nastolenou Evropským soudem pro lidská práva, podle které se přísněji posuzuje porušení článku 8 Úmluvy v případech, kdy muž zmešká lhůtu pro popření otcovství z důvodu, že si nebyl vědom, že není biologickým otcem, oproti případům, kdy o této skutečnosti věděl, ale své otcovství nepopřel z jiných důvodů. Česká úprava určování otcovství je analogická úpravě slovenské, tudíž lze konstatovat, že právní systém není příliš pozitivně nastaven mužům, kteří v důsledku pokroku vědy a medicíny zjistí, že skutečnými otci nejsou.

III.2. Odievre versus Francie

Odievre versus Francie je jedním z klíčových a důležitých rozsudků Evropského soudu pro lidská práva, který se týká čl. 8 a čl. 14 Úmluvy o právech dítěte. Žena, která byla ve svém dětství adoptována, se rozhodla využít čl. 8 Úmluvy o právech dítěte k tomu, aby našla svou biologickou matku. Navrhovatelka se narodila v Paříži v roce 1965, přičemž její matka při porodu využila možnosti anonymního porodu. Následně byla holčička adoptována panem a paní Odievre, jejichž příjmení dítě převzalo.

V roce 1990, když bylo ženě 25 let, požádala příslušný orgán o nahlédnutí do složky obsahující údaje o její skutečné rodině. Údaje schopné identifikovat její skutečnou rodinu však složka neobsahovala. Paní Odievre se následně obrátila na Nejvyšší soud v Paříži s žádostí o odhalení důvěrných informací, které se týkají jejího narození a se žádostí o svolení k tomu, aby si mohla udělat kopie příslušných dokumentů a celého rodného listu. Cílem paní Odievre bylo nalézt své údajné bratry, dle informací, které měla, měli její biologičtí rodiče ještě tři syny.

S ohledem na anonymitu porodu paní Odievre se svým návrhem u pařížského soudu neuspěla a následně se obrátila na Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburgu se svou stížností, že jí v rozporu s článkem 8 Úmluvy o právech dítěte nebylo umožněno získat informace potřebné k identifikaci její skutečné rodiny. Dále paní Odievre v návrhu uvedla, že francouzská pravidla týkající se utajených porodů

---

d) ak Európský súd pre ľudské práva dospel vo svojom rozsudku k záveru, že rozhodnutím súdu alebo konaním, ktoré mu predchádzalo, boli porušené základné ľudské práva alebo slobody účastníka konania a závažné dôsledky tohoto porušenia neboli náležite odstránené priznaným primeraným finančným zadost'učinením.“

způsobují v souvislosti s místem narození diskriminaci, a to v rozporu s článkem 14 Úmluvy o právech dítěte.

Soud znovu zopakoval, že článek 8, kromě jiných zájmů, chrání právo na osobní rozvoj. Soud též konstatoval, že narození a okolnosti, za kterých se dítě narodilo, tvoří součást soukromého života dítěte a následně dospělé osoby garantované článkem 8 Úmluvy o právech dítěte.

V tomto případě však soud dospěl k závěru, že k porušení článku 8 Úmluvy o právech dítěte nedošlo. Soud musel vzít v úvahu, že v tomto případě došlo ke střetu dvou konkurenčních zájmů, a to na jedné straně práva znát genetický původ a na straně druhé právo ženy na zachování její anonymity v souvislosti s porodem. Je třeba mít na zřeteli, že na anonymní porody musí být nahlíženo s ohledem na ochranu třetích osob, a to jak adoptivních rodičů, tak na biologického otce a ostatní členy biologické rodiny.

Pokud jde o francouzskou úpravu anonymních porodů, hlavním cílem byla ochrana zdraví matky a narozeného dítěte a zabránění potratům, a to především ilegálním. Ochrana života je jedním z hlavních cílů této úpravy a tato úprava není, jak Evropský soud pro lidská práva shledal, porušením článku 8 Úmluvy o právech dítěte.

Soud tedy rozhodl, že v případě paní Odievre k diskriminaci nedošlo a že nedošlo ani k porušení článku 8 ani k porušení článku 14 Úmluvy o právech dítěte.

IV. URČENÍ OTCOVSTVÍ

Vztah rodič – dítě je jedním ze základních soukromoprávních vztahů, který je výrazem lidské identity. V oblasti veřejného práva je takovým skutečností přikládán význam a odvíjí se od nich i další zařazení jedince. Například ve vztahu ke státnímu společenství se vytvářejí veřejnoprávní vztahy vyvolávající řadu právních následků. Nejtypičtějším příkladem může být státní občanství.²⁹ Právo znát genetický původ nepůsobí tedy následné vztahy pouze v rámci rodiny, ale určuje další zařazení jedince i v rámci společnosti.

Zákon o rodině užívá pro určení otcovství tři zákonné domněnky, které jsou uvedeny v § 51 až § 54 zákona o rodině.

Zákonem stanovené právní domněnky zavazují orgány při jejich rozhodování k tomu, aby předpokládaly nějakou skutečnost, o níž není jisté, že je. Právní domněnky mají svůj konkrétní skutkový základ, který je dán objektivně či vytvořen volnými projevy. Pokud jde o právní domněnky otcovství, tyto jsou domněnkami vyvratitelnými, to znamená, že se s těmito počítá do doby, než je prokázán opak, zákon tedy při těchto domněnkách připouští důkaz opaku.³⁰ Nejužívanějším a nejprokazatelnějším důkazem opaku u právních domněnek otcovství je při dnešním stavu medicíny metoda DNA.

IV.1. První domněnka otcovství (§ 51 odst. 1 a 2)

„Narodí-li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třístého dne po zániku manželství nebo po jeho prohlášení za neplatné, považuje se za otce manžel matky.

Narodí-li se dítě ženě znovu provdané, považuje se za otce manžel pozdější, i když se dítě narodilo před uplynutím třístého dne potom, kdy její dřívější manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.“³¹

---

²⁹ Blíže Kurs občanského práva, Instituty rodinného práva, Senta Radvanová, Michaela Zuklínová, C.H.Beck, 1999

³⁰ Blíže o domněnkách v hlavě desáté § 5 Občanského práva hmotného, Marta Knappová, Jiří Švestka a kolektiv, svazek první, třetí aktualizované a doplněné vydání, ASPI

³¹ cit. § 51 odst. 1 a 2 zákona o rodině

Právo při svých zákonných domněnkách otcovství vychází tradičně ze skutečnosti, že otcovství nelze zpravidla jednoznačně prokázat. Při dnešním stavu medicíny je však, jak bude popsáno dále, možné otcovství určit s pravděpodobností 99,9 %. Na prvním místě vychází zákon z toho, že otcem dítěte je manžel matky.³² Jde o domněnku uplatňující se ze všech tří domněnek nejčastěji. Tato domněnka vychází ze samotné reprodukční funkce rodiny. Statistiky však uvádějí, že každé 10. dítě je vychováváno mužem, který, aniž by o tom věděl, jeho skutečným otcem není.³³

Manžel matky, kterému domněnka otcovství podle § 51 odst. 1 svědčí, je podle hmotného práva otcem dítěte, aniž by jeho otcovství bylo konstatováno nějakým rozhodnutím. Je tomu tak, pokud jeho otcovství není popřeno. V době trvání první zákonné domněnky se nemůže uplatnit žádná jiná domněnka otcovství.

Zákon tedy počítá s možností tuto domněnku vyvrátit, a to prostřednictvím řízení o popření otcovství. Řízení o popření otcovství znamená obrovský zásah do vzájemných vztahů mezi otcem, matkou a dítětem a probíhá tedy pouze před soudem. Na základě popření otcovství, po jeho nabytí právní moci, pak zpravidla dochází k dosažení souladu tzv. matrikového a biologického otcovství. Následně se ve vztahu k dítěti může uplatnit některá z dalších dvou domněnek.

IV.1.a) Popření otcovství

Žalobní právo na popření otcovství zákonná úprava přiznává pouze matce a otcí dítěte. Dítěti, ačkoli je mu přiznáno právo podat žalobu na určení otcovství, právo na popření otcovství zákon odpírá. Domnívám se, že v budoucnu by mělo v této otázce dojít k posunu, a to tím směrem, aby i dítě, jakožto rovnocenná součást rodiny, mělo možnost zasadit se, pakliže o to stojí, o narovnání stavu matrikového a biologického. Je-li mu přiznáno právo podat žalobu na určení otcovství, musí mu být přiznáno i právo na jeho popření, neboť to je často prvním nutným krokem k tomu, aby následně mohl využít možnosti podat žalobu na určení otcovství. V mnoha případech je nutné nejdříve

---

³² Již ve starém římském právu se uplatňovala domněnka, podle které se za otce dítěte manžel matky, a to za předpokladu, že se dítě narodilo po 181 dnech po uzavření manželství nebo do 10 měsíců po jeho zániku. („pater vero is est, quam nuptiae demonstrant“)

³³ Dle článku uvedeného na serveru novinky.cz jde dle posledních výzkumů britských vědců pouze o každé 25. dítě (4 děti ze 100)

popřít otcovství muže, který není skutečným biologickým otcem a pak se teprve domáhat určení otcovství skutečného biologického otce. Neexistuje-li ochota alespoň jednoho z rodičů k popření otcovství otce, který skutečným biologickým otcem není, je pak pro dítě jedinou možností nahradit otce matrikového otcem biologickým podání žaloby na určení otcovství státním zástupcem. Problémem však zůstává, že jde o výlučné právo nejvyššího státního zástupce, které závisí na jeho úvaze, nikoli na přání dítěte. Logická nemožnost přiznat dítěti právo na popření otcovství však vychází z poměrně krátké časové lhůty, ve které může být toto právo uplatněno, která činí pro matku šest měsíců ode dne narození dítěte³⁴ a pro otce šest měsíců ode dne, kdy se dozvěděl, že se jeho manželce narodilo dítě³⁵. Uvedená šestiměsíční lhůta je prekluzivní, po jejím uplynutí je tedy z hlediska zákona prakticky nemožné uvést stav matrikový a biologický do souladu.

Z výše uvedeného je patrná orientace zákona o rodině na stabilitu rodiny. To může být opodstatněno nutností dítěte vyrůstat ve stabilním a poklidném rodinném zázemí, které mu umožní optimální psychologický vývoj, na druhou stranu tato skutečnost může vést k následným rodinným neshodám a nestabilitě vedoucí k celkovému rozpadu vzájemných vztahů všech členů rodiny.

Domněnka otcovství manžela matky se uplatňuje automaticky, což znamená, že manžel matky je v matrice bez dalšího zapsán, pokud se dítě narodí poté, co rodiče uzavřou manželství. Otcovství manžela je zachováno též po dobu tří sta dnů po zániku manželství, což vychází z možnosti jeho početí ještě poslední den manželství rodičů.³⁶ Pakliže k zániku manželství nedojde v důsledku rozvodu, při němž dochází k zániku manželství dnem právní moci rozsudku o rozvodu, nýbrž smrtí, má se za to, že manželství osoby prohlášené za mrtvou³⁷, zaniklo dnem, který je v prohlášení za mrtvého stanoven jako den smrti. Další, třetí možností zániku manželství je smrt. V onom případě dochází k zániku manželství v den smrti, tento je uveden v úmrtním listu.

---

³⁴ Viz. § 59 zákona o rodině.

³⁵ Viz. § 57 zákona o rodině.

³⁶ Do lhůty 180, případně 300 dnů se nezapočítává den, v němž manželství zaniklo či bylo prohlášeno za neplatné, den porodu se však do této lhůty započítává

³⁷ K prohlášení osoby za mrtvou může dojít, pokud nelze smrt zjistit předepsaným způsobem, ale lze ji zjistit jinak nebo lze se zřetelem ke všem okolnostem zjistit, že osoba již nežije.

Ustanovení § 51 odstavec 2 zákona o rodině počítá i s reálnou možností, že se matka dítěte během období tři sta dnů po zániku manželství provdá, pak se opět uplatní primární a dominantní domněnka otcovství manžela matky. Domněnka otcovství by vůči předchozímu manželovi začala platit až poté, co by tento poslední z manželů úspěšně a pravomocně své otcovství popřel. Vzhledem ke skutečnosti, že rozhodnutí o určení a popření otcovství jsou rozhodnutí konstitutivní, která, pokud zákon nestanoví jinak, působí ex nunc, uplatní se hmotně právní účinky těchto rozhodnutí až ke dni, kdy rozhodnutí nabyla právní moci. To tedy znamená, že dítě bude mít podle práva po sobě dva různé otce. Nabízí se tedy otázka, zda by v takovém případě nebylo lepší, aby rozsudky působily ex tunc. V této souvislosti je však potřeba uvědomit si, že nejde primárně o určení, kdo dítě zplodil, ale stanovit osobu mající práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti. Ustanovení § 51 odst. 2 se vztahuje i na případy uvedené v § 58 odst. 2, tedy i v případě, že došlo k umělému oplodnění, které bylo vykonáno se souhlasem dřívějšího manžela, bude domněnka otcovství svědčit manželovi pozdějšímu, pokud tento své otcovství nepopře.

Tato domněnka otcovství se uplatní i v případě, že uzavřené manželství rodičů dítěte trpí vadou, pro kterou může být prohlášeno za neplatné, nikoli však u manželství neexistentního.

IV.2. Druhá domněnka otcovství (§ 52)

„Za otce se jinak považuje muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů učiněným před matričním úřadem nebo soudem.

Prohlášení nezletilého rodiče o otcovství musí být učiněno vždy před soudem.

Prohlášení matky není třeba, nemůže-li pro duševní poruchu posoudit význam svého jednání, nebo je-li opatření jejího prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou.“³⁸

Uplatnění druhé zákonné domněnky otcovství nastupuje na řadu až poté, kdy se první zákonná domněnka vůbec neuplatnila, či kdy po jejím uplatnění došlo

---

³⁸Citace § 52 zákona o rodině

k úspěšnému pravomocnému popření otcovství manžela matky dítěte, nebo též v případech, kdy se dítě narodilo rozvedené matce, avšak až po třístém dni ode dne zániku manželství. Případem, kdy se druhá domněnka otcovství neuplatní je, pokud dojde k určení otcovství soudem na základě § 54 odst. 1 zákona o rodině. Základem druhé domněnky určení otcovství jsou souhlasná prohlášení matky a otce dítěte o skutečnosti, že dítě je jejich společným dítětem.

U této zákonné domněnky, která závisí na právních úkonech „rodičů“ dítěte však může vyvstat řada otázek a pochybností. Zákon nejde dostatečně daleko natolik, aby zamezil možnosti učinit takové prohlášení muži, který skutečným biologickým otcem dítěte není. S ohledem na skutečnost, že by takové jednání sledovalo cíle, kterých je možné dosáhnout dle jiných ustanovení zákona, a to osvojením, dalo by se posuzovat jako obcházení zákona.³⁹

Již v roce 1970 bylo judikováno, že tuto domněnku otcovství zakládá pouze prohlášení odpovídající všem požadavkům ustanovení § 52. To znamená, že musí být zcela určité, učiněné před národním výborem pověřeným vést matriky nebo před soudem a stvrzené stejným prohlášením matky. Projev ochoty žalovaného uznat v řízení o určení otcovství své otcovství k dítěti však nezbavuje soud povinnosti zjišťovat, zda žalovanému svědčí domněnka otcovství jako muži, který s matkou dítěte souložil v době mezi 180. a 300. dnem před porodem, a zda závažné okolnosti nevylučují jeho otcovství.⁴⁰

Problémem zde však zůstává skutečnost, že na rozdíl od dřívější právní úpravy neobsahuje zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, postup při zápisu do matriky a neopravňuje matriční úřad ke zkoumání souladu otcovství právního s biologickým. Zneužívání této domněnky bylo využíváno např. i k zajištění občanství ČR cizímu státnímu příslušníkovi.

Muž činící takovéto prohlášení musí mít způsobilost k právním úkonům. Je-li mužova způsobilost k právním úkonům omezena, avšak k omezení způsobilosti došlo v jiné oblasti než osobní, platnosti učiněného prohlášení taková skutečnost nebrání.

---

³⁹ § 39 zákona č. 40/1964, Občanský zákoník – „Neplatný je právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přiči dobrým mravům.“

⁴⁰ Blíže R 44/1970

Pokud otec dítěte, jemuž nesvědčí první zákonná domněnka otcovství, není k učinění prohlášení způsobilý, může být otcovství určeno pouze soudem, a to dle § 54 odst. 1.

Jak je uvedeno v § 52 odst. 3 zákona o rodině, souhlasu matky není potřeba ve dvou případech, a to jestliže by jeho opatření bylo spojeno s těžko překonatelnou překážkou nebo pokud matka trpí duševní poruchou, pro niž nemůže posoudit význam svého jednání. V takovém případě dochází k určení otcovství pouze na základě prohlášení muže, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte.

V návaznosti na předešlou větu se nabízí otázka, zda není toto ustanovení zneužitelné. Nedává toto ustanovení lidem možnost „pořídit“ si snadno dítě? Lze si představit situaci, že muž, který skutečným biologickým otcem dítěte není, učiní prohlášení k dítěti, jehož matka trpí duševní poruchou. Ta se o takto učiněném prohlášení během šestiměsíční lhůty, ve které může takto určené otcovství popřít, nedozví. Domnívám se, že následně bude pro takového otce velice snadné „ovládat“ život dítěte. Domnívám se též, že v krajním případě by se toto mohlo stát pro neplodný pár toužící po dítěti možností jak „snadno a rychle získat do výchovy dítě bez podstoupení složitého procesu adopce“. Nezbyvá než doufat, že v takových případech by zasáhly příslušné orgány a hájily by zájmy jak dítěte, tak i jeho matky postižené duševní chorobou.

Dalším problémem je otázka, kdy lze skutečně podle § 52 odst. 3 postupovat. „Neschopnost posoudit význam svého jednání“ se dá předpokládat u ženy zbavené způsobilosti k právním úkonům či u ženy, jejíž způsobilost k právním úkonům byla omezena v oblasti osobní.

Také pojem „těžko překonatelná překážka“ není v zákoně blíže specifikován a může kolem něj vyvstat řada nejasností. Dle výkladu komentáře k zákonu o rodině může jít zejména o případy, kdy bude úředně doloženo, že je matka nezvěstná. Je zřejmé, že k určení otcovství pak tak mělo dojít pouze u dítěte, jehož pobyt je znám, zatímco pobyt jeho matky znám není, je nezvěstná či došlo k porodu s utajenou totožností matky.⁴¹

---

⁴¹ Blíže komentář k zákonu o rodině, § 52

Souhlasné projevy rodičů musí každý z nich učinit osobně a ústně do protokolu před matričním úřadem nebo soudem. Projevy mohou být učiněny i následně po sobě, a to bez omezení jakoukoli lhůtou.

Ustanovení § 53 umožňuje, aby touto domněnkou bylo určeno otcovství i k dítěti nenarozenému, tzv. nasciturovi, bylo-li již počato, avšak právní účinky takové domněnky nastanou až v okamžiku narození živého dítěte.⁴²

Dle judikatury soudu, konkrétně rozhodnutí R 30/76 má dotaz kladený snoubenci těhotné ženy (navrhovatelky) zda uznává otcovství k dosud nenarozenému dítěti a protokolace souhlasu těhotné ženy se souhlasným projevem, význam v případech, kdy soud nepovolí uzavření manželství.

Podmínkou je, aby matka byla v době, kdy je souhlasné prohlášení o určení otcovství činěno, skutečně těhotná. Pokud by došlo ke zjištění, že v oné době skutečně těhotná nebyla, a že otěhotněla později, nemělo by takové prohlášení pro svou předčasnost následky určení otcovství. Vzhledem k tomu, že mezi učiněním prohlášení a narozením dítěte může uplynout poměrně dlouhá doba, může se stát, že ještě před narozením dítěte některý z rodičů takto učiněné prohlášení odvolá. Avšak takové odstoupení od právního úkonu zákon neumožňuje, a proto by bylo neúčinné. Možností vyvázání se z učiněného prohlášení k určení otcovství by bylo pouze popření otcovství dle § 61 zákona o rodině.

Jiný problém by mohl nastat, pokud by bylo učiněno prohlášení postupně několika muži. Zákon v takovém případě neposkytuje spolehlivé řešení, proto se zdá nejvhodnějším východiskem mít za to, že k určení otcovství nedošlo a ponechat rozhodnutí na soudu.

Pokud by došlo k situaci, že se matka, jejíž dítě se dosud nenarodilo, po učiněném prohlášení provdá, bude domněnka otcovství svědčit manželce matky.

V minulosti, konkrétně v šedesátých letech minulého století, se ukázala jako sporná otázka, zda projev prohlášení dítěte za vlastní v rámci druhé domněnky otcovství může učinit i rodič, který dosud nenabyl zletilosti. Republikové nejvyšší soudy⁴³

---

⁴² Narozením živého dítěte se podle § 2 vyhlášky č. 11/1988 Sb., o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky, rozumí jeho úplné vypuzení nebo vynětí z těla matčina, jestliže dítě projevuje alespoň jednu ze známek života a má porodní hmotnost buď 500 g a vyšší nebo nižší než 500 g přežije-li 24 hod. po porodu.

⁴³ Např. rozhodnutí R 48/1984.

se ve své judikatuře vyslovily pro platnost projevu nezletilého rodiče, a to za předpokladu, že je tento rodič k tomuto projevu způsobilý z hlediska naplnění podmínek způsobilosti nezletilce k právním úkonům.

Nejvyšší soud ČSR k otázce souhlasného prohlášení otcovství nezletilými rodiči v rozhodnutí RC 5 Cz 97/80 judikoval, že otcovství může být souhlasným prohlášením nezletilých rodičů určeno, pokud je takové prohlášení přiměřené rozumové a mravní vyspělosti nezletilce odpovídající jeho věku a pokud je nezletilý rodič schopen posoudit význam tohoto prohlášení.

V uvedeném případě šlo o to, že nezletilá matka dítěte a jí označený nezletilý otec dítěte učinili v řízení před okresním soudem v Karviné souhlasné prohlášení o určení otcovství. Okresní soud však svým usnesením ustanovil nezletilému dítěti opatrovníka, kterého zmocnil k podání žaloby o určení otcovství a usnesením ustanovil opatrovníka i nezletilé matce dítěte. Během řízení o určení otcovství nezletilá matka i otec, v té době již zletilý, opět učinili souhlasné prohlášení o určení otcovství. Okresní soud v Karviné pokračoval v řízení a po provedení důkazů rozsudkem rozhodl tak, že se určuje, že žalovaný je otcem dítěte. Toto rozhodnutí učinil soud, aniž by se zabýval tím, jaký právní význam mělo učiněné uznání otcovství. Při rozhodování vycházel soud prvního stupně ze třetí zákonné domněnky otcovství a z výpovědi žalovaného a matky vzal za prokázané, že v době rozhodné pro početí vedla matka dítěte intimní život pouze se žalovaným.

Nejvyšší soud rozhodl o stížnosti pro porušení zákona, která byla podána ministrem spravedlnosti ČSR tak, že rozsudkem okresního soudu v Karviné byl porušen zákon.

Dle tehdejšího znění § 52 odst. 1 a 2 se za otce dítěte považoval muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, přičemž toto mělo být učiněno před národním výborem pověřeným vést matriku nebo před soudem. Pokud nedošlo k určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů, pak mohla matka či dítě navrhnout, aby otcovství určil soud.

Okresní soud v Karviné, soud prvního stupně, tedy při svém rozhodování o projednávané věci opomenul skutečnost, že žalovaný i matka nezletilé shodně před tímto soudem prohlásili, že žalovaný je otcem nezletilé žalobkyně již dvakrát, z toho podruhé, při řízení o určení otcovství, kdy byl již otec nezletilé zletilý. Nezletilý

dle rozhodnutí vyšší instance může určit otcovství souhlasným prohlášením rodičů, pokud je jeho prohlášení přiměřené jeho rozumové a mravní vyspělosti odpovídající jeho věku, přičemž účast a vyjádření rodičů nezletilého k této otázce není na závalu, ale jejich přivolení je nadbytečné. Na soudu prvního stupně tedy bylo, aby posoudil, zda žalovaný a matka dítěte byli natolik rozumově a mravně vyspělí, že mohli určit otcovství na základě souhlasného prohlášení. Pokud by pak soud došel k závěru, že došlo k určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů dítěte, musel by soud řízení o určení otcovství zastavit. Pokud by bylo zjištěno, že učiněným souhlasným prohlášením k určení otcovství nedošlo, bylo by potřeba o tom, zda žalovaný souložil s matkou dítěte a zda neexistují závažné okolnosti, které by otcovství žalovaného vylučovaly, provést dokazování, a to zejména znaleckým posudkem z oboru hematologie.⁴⁴

Novelizace zákona o rodině později tuto otázku upravila přímo v zákoně, a to v § 52 odst. 2, avšak kompetence státního orgánu v takovém případě je omezena pouze na soud. Tímto omezením novela zdůraznila právní ochranu nezletilých.

IV.2.a) Souhlasné prohlášení o určení otcovství a nabytí státního občanství (případ prošetřovaný veřejným ochráncem práv, vedený pod spisovou značkou 3205/2006/VOP/MV)

Co se týče souvislosti mezi souhlasným prohlášením o určení otcovství a nabytím státního občanství, je vhodné zmínit případ vedený pod spisovou značkou 3205/2006/VOP/MV, kterým se zabýval veřejný ochránce práv, JUDr. Otakar Motejl. Pokud jde o vztah souhlasného prohlášení o určení otcovství a zákonem č. 40/1993 Sb., o nabývání státního občanství, mohou zde nastat dvě různé situace. Dojde-li k určení otcovství českým státním občanem k nasciturovi, pak se dítě dle § 3 zákona č. 40/1993 Sb. stane českým státním občanem narozením. Jestliže však dojde k souhlasnému prohlášení o určení otcovství až poté, co se dítě narodí, stane se dítě českým státním občanem dle § 4 téhož zákona až dnem učinění souhlasného prohlášení o určení otcovství.

---

⁴⁴ Blíže rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR RC 5 Cz 97/80

V daném případě podal dotyčný stěžovatel v Kanceláři veřejného ochránce práv ústně do protokolu podnět směřující proti postupu Městského úřadu, který odmítl přijmout souhlasné prohlášení o určení otcovství k dítěti narozenému v USA.

Dotyčnému bylo úřednicí Městského úřadu sděleno, že rodný list vydaný v USA, úředně přeložený a opatřený apostilou, pro účely zápisu narození do zvláštní matriky nepostačuje. Úřednice též odmítla provést zápis o společném prohlášení rodičů, což odůvodnila tím, že matka dítěte, která je občankou USA neprokázala, že je svobodná. S ohledem na skutečnost, že v USA neexistuje dokument, který by tuto skutečnost dokládal, navrhl dotyčný, dle svého tvrzení, že o této skutečnosti provedou na úřadě za přítomnosti tlumočnicka čestné prohlášení.

Vzhledem k tomu, že výše uvedený podnět nebyl zjevně neopodstatněný, zahájil v této věci veřejný ochránce práv šetření.⁴⁵

Úřednice ve svém vyjádření uvedla, že se dotyčný domáhal potvrzení o tom, že prohlašuje, že je otcem dítěte. Kvůli nutnosti doložení stavu matky jim doporučila obrátit se na zastupitelský úřad USA v České republice, aby zde sepsali prohlášení, že potvrzení o stavu v USA nevydávají. Dále jim poradila, aby se následně v Praze obrátili na matriční úřad kvůli sepsání souhlasného prohlášení o určení otcovství a následně aby podali žádost o vydání osvědčení o státním občanství ČR u Úřadu městské části Prahy 1.

Během šetření se však vyjádření Matričního úřadu, vůči němuž stížnost směřovala, ukázalo jako vnitřně rozporné.

Z právního hlediska bylo k celé věci konstatováno následující. Prohlášení rodičů o určení otcovství dle druhé zákonné domněnky otcovství je projevem vůle směřujícím ke vzniku práv a povinností, které právní předpisy s takovým projevem spojují. Právní úprava této druhé domněnky otcovství nestanoví pravidla postupu matričních úřadů. Přijetí či schválení těchto úkonů těmito orgány se nevyžaduje.

Veřejný ochránce práv konstatoval, že souhlasí s komentářem doc. Hrušákové k daným ustanovením, a domnívá se, že matriční úřad nemůže souhlasné prohlášení o určení otcovství nepřijmout. Pokud by u takového úřadu vyvstaly pochybnosti o platnosti jednotlivých právních úkonů, ze kterých se prohlášení skládá, měla by být

---

⁴⁵ Jde o šetření probíhající na základě zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv

tato skutečnost sdělena matričnímu úřadu, který je k zápisu do matriční knihy narození příslušný. Tento pak může provedení zápisu odmítnout, a to správním rozhodnutím.

Pokud jde o zápis narození občana ČR, který se narodil na území cizího státu, je dle zákona o matrikách k vydání rodného listu příslušná zvláštní matrika – vedená Úřadem městské části Brno - střed. Příslušný k vydání osvědčení o státním občanství je pak dle zákona č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství ČR, Úřad městské části Praha 1. Další zákonnou úpravou, která se týká této oblasti je zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, který stanoví, že žije-li dítě v České republice, může být otcovství, pokud je to v zájmu dítěte, určeno dle právního řádu ČR. K platnosti takového prohlášení o určení otcovství pak postačí, dojde-li k němu podle práva státu, v němž k učinění prohlášení došlo.

Postup v této věci měl být následující. Nejdříve měla být podána žádost o vydání osvědčení o státním občanství dítěte na Úřadě městské části Praha 1 a poté žádost o zápis narození dítěte u Úřadu městské části Brno - střed, přičemž skutečnost, zda určení otcovství je či není nutné k vydání osvědčení o státním občanství, posuzuje Úřad městské části Praha 1. Teprve pokud by tento neuznal určení otcovství, mohli by se žadatelé obrátit s žádostí o potvrzení stavu matky na Zastupitelský úřad USA v České republice a následně před kterýmkoli matričním úřadem učinit souhlasné prohlášení o určení otcovství.

Pokud však již v této věci bylo prohlášení o určení otcovství učiněno v USA (plyne z toho, že dotyčný má z USA rodný list dítěte, v němž je jako otec dítěte uveden), nebyl by postup, při kterém by došlo k prohlášení o určení otcovství i v České republice, právně v pořádku, neboť by k určení otcovství došlo podruhé.

Veřejný ochránce práv v této situaci vyslovil ještě názor, že se domnívá, že by souhlasné prohlášení o určení otcovství bylo možné učinit až poté, co se prokáže, že k určení otcovství nedošlo na základě první domněnky otcovství.

Závěry vyplývající z tohoto případu, které během šetření veřejný ochránce práv učinil, jsou následující. Matriční úřady nemají podle platné právní úpravy možnost odmítnout přijetí souhlasného prohlášení o určení otcovství. Protokol o takto učiněném souhlasném prohlášení však není potvrzením o otcovství, ale je pouze dokladem o projevu vůle prohlašovatele. Dokladem, který potvrzuje otcovství je až rodný list. Matriční úřad, který je k zápisu narození dítěte příslušný a který rodný list vydává, je

povinen platnost učiněných projevů vůle zkoumat. V případě pochybnosti o platnosti úkonu, by měl provedení zápisu správním rozhodnutím odmítnout.

IV.2.b) Popření otcovství

Žalobní právo na popření otcovství je, stejně jako u první zákonné domněnky otcovství, přiznáno matce a otci dítěte. I zde běží k uplatnění tohoto práva šestiměsíční lhůta, a to ode dne, kdy bylo otcovství určeno souhlasným projevem rodičů. Lhůta však nemůže uplynout dříve než šest měsíců po narození dítěte.

Na základě ustanovení § 62a zákona o rodině je právo popřít otcovství na základě druhé zákonné domněnky zákonem přiznáno též státnímu zástupci, a to i před uplynutím lhůty pro popření otcovství dané rodičům.

„Nejvyšší státní zástupce může, a to před uplynutím lhůty stanovené k popření otcovství, podat návrh na popření otcovství muže, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, ale který nemůže být otcem dítěte, je-li to ve zřejmém zájmu dítěte a v souladu s ustanoveními zaručujícími základní lidská práva.“⁴⁶

V tomto ustanovení je patrna převaha zájmu dítěte nad zájmem stability rodiny. Jde o zásah do práv rodičů dítěte, které může být uplatněno i proti jejich vůli.

Jinak má státní zástupce právo popírat otcovství založené první a druhou zákonnou domněnkou otcovství teprve poté, co uplyne lhůta k popření otcovství jednomu z rodičů. V tomto případě není státní zástupce omezen žádnou lhůtou.

IV.3. Třetí domněnka otcovství (§ 54 odst. 1-3)

„Nedošlo-li k určení otcovství podle předchozích ustanovení, může dítě, matka i muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, navrhnout, aby otcovství určil soud.

Za otce se považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevylučují.

---

⁴⁶ Citace § 62a zákona o rodině

Je-li dítě počato umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce podle zvláštního právního předpisu, považuje se za otce muž, který dal k umělému oplodnění ženy podle tohoto zvláštního právního předpisu souhlas, pokud se neprokázalo, že žena otěhotněla jinak.“⁴⁷

K uplatnění třetí domněnky otcovství dochází teprve tehdy, pokud se neuplatnila ani jedna z předchozích dvou domněnek. Tradičně se uplatňuje vždy v souvislosti s řízením paternitním, to je v řízení o určení otcovství zahájeném na základě žaloby.

V první řadě zákon označuje za žalobce dítě, následně matku a nakonec i otce, resp. muže, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte. Dítě může žalovat společně s matkou, pokud tomu tak není a dítě je dosud nezletilé, je v soudním řízení zastoupeno opatrovníkem. Podává-li žalobu nezletilé dítě, musí být zastoupeno opatrovníkem, kterého ustanoví soud. Matka v tomto případě dítě zastupovat nemůže z důvodu možného střetu zájmů. Opatrovníkem bývá soudem ustanoven zpravidla orgán sociálněprávní ochrany dětí. Žaloba na určení otcovství se podává proti muži, jehož otcovství má být určeno. Pokud muž před podáním žaloby zemřel, podává se tato proti opatrovníkovi, který je určen soudem.

Založení žalobního práva muži, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, je výrazem rovnoprávného postavení muže, který je potenciálním otcem dítěte. Založení takového žalobního práva však může působit řadu problémů. Postavení muže, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, je velmi slabé, navíc je vyloučeno uplatnění překážky litispendence, což umožňuje, aby žalobu podalo i několik mužů, kteří se domnívají, že mohou být otcem dítěte. Problémem může být i skutečnost, že do doby vydání pravomocného rozhodnutí o určení otcovství, nelze dítě osvojit. Všechny tyto zmíněné problémy mohou u dítěte vést k obrovským zmatkům, a to obzvlášť během vývoje jeho psychiky a osobnosti, což se může promítat po zbytek jeho života. Nemožnost identifikovat se s konkrétní osobou otce či objevení se většího množství potenciálních otců může dítěti způsobit řadu problémů.

Otec, dítě i matka mohou na určení otcovství žalovat bez časového omezení. Žaluje-li muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, jsou žalovanými matka i dítě. Podá-

---

⁴⁷ Cit. § 54 zákona o rodině

li žalobu matka, pak již dítě není oprávněno podat proti témuž muži samostatně žalobu. V řízení může dítě vystupovat jako vedlejší účastník, totéž platí i pro opačný případ. Pokud by došlo ke společnému podání žaloby matkou a dítětem, jednalo by se o nerozlučné společenství.⁴⁸

Po smrti dítěte je právo žalovat zachováno i jeho potomkům, a to po dobu šesti měsíců od jeho smrti, pokud na takovém určení prokážou právní zájem. To může být velice praktické obzvlášť v otázkách dědictví. Pokud během řízení zemře žalobce, kterým je matka či dítě, může v řízení pokračovat druhý z nich. V případě, že během řízení zemře muž, proti kterému žaloba směřovala, soud v řízení pokračuje proti opatrovníkovi, kterého soud ustanoví. Pokud však zemře muž, který byl žalobcem a tvrdil, že je otcem dítěte a dítě ani matka v řízení pokračovat nechtějí, soud takové řízení zastaví.

Další otázkou je, zda je možné podat žalobu o určení otcovství proti více mužům. Z praktických důvodů se zdá vhodné taková jednotlivá řízení spojit. Pokud by došlo k pravomocnému určení otcovství jednoho z mužů, vůči nimž žaloba směřovala, došlo by tím k rozhodnutí otázky otcovství i pro další spory.

S řízením o určení otcovství se ze zákona spojuje i řízení o výchově a výživě nezletilého dítěte. Rozsudek tedy musí kromě výroku, kdo je otcem, obsahovat i výrok o tom, komu se nezletilé dítě svěřuje do výchovy a výrok o stanovení výživného. Pokud nejsou pro rozhodnutí o těchto otázkách splněny podmínky, např. proto, že matka dítěte s žalovaným žijí spolu, končí i toto spojené řízení bez vydání rozhodnutí.

Vzhledem ke skutečnosti, že se třetí domněnka může uplatnit pouze v řízení o určení otcovství, důkazy o skutkovém základu této domněnky lze provést pouze v rámci takového soudního řízení. Podání žaloby o určení otcovství není omezeno lhůtou. I tato domněnka je stejně jako první a druhá domněnka otcovství domněnkou vyvratitelnou.

Během řízení o určení otcovství je soud povinen provést i jiné důkazy než ty, které jsou navrhovány. Ukončit takové řízení smírem není možné.

---

⁴⁸ Viz. Rubeš, J. a kol. Komentář k občanskému soudnímu řádu. Praha: Orbis, 1959, díl II., s. 206

Řízení o určení otcovství je zastaveno, pokud dojde k souhlasnému prohlášení o určení otcovství na základě druhé zákonné domněnky otcovství nebo v případech, kdy dojde k nezrušitelnému osvojení dítěte.

Skutkovým základem třetí zákonné domněnky otcovství je jednak skutečnost, že žalovaný souložil s matkou dítěte v době, od níž do narození dítěte neuplynulo méně než sto osmdesát dnů a více než tři sta dnů, jednak skutečnost souhlasu muže dle zvláštního právního předpisu k oplodnění ženy z asistované reprodukce.⁴⁹

Pokud jde o první z výše uvedených skutečností, doba, od níž do narození dítěte neuplynulo méně než sto osmdesát dnů a více než tři sta dnů, se nazývá „rozhodná“ či „kritická“.⁵⁰ Povinností žalobce je prokázat, že v „rozhodné“ či „kritické“ době došlo mezi matkou dítěte a potenciálním otcem k souloži. Žalobce nese povinnost tvrzení i povinnost důkazní. V okamžiku, kdy během řízení dojde k prokázání skutkového základu, začne domněnka otcovství působit. Žalovaný však může uvádět důkazy domněnku vylučující, to znamená, že předloží takové důkazy, které vedou k závěru, že existují okolnosti otcovství vylučující. Příkladem je důkaz o neplodnosti či analýza DNA. Pokud žalovaný povinnost důkazní a povinnost tvrzení neunes, dojde soudem na podkladě třetí domněnky otcovství k jeho určení za otce. V okamžiku, kdy takové rozhodnutí nabude právní moci, změní se domněnka vyvratitelná v domněnku nevyvratitelnou.

Překážka věci rozsouzené „rei iudicatae“ znemožňuje další řízení o popření otcovství. Pokud však dojde ke splnění podmínek pro uplatnění mimořádných opravných prostředků, dojde k dalšímu jednání o vadném rozsudku.

Vyvstává otázka, zda rozsudky, jimiž se určuje či popírá otcovství muže k dítěti, jsou konstitutivní či deklaratorní. V komentáři k zákonu o rodině z roku 1989 byly považovány za deklaratorní.⁵¹ Domnívám se však a přikláním se k názoru opačnému, tedy, že rozsudky, kterými se určuje či popírá otcovství, jsou rozsudky konstitutivními, tedy rozsudky působícími ex nunc, od nabytí právní moci.

⁴⁹ Zvláštním právním předpisem je zákon č. 20/1966 Sb., o zdraví lidu

⁵⁰ Do této lhůty se nezapočítává den, kdy došlo k souloži, den narození se však započítává.

⁵¹ Viz. Radimský, J., Radvanová, S. a kol. Zákon o rodině. Komentář. Praha: Panorama, 1989, s. 201, 216

Problémem je zřejmě fakt, že jsou v platném právu pojmy „otec“ a „otcovství“ používány jak ve významu biologickém, tak i ve významu otcovství právního, tj. osoby, která má rodičovskou zodpovědnost vůči dítěti.

V řízení o určení otcovství nejde o to, aby bylo rozhodnuto o tom, kdo dítě zplodil, ale jde především o stanovení osoby, která bude mít práva a povinnosti, které vyplývají z rodičovské zodpovědnosti. Otcovství biologické je jednou z několika právních skutečností, které jsou významné pro stanovení otce ve smyslu právním.

V minulosti bylo biologické zplození velmi těžko prokazatelné, a z onoho důvodu na ně nebylo možné vázat vznik právních vztahů k dítěti, protože takové vztahy musí být postaveny najisto. Pokud tedy došlo k tomu, že bylo žalobě o určení otcovství proti muži, který však biologickým otcem nebyl, vyhověno, nešlo o rozsudek, který by byl v rozporu s hmotněprávními poměry. Podle hmotného práva bylo možné uznat za otce muže, který s matkou dítěte v kritické době souložil, pokud nebyla prokázána skutečnost, že muž dítě zplodit nemohl, a přitom nebylo rozhodující, že takových mužů mohlo být více.

Ačkoli v metodách zjišťování biologického otcovství došlo k velkému posunu, nepřinesla právní úprava v tomto ohledu změnu. Právní úprava neváže vznik právních vztahů, které s určením otcovství souvisejí, na biologické zplození dítěte, ale na jiné právní skutečnosti vyplývající z díkce jednotlivých domněnek otcovství.

Podle platného práva rozhoduje soud tak, že otcem dítěte je muž, který s matkou v kritické době souložil. To se neuplatní, pokud otcovství tohoto muže vylučují závažné okolnosti.⁵² Vyloučení otcovství na základě závažných okolností je na žalovaném. Pokud se žalobce odmítá podrobit odběru krve ke krevní zkoušce, musí soud důvodnost odmítnutí přezkoumat a není-li důvodné, je třeba tuto okolnost v rámci hodnocení důkazů posoudit.

Podle trestní judikatury bylo za soulož považováno spojení pohlavních orgánů muže a ženy. Takovým spojením je soulož dokonána bez ohledu na to, zda došlo k ejakulaci.⁵³ Ve starší literatuře se dokonce soulož dokazovala pouhým doznáním vzájemného dotyku pohlavních orgánů. Dnes by bylo takové doznání posuzováno soudem v souladu se zásadou volného hodnocení důkazů.

---

⁵² Takovou okolností je například prokázání neplodnosti onoho muže.

⁵³ Blíže R 6/1984

Skutečnosti vylučující otcovství se zpravidla prokazují znaleckými posudky, a to z oboru hematologie, gynekologie, lidské genetiky a sexuologie.⁵⁴

Právní vztahy mezi dítětem a otcem vznikají dnem nabytí právní moci rozsudku. Pokud by otcovství bylo určeno až po smrti otce, mohlo by se dítě domáhat dědictví. Toto právo se však ve lhůtě tří let od nabytí právní moci rozhodnutí, jímž bylo dědické řízení skončeno, promlčuje. Nárok na nároky restituční by mohl být uplatněn pouze, byl-li by učiněn ve lhůtě pro uplatnění restitučních nároků.

Všechny způsoby určování příbuznosti osob, které se v soudní praxi vyskytují, jsou založeny na zkoumání takových dědičných znaků, které se v populaci vyskytují ve více odlišných formách. Znalecké dokazování je založeno na analýze podobnosti anebo na genetické analýze znaků matky, dítěte a domnělého otce.

Donedávna byla genetická charakteristika omezena pouze na úroveň genových produktů⁵⁵, v současnosti je však již možná i přímá genetická analýza genomu⁵⁶. Mezi metodikami molekulární genetiky je nejčastěji využívána polymerázová řetězová reakce. Tato metoda umožňuje mnohonásobné namnožení vybraných hypervariabilních úseků DNA a následnou přímou detekci polymorfních alel. Trend v oblasti forenzní medicíny tedy směřuje k postupnému nahrazování dosavadních postupů metodami molekulární genetiky.

Analýza podobnosti, známá jako dědičná biologická zkouška byla jedním z prvních způsobů paternitních expertiz. Postupně se vyvinuly tři postupy, a to Essen-Möller-Gayerova, Lautaud-Weningerova a dermatoglyfická metoda. Jedná se o zjišťování podobností mezi zúčastněnými, mezi které patří desítky znaků tvaru a velikosti ušního boltce, relativní délka prstů na rukou a nohou, ochlupení druhého článku prstů ruky, zbarvení a struktura oční duhovky, utváření hranice vlasů apod.

Při genetické analýze dochází k využívání monogenních polymorfizmů, tzv. genetických markerů. Každá varianta určitého znaku je geneticky determinovaná

---

⁵⁴ Důkazy z oboru hematologie jsou např. krevní zkoušky prováděné vyšetřením skupinových systémů červených krvinek nebo vyšetřením HLA skupinových typů bílých krvinek, z oboru gynekologie je to zjištění, ve kterém týdnu těhotenství se dítě narodilo, z oboru lidské genetiky: srovnávání tělesných znaků a dnes nejspolehlivější metoda profilování DNA, spočívající ve srovnání dědičných pásem dítěte, matky a označeného otce, z oblasti sexuologie je to pak zjištění, zda je muž schopen dítě zplodit.

⁵⁵ Genový produkt je protein (polypeptid) nebo RNA, který je výsledkem exprese genu. Měřením množství genového produktu můžeme určit aktivitu genu.

⁵⁶ Genom je souhrn všech genů buňky, u člověka je rozdělen do jádra a mitochondrií.

dvěma alelami jednoho lokusu, což jsou rozdílné formy určitého genu, z nichž jedna pochází od matky a druhá od otce. Všechny způsoby paternitních expertiz mají společnou podstatu, liší se pouze typem a množstvím vyšetřovaných znaků. Paternitní expertiza na základě monogenních polymorfizmů člověka probíhá ve třech stupních. Prvním stupněm je pokus o vyloučení otcovství označeného muže, přičemž k vyloučení dojde, pokud má dítě ve svém genotypu alelu, kterou nemá matka ani označený muž. V případě, že k vyloučení domnělého otce nedojde, pak nastupuje stupeň druhý, kterým je znalecké dokazování stanovení míry pravděpodobnosti jeho otcovství.

Skokem v určování otcovství v rámci paternitních sporů se stalo zavedení vyšetřování holotypů⁵⁷ hlavního histokompatibilního systému člověka – HLA⁵⁸. Znalecké stanovování otcovství pak bylo mnoho let založeno pouze na analýze genových produktů, polymorfizmů erytrocytárních krevně skupinových antigenů, sérových proteinů, izoenzymových variant a antigenních specifíků hlavního histokompatibilního systému člověka. Pro paternitní spory je možné užívat i analýzu HLA alel na úrovni DNA. Vylučovací schopnost hlavního histokompatibilního systému člověka byla odhadnuta na 96 %, což se zvyšuje, pokud se výsledky HLA typizace kombinují s výsledky dalších genetických systémů. Při kombinaci 50 specifíků HLA systému a 30 dalších vyšetřovacích systémů lze dosáhnout vylučovací schopnosti až 99,9%.

Ve dvacátých a třicátých letech minulého století začaly legislativy většiny států střední Evropy používat krevní zkoušky, ty totiž mohly v určitém procentu případů muže nařčeného z otcovství vyloučit. Zavedením biochemických metod detekce monogenně dědičných znaků, došlo k vytlačování vyšetřování morfologických znaků do pozadí. K podstatným změnám nevedlo ani přidání různých bílkovin a enzymů do systému dokazování otcovství, protože ve vyšetřovaných polymorfizmech byly počty alel většinou nízké.

Metodou určení otcovství s pravděpodobností 99,99 % je vyšetření skupiny znaků na úrovni genových produktů – polymorfních bílkovin a jejich enzymatických aktivit anebo přímo na úrovni genetické informace – DNA (kyselina

---

⁵⁷ Jde o kombinaci alel.

⁵⁸ HLA je označením několika glykoproteinových komplexů, které se nacházejí na vnějších stranách cytoplazmatické membrány.

deoxyribonukleová).⁵⁹ K dosažení průkazných hodnot pravděpodobnosti otcovství je nutné vyšetřit velké množství imuno hematologických znaků. Zavedení technologií molekulární genetiky, resp. profilování DNA do běžné praxe, způsobilo absolutní zvrat v celé řadě medicínských oborů, obzvláště pak v praxi soudního znalce, který řeší otázky sporného otcovství.

V současnosti je díky nebyvalému tempu rozvoje studia lidského genomu možné přímé vyšetřování genotypů, které je ve své podstatě konečné a v budoucnosti bude zřejmě pouze metodicky dále zdokonalovaným dokazovacím postupem s nejvyšší vylučovací schopností. Největším zdrojem genetických znaků člověka, které vykazují mimořádný stupeň různosti, je tedy kyselina deoxyribonukleová (DNA), která je nositelkou genetické informace.

Použitelných DNA technik je řada a tyto se stále zdokonalují. Při analýze DNA je možné postupovat dvěma způsoby. Výsledkem prvního z nich je DNA fingerprint, což je obrazec, který je jako otisk prstů charakteristický pro každou osobu. Z otcovství je na základě této metody vyloučen muž, který nemá ve svém fingerprintu fragment, který rovněž nemá matka, avšak dítě jej má. Druhou možností DNA analýzy je namnožení příslušného hypervariabilního lokusu do množství, při kterém je možná přímá vizualizace alel a jejich přesné určení pomocí speciálních softwarů. Nespornou předností tohoto způsobu určení otcovství je potřeba pouze minimálního množství i třeba částečně znehodnoceného DNA, kterou lze izolovat z libovolných jaderných buněk lidského těla. Teoreticky je možné takto určit otcovství i k nasciturovi, a to z DNA izolované z choriových klků či z plodové vody. Provést paternitní expertizu je možné i nepřímou, pokud je již domnělý otec mrtvý.⁶⁰ S vývojem medicíny tak dochází k postupnému nahrazování klasických metod těmito nejefektivnějšími metodami znaleckého dokazování.

Systém znaleckého dokazování na úrovni DNA v Československu zavedl kolektiv pracovníků z Přírodovědecké fakulty Univerzity Komenského a Centra fyziologických věd SAV v Bratislavě, a to koncem osmdesátých let minulého století

---

⁵⁹ Bylo prokázáno, že největším zdrojem znaků člověka, které vykazují vysoký stupeň variability je právě kyselina deoxyribonukleová.

⁶⁰ Taková expertiza je možná např. z dochovaného zubu, vlasu apod.

pod vedením doc. dr. V Feráka, CSc. K rutinnímu užívání těchto znaleckých posudků civilními soudy došlo od roku 1992.

Je však důležité upozornit na skutečnost, že ani analýza DNA není prosta omylů. Příkladem může být tzv. pseudohomozygita, tedy možná přítomnost alely, která svojí velikostí přesahuje dosud známou velikost určitého lokusu. Interpretaci výsledků analýzy nesprávným směrem může ovlivnit též parentální disomie, což je situace, kdy dítě zdědí obě alely určitého znaku pouze od jednoho z rodičů. Tento jev je naštěstí zcela vzácný.

Pokud jde o nemožnost téměř absolutního spolehnutí se na výsledky analýzy DNA, pak je nutné zmínit též informaci, která byla dne 19. 8. 2009 zveřejněna na serveru novinky.cz. Dle zmíněného článku dokáže prý testy DNA poměrně snadno zfalšovat i student biologie. To, že důkazy založené na analýze DNA lze zfalšovat, dokázali izraelští vědci. Experti, kteří pracují pro firmu Nucleix, dokázali vyrobit krev i sliny s falešnou DNA, čímž předvedli, že je možné vyrobit kopii libovolného vzorku lidského genomu uloženého v databance. Expertní skupina v rámci svých pokusů dokonce z krevního vzorku, za pomoci odstředivky odstranila původní genetický materiál a přidala mužskou DNA. Tento vzorek expertní skupina zaslala přední americké laboratoři, která analýzy provádí pro policii a tato laboratoř jednoznačně potvrdila, že jde o mužskou krev.

Jakousi kuriozitou v oblasti určování otcovství za pomoci DNA analýzy je případ amerických dvojčat, která mají každé jiného biologického otce, což je téměř zázrak přírody. Jde o texaská dvojčata Justina a Jordana. Testy DNA potvrdily, že na 99,999 % chlapci nemají stejného otce a šance, že by tomu mohlo být naopak, je nulová. V době početí dvojčat měla jejich matka pohlavní styk se svým manželem i milencem a spermie každého z nich oplodnila jiné vajíčko. Dle lékařů se tento jev nazývá heteropaternální superfekundace a je naprostou vzácností.

IV.3.a) Znalecký posudek ve věcech určení otcovství

Vypracování znaleckého posudku v případech určování otcovství znamená provést genetickou identifikaci účastníků sporu, tedy matky, dítěte a označeného muže a

na základě příslušných zjištění zvážit, zda je možné muže z otcovství vyloučit. Pokud takové vyloučení možné není, provádí se matematické hodnocení pravděpodobnosti jeho otcovství. V genetickém systému vyšetřovaného dítěte jsou přítomny vždy dvě alely, a to maternální alela (zděděná od matky) a paternální alela (zděděná od otce). Kvalifikovanou genetickou identifikaci je možné u testovaných osob provést jen na základě vyšetření většího počtu nezávislých genetických systémů, které mají v populaci velkou míru polymorfismu.

K vyloučení otcovství označeného muže může dojít, pokud znalec v genetickém vzorku dítěte nalezne genetický znak, který dítě nemohlo zdědit ani od své matky, ani od označeného muže, nebo pokud v genetickém vzorku dítěte není nalezen znak, který by dítě muselo od označeného muže zdědit, pakliže by byl jeho biologickým otcem. Pakliže znalec otcovství označeného muže nemůže vyloučit, provádí se pozitivní průkaz jeho otcovství tak, že se na základě výsledků genetické analýzy vypočítá pravděpodobnost jeho otcovství. Vyloučení otcovství se provádí se stoprocentní jistotou. Podle Hummelovy kategorizace hodnot pravděpodobnosti otcovství je možné za jednoznačný závěr pozitivního průkazu otcovství považovat hodnoty pravděpodobnosti otcovství vyšší než 99,75%. Otcovství označeného muže bývá prokazováno s pravděpodobností pohybující se mezi 99,99 – 99,99999%. Dle soudních znalkyň v oboru určování otcovství, v praxi některých českých soudních znalců nepochopitelně dochází k tomu, že ve svých posudcích provedou pouze první krok, tedy vyloučí či nevyloučí otcovství označeného muže. A dále pak již neprovedou pozitivní průkaz otcovství, tedy matematické hodnocení pravděpodobnosti otcovství.

Výhody analýzy DNA oproti dosud používaným sérologickým testům jsou jednak charakteru genetického, jednak technického a jejich vzájemná kombinace přináší zcela jedinečné možnosti. Genetickou výhodou je, že ve většině případů je možné získat jednoznačné řešení případu na základě vyšetření asi sedmi polymorfních genetických systémů. Technickou výhodou je pak mimořádně velká rozlišovací schopnost. Každá dvě individua totiž mají každý svoji unikátní strukturu DNA.⁶¹

Metodiky analýzy DNA jsou vysoce citlivé. Množství DNA, které je potřebné k provedení testu se pohybuje v rozmezí $10 \cdot 10^{-6}$ – $10 \cdot 10^{-9}$ gramu. Odborníci jsou totiž

---

⁶¹ Výjimku z tohoto pravidla tvoří jednovaječná dvojčata.

určitý úsek DNA namnožit v takovém množství, které umožňuje dojít k jednoznačnému výsledku. V případech, kdy dochází k vylučování otcovství, se rutinně provádí opakování vyšetření minimálně dvou vylučujících genetických systémů. Výhodou DNA je její praktická nezničitelnost. Je možné získat ji i z letitých vzorků tkáně.

Analýzu DNA je možné provést prenatálně i postmortálně, běžně se však provádí od šestého týdne věku dítěte. Nejčastějším zdrojem DNA je periferní krev či jakákoli jiná jaderná tkáň. Získává se též stěrem vnitřní sliznice úst. U osob s HIV infekcí či těch, kteří prodělali transplantaci kostní dřeně se užívá DNA izolovaná např. z nehtů nebo vlasových kořínků. Při vhodném zacházení je možné DNA uchovávat nekonečně dlouhou dobu.

DNA analýzou jsou odborníci schopni řešit i případy sporného otcovství, kdy je za možného otce označeno více mužů v různém stupni vzájemné genetické příbuznosti. Úspěšně byl v české praxi řešen i případ otcovství dětí narozených z incestního spojení. Metodou analýzy DNA je možné řešit i sporné otcovství v případech, kdy není možné provést vyšetření matky dítěte.

První znalecký posudek ve věci sporného otcovství, při němž bylo analýzy DNA využito, vypracovala na území tehdejšího Československa v roce 1992 dr. Siegelová, CSc. Soudní znalkyně uvádějí, že v současné soudní praxi se s ohledem na náklady, resp. cenu testů, upřednostňuje znalecký posudek vypracovaný na základě klasických sérologických testů. Cenový rozdíl, s ohledem na kvalitu a přesnost získaných výsledků však není tak markantní. Ceny znaleckého posudku prováděného na základě klasických sérologických testů se pohybují v rozmezí 10 000 – 12 000,- Kč, zatímco znalecké posudky, při nichž se využívá analýza DNA se pohybují v cenové relaci 14 000 – 16 000,- Kč.

IV.3.b) Judikatura ke třetí domněnce otcovství (Nález ÚS 987/07)

Pokud jde o třetí domněnku otcovství, objevuje se k této poměrně bohatá judikatura, a to již od roku 1967. Za zlomový judikát, takřka bořící význam zákonných domněnek otcovství, lze považovat nález Ústavního soudu ČR k § 54 zákona o rodině pod číslem 987/07, o němž se dále šířeji zmíním.

Z judikátů starších dat bych ráda zmínila následující důležitá pravidla, z nichž je nutno vycházet:

- určení otcovství žalovaného není vyloučeno, ani pokud žalovanému domněnka podle § 54 nesvědčí⁶²
- úkolem soudu v řízení o určení otcovství je nejen zjišťovat okolnosti tvořící skutkový základ domněnky otcovství, ale i okolnosti vylučující otcovství žalovaného⁶³
- nelze zastávat názor, že prokázané pohlavní styky matky dítěte s dalšími muži v době rozhodné jsou sami důvodem k zamítnutí žaloby o určení otcovství, k vyvrácení domněnky otcovství musí dojít zcela určitým způsobem⁶⁴
- podle výsledků lékařské vědy se v rámci krevních skupinových systémů mohou vyskytovat sérologicky poznatelné atypické vlastnosti. Aby bylo možné vyloučit, že tyto ovlivnily závěr posudku, který vylučuje otcovství, musí být každý takový posudek přezkoumán dalším znalcem⁶⁵

Dříve hrály v rámci třetí domněnky otcovství jako důkaz hlavní roli především krevní zkoušky. Rozhodnutí (Rc) 1 Cz 32/68 stanovilo, že podle tehdejšího stavu vědy je krevní zkouška, pakliže je doložená vrchním dobrozdáním, důkazem způsobilým vyvrátit domněnku otcovství svědčící žalovanému dle § 54 odst. 2. Vyvrácení domněnky otcovství je však možné opřít pouze o takovou krevní zkoušku, které předcházelo bezchybné zjištění podkladů pro odborné závěry znalce. Soud se tedy musí zabývat též postupem odběru krevních vzorků a předpoklady, z nichž znalec při zpracování posudku vycházel.

Ve výše uvedeném nálezu Ústavního soudu šlo o případ, kdy okresní soud v Trebišove zamítl žalobu na určení otcovství, neboť na základě znaleckých posudků dospěl k závěru, že otcovství žalovaného je podle výsledku krevní zkoušky vyloučené. V odvolání byl rozsudek soudu prvního stupně potvrzen krajským soudem v Košicích. Následně však, na základě stížnosti pro porušení zákona podané generálním prokurátorem, Nejvyšší soud rozsudky obou instancí zrušil. Soud je povinný své závěry opřít o spolehlivé skutkové podklady. Znalecký důkaz se v rámci dokazování podrobuje hodnocení soudu, z toho důvodu, jak bylo výše uvedeno, je nutné, aby soud zkoumal též

---

⁶² Blíže R 98/1967

⁶³ Blíže R 38/1968

⁶⁴ Blíže R 4/1969

⁶⁵ Blíže R 26/1969

postup při odběru krevních vzorků a zabýval se předpoklady, z nichž znalec při zpracování posudku vycházel. V dané věci byla krevní zkouška vykonaná dvakrát, a to se shodným výsledkem, který otcovství žalovaného vylučoval. Z obsahu spisu vyplývalo, že matka nezletilé trvala během celého řízení na tom, že v době rozhodné pro početí nezletilé žalobkyně udržovala pohlavní styky pouze se žalovaným. Žalovaný pohlavní styky s matkou nezletilé v době rozhodné pro početí potvrdil, avšak s tím, že k oplodnění dojít nemohlo, neboť pokaždé soulož přerušil. Z dosavadního vývoje případu a proběhlého dokazování je tedy nutné vycházet ze skutečnosti, že pohlavní styky matky nezletilé žalobkyně v době rozhodné pro početí nebyly s žádným dalším mužem prokázány.

První odběr vzorku krve provedl u všech zúčastněných odborný asistent Ústavu pro soudní lékařství, posudek vypracoval primář téhož ústavu, avšak soud se nesprávně spokojil pouze s důkazem listinným a nepřistoupil k výsledku znalce. Ohledně revizní krevní zkoušky byla vyslechnuta pracovnice Fakultní transfuzní stanice v B., která vypověděla, že spolehlivým způsobem zajistili krevní vzorek žalovaného, který odeslali znalci. K odběru krevních vzorků nezletilé žalobkyně a její matky se však vyjádřit nebyla schopná.

Nejvyšší soud tedy dospěl k závěru, že soudu neobstaraly spolehlivým způsobem podklady pro hodnocení znaleckého důkazu, nemohly se spolehlivě vypořádat s námitkami matky nezletilé a nemohli též náležitě posoudit, zda je nutný další znalecký posudek opřený o případný přímý odběr krve znalcem posudek podávající. Dokazování se tak stalo neúplným a rozsudkem o něj se opírajícím došlo k porušení zákona.

K obdobnému výsledku dospěl Nejvyšší soud ČSR i ve věci vedené pod značkou Rc 1 Cz 51/75, kdy konstatoval, že při provádění důkazu speciální zkouškou krve musí dbát soud na to, aby odborným závěrům předcházelo náležité zjištění potřebných podkladů a na to, aby závěr zkoušky o vyloučení muže z otcovství dítěte byl ověřen další krevní zkouškou, vrchním dobrozdáním.

Šlo o případ, v němž byla původně rozsudkem okresního soudu v Mostě zamítnuta žaloba na určení otcovství žalovaného. Soud přitom vycházel ze zjištění, že matka nezletilé žalobkyně udržovala intimní známost se žalovaným od poloviny května 1969, avšak podle posudku znalce z oboru porodnictví byla jako

nejpravděpodobnější doba početí stanoveno období od 30. 3. 1969 do 27. 4. 1969, období po tomto datu sice možné, avšak málo pravděpodobné. Krevní zkouška otcovství žalovaného nevyloučila. Dle genetického posudku se otcovství žalovaného jevilo jako nerozhodné až spíše pravděpodobné, avšak výsledek vyšetření leukocytárních HLA antigenů jeho otcovství vyloučilo.

Nejvyšší soud ČSR v této věci rozhodl o stížnosti pro porušení zákona, kterou podal generální prokurátor ČSR s tím, že pravomocným rozsudkem soudu prvního stupně byl porušen zákon.

Soud prvního stupně totiž vycházel především z vyšetření HLA skupinových typů bílých krvinek a převzal závěr posudku znalkyně, bez toho, aniž by měl možnost posudek hodnotit. Nepochybně bylo třeba, aby soud znalkyni v této věci vyslechl. Soud, z důvodu nedostatku odborných znalostí o takovém vyšetření a o jeho průkaznosti, nebyl schopen tyto otázky řešit sám, a proto mohl o sporném otcovství, bez toho, aniž by jeho rozhodnutí vzbuzovalo pochybnosti, rozhodnout až poté, co by mu byl spolehlivě objasněn význam takového vyšetření a rozsah jeho použitelnosti, a to s použitím i kontrolního znaleckého posudku.

Soud tedy dospěl k rozhodnutí, bez toho, aniž pro něj měl bezpečný podklad v náležitě zjištěném skutkovém stavu.

Za nejdůležitější a zlomové rozhodnutí, které se vztahuje k § 54 zákona o rodině, a zřejmě bořící váhu zákonných domněnek otcovství, lze považovat již výše zmíněné rozhodnutí Ústavního soud ÚS 987/07. Týkalo se případu, v němž okresní soud ve Vsetíně uložil stěžovateli pořádkovou pokutu ve výši 10.000,- Kč. Mezi žalobkyněmi (matkou a její nezletilou dcerou zastoupenou opatrovníkem) a žalovaným probíhá řízení o určení otcovství. Stěžejním důkazem v tomto řízení je nařízený znalecký posudek, k jehož vypracování je nutná součinnost účastníků v podobě dostavení se ke znalci a strpění odběru vzorků DNA. Stěžovatel tuto součinnost však již třikrát neposkytl.

Krajský soud v Ostravě usnesením usnesení soudu prvního stupně potvrdil s tím, že stěžovatel je povinen zaplatit pořádkovou pokutu do 3 dnů od právní moci usnesení. Dle vyjádření soudu jednání stěžovatele hrubě ztížilo a zpomalilo postup řízení, přičemž pro své neposkytnutí součinnosti nemá stěžovatel žádný zákonný důvod. Odvolací soud přihlédl též k tomu, že stěžovateli byly poskytnuty informace o tom, jakým způsobem

bude znalecký posudek proveden a že není nezbytné ani provedení odběru krve, protože potřebné vzorky je možné získat stěrem z bukalní sliznice. Stěžovatel namítal, že okresní ani krajský soud nepřihlédl k jeho námitce, že k vyšetření, které spočívá v odběru vzorků, se nedostavil z důvodu, že mu v tom brání jeho psychický stav a obavy, které neumožňují odběr vzorků uskutečnit. Na straně stěžovatele jsou závažné subjektivní důvody, které mu odběr vzorků znemožňují podstoupit, už jen sama představa odběru vzorků v něm vyvolává obavy.

Okresní soud ve Vsetíně, pobočka Valašské Meziříčí, podrobně uvedl, že v současné době jsou genetické testy otcovství jediným spolehlivým prostředkem prokázání otcovství, přičemž jakýkoli jiný důkaz proti nim není schopen obstát. Silné obavy psychického rázu, kterými se stěžovatel snaží omluvit neposkytnutí součinnosti, jsou dle soudu účelové. Stěžovatel navíc své psychické problémy nedokládá ani zprávou příslušného odborníka. Pokud by stěžovatel svá tvrzení doložil, pak by soud nepochybně zvážil další alternativní postupy. Navíc je jen těžko představitelné, že by stěžovatel trpěl fobií či úzkostí z lékaře v takové míře, že by mu to neumožňovalo nechat si provést alespoň stěr vatou z úst. Taková fobie by se musela projevit i v běžném životě stěžovatele a již v minulosti by si vyžádala odbornou pomoc. Soud též zdůraznil, že dle čl. 32 odst. 1 a 2 Listiny základních práv a svobod jsou rodičovství a rodina pod ochranou zákona. Děti narozené mimo manželství mají stejná práva jako děti narozené v manželství. Právo na oba rodiče či alespoň právo znát své biologické rodiče je nezpochybnitelným právem každého dítěte. Je objektivně danou skutečností, že spolehlivé určení otcovství je možné pouze na základě metod analýzy DNA.

Pravděpodobnost u genetických testů se prakticky rovná jistotě, jde o pravděpodobnost vyšší než 99,9%. Tyto druhy znaleckých posudků chrání nejen zájmy nezletilých dětí, ale rovněž zájmy žalovaných tvrzených otců. Pokud by ústavní stížnost byla důvodnou, umožnilo by to mnohým mužům, aby se vyhýbali určení otcovství a soudní praxe by byla nucena vrátit se ve svém vývoji hluboko zpět. Rozsudky by tak vycházely z důkazů, které by nebyly způsobilé prokázat či vyloučit otcovství bez pochyby. Tím by došlo zásadním způsobem k porušení práv dětí i jejich matek. Je třeba mít na mysli, že samotné zjištění otcovství je v zájmu dítěte. Článek 3 bod 1. a čl. 7 bod 1. Úmluvy o právech dítěte, podle kterých musí být zájem dítěte předním hlediskem při jakékoli činnosti, která se týká dětí, a dále že každé dítě má

právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Konečně čl. 36 odst. 1 Listiny zaručuje každému právo domáhat se stanoveným způsobem u soudu svého práva. Na soudu pak je, jaké důkazní prostředky zvolí.

Účastnice uvedla, že je zřejmé, že to, že se stěžovatel odmítá podrobit odběrům, je spíše stěžování postupu soudu, než problém jeho objektivního psychického stavu, čemuž odpovídá skutečnost, že stěžovatel začal odmítat i náhradní variantu, kterou je bukalní stěr. Navíc jde o jediný objektivní důkaz zjištění skutečného stavu věci, na němž je nejen zájem nezletilého dítěte, ale i zájem společenský.

Ústavní soud upozornil na skutečnost, že je oprávněn při přezkoumávání rozhodnutí o uložení pořádkové pokuty posuzovat pouze to, zda zde byly dodrženy ústavní hranice a zda takovým rozhodnutím nedošlo k porušení základních práv stěžovatele. Dále bylo konstatováno, že předseda senátu může účastníku řízení uložit, aby se dostavil ke znalci a podrobil se lékařskému vyšetření, tedy i odběru vzorků, které jsou potřebné pro analýzu DNA.

Řízení o určení otcovství podle § 54 je řízením sporným ve věci osobního stavu, které může být zahájeno pouze na základě žaloby. V řízení proti sobě vystupují dvě strany v kontradiktorním postavení. Ačkoli jde o řízení sporné, odpovědnost za zjištění skutkového stavu neleží na stranách sporu, ale na soudu. Je povinností soudu provést i jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu věci, než ty, které byly účastníky navrhovány.⁶⁶ Výjimečné uplatnění zásady vyšetřovací v takovém civilním sporu je zcela důvodné, neboť je třeba vzít v úvahu jednak zájem dítěte, jednak zájem společenský.

Předním je samozřejmě zájem dítěte, kterým je jeho právo znát své rodiče a právo na jejich péči.⁶⁷ Ačkoli jde o řízení sporné, je povinností soudu náležitě zjistit skutečný stav věci. Jedině takovým postupem mohou být respektovány převažující zájmy dítěte, jakož i jeho právo znát své rodiče.

Pokud jedna z procesních stran nemá reálnou možnost získat potřebné informace, je ohroženo či porušeno její právo na „spravedlivý proces“. Tím je pak ohrožena nebo porušena základní společenská funkce civilního procesu, spočívající v poskytování ochrany skutečným subjektivním hmotným právům. Vyplývá tedy, že

---

⁶⁶ Viz. § 120 odst. 2 zákona č. 99/1963, občanský soudní řád

⁶⁷ Čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte

i kdyby se ve sporu o určení otcovství měla uplatňovat zásada projednací, byl by stěžovatel povinen podrobit se odběru vzorků DNA, neboť jedině tak je možné získat informace, které jsou nezbytné k náležitému objasnění skutkového stavu.

I přesto, že je řízení o určení otcovství sporným řízením, uplatňuje se zásada vyšetřovací a je tedy povinností soudu shromáždit skutkový materiál, který je potřebný k rozhodnutí ve věci, účastník řízení soudu v této činnosti nemůže tím, že nesvolí ke svému výsledku, bránit. Pro znalecké důkazy bývá typické, že zahraniční procesní řády i v řízeních ovládaných projednací zásadou umožňují soudu nařídít takový důkaz i z moci úřední.

Dále je na místě zastavit se u tvrzení stěžovatele, že by ulehčoval pozici žalobce tím, že se podrobí testu DNA. Z tohoto výroku stěžovatele se dá dovodit, že předvídá výsledek znaleckého posudku ve svůj neprospěch, resp., že jím bude potvrzeno jeho otcovství. Takový výrok by bylo možné hodnotit jako nepřímé doznání se k otcovství. Nelze totiž předem hovořit o tom, že znalecký posudek spočívající v odběru vzorku DNA je důkazem, který má být vykonán v něčí prospěch či něčí neprospěch.

Podle tradičního náhledu se v řízení o určení otcovství podle § 54 nejprve prokazuje, zda žalovaný domnělý otec s matkou dítěte souložil v rozhodné době. Důkazní břemeno o této skutečnosti má nést strana žalující. Teprve pokud byla soulož prokázána, bylo na žalovaném muži, aby dokazoval, že jeho otcovství je vyloučeno závažnými okolnostmi, a právě k prokázání těchto okolností byly nařizovány znalecké posudky. Funkce znaleckého posudku v takových případech byla tedy opačná, než se stěžovatel domnívá. Měla vyloučit otcovství žalovaného muže, kterému již svědčila domněnka, že je otcem.

Soud v rozhodnutí poukazuje na zřejmý fakt, že s ohledem na vývoj moderní medicíny je celá koncepce § 54 odst. 1 a 2 zákona o rodině již překonaná. Základem třetí zákonné domněnky otcovství je skutečnost, že muž souložil s matkou dítěte v době, od níž neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů. Pokud jsou tyto skutečnosti prokázány, pak se muž považuje za otce dítěte. Tato konstrukce však pochází z dob, kdy nebylo možné jednoznačně, na základě znaleckých posudků, určit, zda je žalovaný muž skutečně otcem dítěte. Teprve nástup metody DNA analýzy v polovině osmdesátých let minulého století umožnil jednoznačné určení otcovství. Pokud je tedy možné na základě analýzy DNA určit, zda je či není žalovaný muž otcem

dítěte, není již nutné vázat třetí zákonnou domněnku otcovství na skutečnost soulože, která o otcovství žalovaného muže vypovídá jen nepřímo.

Z uvedeného je zřejmé, že ustanovení § 54 odst. 2 zaostává za vývojem moderní medicíny a neodpovídá realitě. Není tedy vadou řízení, pokud soud přímo přistoupí ke znaleckému dokazování metodami DNA analýzy. Je totiž zjevné, že, vyplyne-li ze znaleckého posudku, že žalovaný muž je otcem dítěte, bude tím s jistotou prokázána i soulož tohoto muže s matkou dítěte.

V řízení o určení otcovství podle § 54 odst. 1 a 2 je bezpochyby soud oprávněn uložit žalovanému, aby se dostavil ke znalci a strpěl odběr vzorků DNA, a to proto, aby mohlo být určeno či vyloučeno jeho otcovství.⁶⁸

IV.4. Shrnutí k domněnkám otcovství

K pozitivní úpravě domněnek otcovství obsažené v českém právním řádu lze konstatovat, že jde o úpravu zastaralou, které nekoresponduje a neodráží současný stav medicíny. Dá se říci, že fakticky v současné době, kdy existují spolehlivější a jednodušší metody zjišťování otcovství, je česká zákonná úprava domněnek otcovství nadbytečná, navíc zjištění otcovství na základě těchto domněnek jsou často nepřesná, nepravdivá a zavádějící. V současné době, kdy vývoj medicíny, obzvláště v oblasti metody DNA doznal tak velikého pokroku, by stačila podstatně jednodušší, o to však přesnější, zákonná úprava zjišťování otcovství.

Je třeba také uvést, že současná úprava domněnek otcovství nekoresponduje se stavem současné medicíny též v oblasti asistované reprodukce. I v tomto ohledu je nutné zákonnou úpravu zpřesnit. Je třeba mít na mysli, že v současné době plné stresu a jiných nepřírodních tlaků na člověka, se pomoc v podobě asistované reprodukce stává stále častější, neboť stále rapidně přibývá párů, které bez pomoci současné medicíny nejsou schopny dostát reprodukční funkci rodiny.

---

⁶⁸ A to v souladu s § 127 odst. 3 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

V. KDO JE MATKOU DÍTĚTE?

Až do novely zákona o rodině provedené zákonem č. 91/1998 Sb. nestanovil právní řád, kdo je matkou dítěte. Historicky se vycházelo z římskoprávního pravidla „mater semper certa est“, tedy že matka je vždy jistá. V důsledku novely tedy došlo k přejmenování části druhé hlavy třetí zákona z původního „určení otcovství“ na „určení rodičovství“. Řešení případů týkajících se sporu o to, kdo je skutečnou matkou dítěte umožňuje § 80 občanského soudního řádu, který upravuje tzv. statusovou žalobu, tj. žalobu na určení osobního stavu. Za pomoci této žaloby lze mateřství ke konkrétnímu dítěti popřít i určit. Složitější jsou však případy, kdy je v rodném listu zapsán i otec dítěte. Aby totiž mohlo být popřeno mateřství k dítěti, musí dojít i k popření otcovství otce zapsaného v rodném listu dítěte.

Problémy s dikcí zákona ohledně určení mateřství s sebou přináší pokrok lékařské vědy v oblasti asistované reprodukce, konkrétně fertilizace in vitro a surogační mateřství⁶⁹.

Ustanovení § 50a zákona o rodině říká, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Taková dikce tedy odvrací veškeré pochybnosti, které by mohly vzniknout v souvislosti s umělým oplodněním metodou implantace embrya, které vzniklo fertilizací in vitro a ovum bylo získáno od dárkyně. Zákonné pravidlo je kogentní normou, která nepřipouští žádnou výjimku, a tudíž bude vždy matkou dítěte žena, která ho porodila.

Ze staré římské zásady „mater semper certa est“ vychází doposud většina právních úprav. Pokrok medicíny v této oblasti však do této oblasti, jak již bylo naznačeno výše, vnesl řadu otázek. Zahraniční právní úpravy, které vycházejí z francouzského Code Civil⁷⁰ vycházejí z takové právní úpravy, kdy je mateřství dáno nejen faktem porodu, ale i současným uznáním mateřství rodičkou, což umožňuje porody bez uvedení totožnosti matky v dokladech dítěte. Patrně první právní úprava

---

⁶⁹ J. Hederka vymezuje surogační mateřství jako situaci, kdy buď za úplatu nebo snad i bezúplatně je sjednána žena, a to za účelem, aby se nechala artificiálně inseminovat (zpravidla mužem z objednatelného páru), nebo aby si dala implantovat embryo, obstarané objednatelným párem, dítě odnosiла a po porodu je odevzdala objednatelům (recipientům). Postup bývá označován jako „locatio uteri“ nebo „uterus mercennarius“, české pojmenování zatím vytvořeno nebylo.

⁷⁰ Jedná se např. o Francii, Itálii a Lucembursko.

určení mateřství byla přijata bulharským rodinným kodexem z roku 1985, a to v jeho článku 31, odstavci 1. Ten výslovně uváděl, že původ z matky je určován porodem, což platí i tehdy, pokud bylo dítě počato za přispění genetického materiálu jiné ženy.

Sporné otázky týkající se mateřství vyvolávají především následující medicínské techniky užívané v rámci asistované reprodukce. Jednou z nich je fertilizace in vitro, při které se laparoskopicky nebo punkcí odebere zralé vajíčko, to se následně inkubuje spermii a po jeho oplodnění se 48 hodin kultivuje ve vhodném prostředí. Poté se zygota přenesse do hormonálně připravené dělohy. Druhou z metod je fertilizace in vitro s transferem embrya. Předchozí metodě je velice podobná s tím rozdílem, že je do dělohy přenesen lidský zárodek ve vyšším stupni vývoje, než je tomu u předchozí metody, tedy dochází k přenosu embrya.

Při těchto metodách dochází k dárcovství oocyту či k transferu embrya ve prospěch jiné ženy, která dítě odnese a porodí. Z hlediska genetického je však matkou dítěte dárkyně oocyту. Právně je však tato otázka vyřešena ve prospěch ženy, která dítě porodila.

Podstatně složitější otázkou, ať už z hlediska etického či z hlediska právního, je otázka surogačního mateřství, tedy matky „hostitelky“. Jde o případy, kdy je mezi objednavatelským manželským párem a jinou ženou, které je embryo implantováno a následně dítě odnese a porodí, za tímto účelem uzavřena jakási dohoda či smlouva. Ty jsou však právní teorií považovány za neplatné, a to pro rozpor s ustanovením § 3 či § 39 občanského zákoníku. Metoda náhradní matky je v lékařsky indikovaných případech považována za etickou. Komise sekce asistované reprodukce ji však v ČR nedoporučuje provádět.

Jak již bylo několikrát uvedeno, je mateřství určováno porodem dítěte. Přechod dítěte do nové rodiny, pokud jde o všechny s tím spojené právní důsledky, by tedy byl možný pouze na základě osvojení. Spor o mateřství by pak mohl být řešen za pomoci § 80 občanského soudního řádu, jak bylo zmíněno již výše. Ke sporu o mateřství by mohlo dojít například v případě, kdy jde o dítě nalezené, tedy takové, které nemá v matrice zapsány rodiče a též v případě, že sice matku zapsanou v matrice má, ale jiná žena o sobě tvrdí, že je jeho matkou. Při určování mateřství směřuje důkazní řízení k tomu, aby bylo najisto prokázáno, že uvedená žena v daný den porodila dítě, které je totožné s tím, o němž je vedeno řízení. Co se týče popření mateřství, pak je nutné

prokázat, že žena zapsaná v matrice jako matka dítěte v onu dobu nerodila či dítě sice porodila, avšak jiné než to, ohledně něhož řízení probíhá.

Ke sporu o mateřství může dojít též v případech záměny dítěte. Taková kauza byla v nedávné době hodně medializovaná a bylo z ní patrné, že výměna dětí zpět tak, aby se dostaly ke svým biologickým rodičům působí problémy nejen dětem, ale i rodičům. Vzhledem k faktu, že rodičovství je nejen vztah rodiče k dítěti, ale též vztah rodiče k druhému rodiči, musela by žena, která o sobě tvrdí, že je matkou dítěte, dosáhnout nejprve popření otcovství vůči tomuto dítěti. K podání návrhu na popření otcovství však taková žena není legitimována. Návrh by musel podat nejvyšší státní zástupce za podmínek § 62 zákona o rodině. K popření otcovství by nemuselo dojít, pokud by muž zapsaný jako otec dítěte byl otcem i na základě tvrzení ženy, která o sobě tvrdí, že je matkou.

V praxi matrik se výjimečně objevují případy, kdy matky cizinky porodí dítě na osobní doklady jiné ženy, pod jinou totožností, a to z důvodů problémů se zdravotním pojištěním. Ona jiná žena je pak zapsána jako matka dítěte.

Situace ohledně nalezeného dítěte je upravena v zákoně č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, a to v § 17. Podle tohoto ustanovení se zápis dítěte, jehož totožnost nebyla zjištěna, provede do knihy narození na základě výsledků šetření policie a zprávy lékaře obsahující pohlaví dítěte a jeho pravděpodobné datum narození. Pokud nedojde ke zjištění mateřství konkrétní ženy, pak má dítě status nalezence. Český právní řád však úpravu týkající se nalezence obsahuje jen sporadicky. V § 10 výše uvedeného zákona se ještě stanoví, že k zápisu je příslušný ten matriční úřad, v jehož správním obvodu bylo narozené dítě nalezeno.

S nalezeným dítětem počítá ještě zákon č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství, ve znění pozdějších předpisů. Ten v § 5 stanoví, že fyzická osoba mladší patnácti let, která byla nalezena na území České republiky, je jejím státním občanem, pokud se neprokáže, že narozením nabyla státní občanství jiného státu. Pokud by k nalezenému dítěti tvrdily mateřství dvě ženy, muselo by k jeho určení dojít soudem, a to na základě určovací žaloby.

Zákonem č. 422/2004 Sb.⁷¹ došlo k umožnění porodu s utajením totožnosti matky, a to s účinností od 1. 9. 2004. Je zarážející, že tato úprava, mající svůj základ v soukromém právu, byla provedena normou veřejnoprávní bez toho, aniž by došlo k příslušné novele zákona o rodině. Tato úprava tedy vzbuzuje řadu otázek. V § 67b odst. 20 zákona o péči a zdraví lidu se uvádí, že žena, která má trvalý pobyt v České republice, porodila dítě a v souvislosti s tím požádala o utajení své osoby, má právo na zvláštní ochranu svých osobních údajů, pakliže se nejedná o ženu, jejímuž manželovi svědčí domněnka otcovství. Ve zdravotnickém zařízení je jméno a příjmení takové ženy vedeno odděleně od zdravotnické dokumentace, a to společně s její žádostí, dnem narození a dnem porodu. Zdravotnická dokumentace se o tyto údaje doplní a zapečetí. Její otevření je pak možné pouze na základě rozhodnutí soudu. Z důvodové zprávy k zákonu č. 422/2004 Sb. je patrné, že snahou zákonodárce bylo vytvoření podmínek ke snížení počtu umělých potratů, vražd novorozeného dítěte matkou a opuštění dítěte.

Problémem zůstává, že se zmíněný zákon nevypořádal s ustanovením § 50a zákona o rodině, a tudíž žena, která dítě porodila, zůstává i v případech porodů s utajením totožnosti matky i nadále právně matkou dítěte, protože je ženou, která jej porodila. Právní vztah mezi touto ženou a dítětem zaniká definitivně, pokud dojde k jeho nezrušitelnému osvojení. Z toho tedy vyplývá, že i v případech porodů s utajenou totožností matky narozené dítě z právního hlediska matku má a ta je i jeho zákonnou zástupkyní, nicméně s ohledem na utajení její totožnosti jde jen o jakousi formalitu bez možnosti jejího praktického využití. S ohledem na existenci právního vztahu s matkou, existuje samozřejmě takový právní vztah i vůči širší rodině, tedy například i vůči prarodičům. Zajímavé v tomto ohledu je i novelizované ustanovení § 14 zákona o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých zákonů. Počítá s tím, že dítě bude zapsáno bez údajů o matce, ale vzhledem k tomu, že právně stále matku má, mělo by být pod jejím příjmením zapsáno. Pokud tedy údaje týkající se matky nemusí být v případech porodů s utajenou totožností matky zapsány, pak by se v takových případech nemělo zapisovat ani příjmení dítěte, neboť právě to se od matčina odvozuje. V tomto ohledu má tedy § 14 své mezery.

---

⁷¹ Je to zákon, kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Pokud jde o porody s utajenou totožností matky, zastává právní teorie názor, že nezletilá matka o utajení své totožnosti požádat nemůže, protože se jedná o úkon, k němuž nemá způsobilost. Tento výklad je s ohledem na zákonnou úpravu zcela na místě.

Problémem zůstává možnost otevření zapečetěné zdravotnické dokumentace ženy, která porodila s utajením své totožnosti. Z textu zákona vyplývá, že otevření takové dokumentace je možné pouze na základě rozhodnutí soudu. Není však jasné a zákon nestanoví, který soud je v těchto věcech věcně a místně příslušný, stejně tak jako nestanoví na základě jakých důvodů by mohl soud takové rozhodnutí učinit a kdo je oprávněn takové podání u soudu učinit.

Výše uvedeným zákonem, jehož snahou bylo, aby děti vyrůstaly v náhradních rodinách, nikoli v dětských domovech, byl právním řádem vytvořen právní institut „umělého nalezence“. Ten je v rozporu s článkem 7 Úmluvy o právech dítěte. Tento článek totiž dítěti přiznává od jeho narození právo na jméno, státní příslušnost, a pokud je to možné právo znát své rodiče spojené s právem na jejich péči. Zároveň dochází i k porušení článku 32 odstavce 3 Listiny základních práv a svobod, které stanoví, že děti narozené v manželství mají stejná práva jako děti narozené mimo ně. Dítě narozené v manželství své rodiče, pokud nedojde například k popření otcovství, zná, neboť určení rodičovství je zákonem jasně dané. V případech kdy matka požádala o utajení své totožnosti při porodu je tomu tak, že dítě právně matku má, ta je však utajena. Tento stav vyvolává řadu otázek a hlavně poměrně velkou nejistotu. Dalším nedostatkem je, že v případech porodů s utajenou totožností matky není vůbec respektováno právo otce na zjištění jeho otcovství, protože s ním se vůbec nepočítá. Půjdeme-li do extrému je snadné představit si, že by mohl na matriční úřad zajít jakýkoli muž a prohlásit se za otce dítěte, neboť v případech, kdy je získání prohlášení matky spojeno s těžko překonatelnou překážkou, ho není třeba. To by ale nebylo možné, neboť není možné určit otcovství bez toho, aniž by bylo k dítěti určeno mateřství. Určení otcovství bez určení mateřství by bylo možné pouze v soudním řízení na základě třetí domněnky otcovství.

Jak již bylo výše uvedeno, hlavním cílem zákona č. 422/2004 Sb. bylo, aby se děti dostaly co nejdříve do náhradních rodin a mohly v nich vyrůstat. Problém však zůstává u dětí, u nichž k nezrušitelnému osvojení nedojde. Ty ve svém rodném listu

rodiče zapsány mít nebudou, zůstanou jakýmisi „uměle vytvořenými nalezenci“, což u nich může vést k celoživotnímu traumatu. Je těžké domyslet, co všechno s sebou takový stav může přinést, neboť každé dítě může reagovat úplně jinak. Faktem ale zůstává, že taková skutečnost rozhodně žádnému jedinci nepřidá. To jak se s takovou skutečností vyrovná, záleží plně na jeho vnitřní síle a jeho okolí. Domnívám se však, že pakliže je život jedince obestřen takovým tajemstvím, pak určitě většina z nich, ne-li každý, by alespoň v koutku duše toužil poznat pravdu a dozvědět se něco o své genetické rodině.

VI. URČENÍ RODIČOVSTVÍ DLE ITALSKÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU

V této části práce čerpám z knihy I., části VII. italského občanského zákoníku, konkrétně z článků 231 - 278.⁷²

VI.1. Otcovství manžela matky

První domněnka otcovství, obdobná té české, která se objevuje v italském občanském zákoníku, je domněnka, podle které je otcem dítěte počatého během trvání manželství manžel matky. Za dítě počaté během doby trvání manželství zákon považuje dítě, které se narodilo mezi 180. dnem od uzavření manželství a 300. dnem od anulace manželství či jiného způsobu ukončení účinků manželství dle občanského zákoníku. Domněnka 300 dnů se však nepoužije, pokud jde například o soudní rozhodnutí o separaci či schválení separace na základě dohody.⁷³

Pokud se dítě narodí před 180. dnem po uzavření manželství, považuje se za otce dítěte manžel matky, pokud jedním z manželů, nebo samotným dítětem, nedojde k popření otcovství.

Dojde-li k narození dítěte po 300. dnu od anulace manželství či ukončení účinků s manželstvím spojených⁷⁴, může kterýkoli z rodičů či jejich dědici prokázat, že bylo dítě počato během manželství. V každém případě pak může dítě podat žalobu na určení legitimního stavu.

Zákon taxativně vypočítává případy, ve kterých je možné podat žalobu na popření otcovství k dítěti počatému v době trvání manželství, z nich však příkladmo uvedu jen několik z nich. Jsou to případy, kdy spolu manželé nebydleli v období mezi 300. a 180. dnem před dnem porodu dítěte, byla-li prokázána manželova impotence, pokud se manželka dopustila cizoložství apod. Žaloba na popření otcovství může být

---

⁷² Jde o zákon z 19. Května 1975, č. 151

⁷³ Separace je institut, který český právní řád neupravuje. V Itálii je naprosto běžný a předchází následnému rozvodu manželů.

⁷⁴ Analogicky se toto ustanovení užije i v případech narození dítěte po třístém dni od rozhodnutí o separaci.

kromě „otce“ podána též matkou dítěte či dítětem samým, a to poté, co dosáhne zletilosti.

Legitimní původ dítěte se dle italského občanského zákoníku prokazuje aktem zápisu narození dítěte do občanských statusových registrů. Na status dítěte pak mají vliv následující fakta: dítě musí mít příjmení otce, otec se k tomuto dítěti chová skutečně jako otec a v takové kvalitě se o něj materiálně stará, poskytuje mu vzdělání a dítě figuruje jako dítě svého otce i v sociálních vztazích a je mu poskytnuto skutečné rodinné zázemí.

Nikdo se nemůže domáhat přiznání opačného statusu, než který pro dítě vyplývá z aktu narození jako legitimního dítěte, z něhož dítěti plyne jeho původ. Není tedy možné popírat legitimní původ dítěte, kterému byl přiznán na základě jeho narození a aktu uznání tohoto dítěte matkou.

V článku 239 italského občanského zákoníku se hovoří o domněnce porodu a výměně novorozence. Je v něm dítěti stanovena možnost domáhat se odlišného statusu, než který je mu přiřčen, a to za pomoci svědků.

Pokud jde o legitimitu dítěte, které se narodilo nesezdanému páru, který však veřejně soužil jako manžel a manželka a oba zemřou, není možné jeho legitimitu popírat pouze na základě faktu, že nedošlo k uzavření manželství.

Chyběl-li by u dítěte akt narození a jeho uznání matkou nebo by bylo dítě zapsáno pod falešným jménem nebo by se narodilo neznámým rodičům, důkaz jeho původu může být proveden na základě svědectví.

K popření otcovství je matce dítěte dána lhůta 6 měsíců ode dne narození dítěte. Manžel matky dítěte své otcovství vůči jejímu dítěti může popřít ve lhůtě jednoho roku od narození dítěte, pokud se otec v době narození zdržoval v místě, kde se dítě narodilo nebo ode dne svého návratu do místa, kde se dítě narodilo či do bydliště rodiny. Pokud však prokáže, že se o narození dítěte včas nedozvěděl, pak mu lhůta jednoho roku běží ode dne, kdy se skutečně dozvěděl o jeho narození. Dítěti je pak právním řádem umožněno podat žalobu na popření otcovství ve lhůtě jednoho roku od dovršení plnoletosti či jednoho roku od doby, kdy se dozvěděl fakta, která mu umožňují popírat otcovství. Tato žaloba může být podána též speciálním kurátorem, který je k tomu jmenován soudem, a to na základě žádosti nezletilého dítěte, které však dovršilo

sedmnáctý rok věku. U nezletilých mladších sedmnácti let se tak činí na žádost prokurátora.

V italském zákoně je upravena též legitimace k žalobě na popření legitimacy dítěte, která přísluší tomu, kdo po aktu narození dítěte vyvstane jako jeho rodič. Tato žaloba je nepromlčitelná.

Pokud jde o žalobu na určení legitimního statusu, která náleží dítěti je situace následující. Pokud ji nepodá a umře jako nezletilý nebo pět let po dosažení zletilosti, pak tuto žalobu mohou podat jeho potomci. Pro dítě samotné je tato žaloba nepromlčitelná.

Nemanželské dítě může být skutečnými rodiči uznáno za vlastní, i když došlo od momentu početí dítěte k tomu, že uzavřeli manželství s jinými osobami. Uznání mohou provést společně či odděleně. Avšak uznání dítěte, které dovršilo sedmnáctý rok věku se bez jeho souhlasu nemůže stát účinným. K uznání dítěte mladšího sedmnácti let může dojít pouze se souhlasem druhého rodiče, který již dříve uznání učinil. V případě, že by tento druhý rodič odmítl souhlas udělit, rozhoduje soud. Souhlas podle zákona nemohou učinit rodiče dítěte, kteří nedovršili sedmnáctý rok věku.

Uznání nemanželského dítěte za vlastní se děje buď při narození, nebo speciální deklarací učiněnou po narození nebo po početí dítěte, a to buď před příslušným úředníkem, opatrovnickým soudem či prostřednictvím závěti.

Zajímavostí je, že italský občanský zákoník upravuje i uznání dítěte, které pochází z incestního spojení. Děti osob mezi nimiž existuje příbuzenských vztah, třeba i jen v důsledku nemanželských spojení, a to v celé linii přímé či v pobočné do druhého stupně, nebo švagrovství v linii přímé, nemohou být svými skutečnými rodiči za vlastní uznány. K uznání může dojít jen pokud tito o svém příbuzenství nevěděli a jejich manželství je v důsledku jejich příbuzenství neplatné. Pokud byl v dobré víře jen jeden z rodičů, pak akt uznání může učinit pouze on. Uznání je pak schváleno soudem, který přihlíží k zájmům dítěte.

V žádném případě není možné učinit akt uznání směřující vůči legitimnímu dítěti, jeho zákonnému statusu nebo dítěti, které bylo osvojeno. Uznání může být učiněno i vůči dítěti zemřelému, a to ve prospěch jeho potomků, včetně uznaných nemanželských dětí.

Akt uznání dítěte je neodvolatelný, a pokud byl učiněn prostřednictvím závěti, stává se účinným dnem smrti zůstavitele, a to i v případě, že závěť byla zrušena/odvolána. Jakékoli ustanovení, které by omezovalo účinky uznání dítěte je neplatné.

Uznání dítěte s sebou přináší na straně rodičů převzetí všech povinností a práv vůči nemanželskému dítěti. Nemanželské dítě, k jehož uznání došlo, nese příjmení toho z rodičů, který uznán učinil jako první. Pokud bylo uznání učiněno oběma rodiči najednou, pak dítě nese příjmení otce.

Uznání může být popřeno v důsledku nedostatečné spolehlivosti na straně toho, kdo uznání učinil. Popření může být podáno i po aktu osvojení. Žaloba na popření je neprohlášená. Žalobu na popření otcovství nemůže podat dítě, které je nezletilé či nesvéprávné. Soudce, na základě žádosti prokurátora nebo poručníka či podnětu druhého z rodičů, který dítě uznal platně nebo z podnětu dítěte samého, které však dovršilo sedmnáctý rok věku, může schválit popření uznání rodičovství, přičemž musí jmenovat speciálního poručníka.

Italský občanský zákoník počítá též s možností popření uznání rodičovství v souvislosti s násilným činem, a to opět ve lhůtě jednoho roku od doby, kdy k násilnému činu došlo. Pokud by byla osoba, která rodičovství uznala nezletilá, lhůta by běžela rok po dosažení zletilosti. Další možnost k popření učiněného uznání je dána v souvislosti s rozhodnutím soudu o omezení či zbavení způsobilosti, a to ve lhůtě jednoho roku od odvolání proti předmětnému rozhodnutí. Pokud osoba, která učinila uznání vůči dítěti, zemře, aniž by podala žalobu k popření uznání a lhůta k jejímu podání stále neuplynula, mohou žalobu podat potomci, předci či dědici zemřelého.

Zásadou při popírání rodičovství původně učiněného na základě uznání je, že musí soudce přijímat opatření ve prospěch a v zájmu dítěte.

Otcovství či mateřství k nemanželskému dítěti může být prohlášeno na základě soudního rozhodnutí, pokud došlo k uznání rodičovství. Mateřství se u ženy, která se považuje za matku, vyvozuje na základě porodu. Zjištění matky a pouhá existence vztahu mezi matkou a domnělým otcem v době početí dítěte, není vůči nemanželskému dítěti dostatečným důkazem otcovství.

Žaloba směřující k soudnímu rozhodnutí ve věci otcovství či mateřství vůči nemanželskému dítěti je ze strany dítěte neprohlášená. Pokud dítě zemře před podáním takové žaloby, může být podána legitimními potomky, osvojení

či nemanželskými potomky, u nichž došlo k uznání rodičovství, a to ve lhůtě dvou let od smrti osoby, jíž se žaloba týká. Pokud žalobu během svého života stihnul podat, avšak zemřel dříve, než došlo k rozhodnutí, tytéž osoby uvedené v předchozí větě mohou v řízení pokračovat.

Tutéž žalobu ve prospěch nezletilého či nesvéprávného dítěte může podat buď rodič vykonávající rodičovskou zodpovědnost nebo poručník. Poručník však k této záležitosti musí mít zmocnění soudu. Ten je pro takovou věc oprávněn jmenovat speciálního poručníka. V případě, že dítě dosáhlo sedmnácti let věku, je pro podání žaloby či pro pokračování v této žalobě potřeba souhlasu dítěte. Pokud jde o nesvéprávného, může být žaloba podána poručníkem pouze na základě soudního zmocnění.

Žaloba na soudní rozhodnutí ve věci rodičovství vůči nemanželskému dítěti je možná jen při splnění zákonem stanovených podmínek. O její přípustnosti rozhoduje poradní senát soudu. Proti jeho rozhodnutí je možné odvolání u odvolacího soudu, kde v této věci rozhoduje tentýž druh senátu. Celý tento proces je neveřejný. Jde-li o nezletilce či osobu nesvéprávnou, může soud jmenovat speciálního poručníka.

Pasivně legitimovanými osobami v rámci zmiňované žaloby jsou domnělí rodiče či jejich dědici.

Soudní rozhodnutí, potvrzující rodičovství vůči nemanželskému dítěti působí tytéž účinky jako uznání rodičovství. Soudce může současně přijmout opatření týkající se výchovy a výživy dítěte.

Dokazování a šetření ve věci otcovství či mateřství vůči nemanželskému dítěti není dovoleno v případech, kdy jde o děti narozené z incestního vztahu a uznání rodičovství je zakázáno. Soudem může být toto povoleno pouze v případech, kdy v době početí došlo ke znásilnění.

VII. INSTITUT NÁHRADNÍ MATKY

S ohledem na chybějící úpravu institutu náhradní matky v právním řádu České republiky se na základě iniciativy ministryně spravedlnosti Daniely Kováčové a ministryně zdravotnictví Dany Juráskové dne 2. 9. 2009 konalo sejití k problematice náhradního mateřství.⁷⁵ Cílem bylo zahájení odborných diskusí směřujících ke změně právní úpravy v této oblasti, resp. k rozpravám o možnostech uzákonění institutu náhradní matky.

Návrhy možné legislativní úpravy, která byla v rámci tohoto setkání diskutována, vychází převážně z úpravy britské. Dle návrhů by účastníkem smlouvy mohl být manželský pár, v němž má žena lékařskou indikaci, z níž vyplývá, že není schopna dítě odnosit. Vdaná žena, která by poskytovala služby náhradní matky, by subjektem mohla být pouze v případě souhlasu jejího manžela. Smlouva by však byla u soudu nevymahatelná. Pokud jde o peněžní sumu, kterou by náhradní matka za poskytnutí svých služeb mohla požadovat, byla by tato omezena pouze na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím. Matkou dítěte by i v těchto případech nadále byla žena, která dítě porodila a dítě by se mohlo stát dítětem objednatelného páru právně až rozhodnutím soudu.⁷⁶

Nejenže matkou dítěte za zákona je náhradní matka, ale i otcem není muž z objednatelného páru, nýbrž její manžel. Muž a žena z objednatelného páru, tedy v těchto případech zpravidla genetičtí rodiče dítěte, jsou vůči dítěti bez jakéhokoli právního vztahu pro přechod dítěte do jejich rodiny by se asi jako jediná možnost jevílo osvojení. Je však potřeba nezapomínat na skutečnost, že osvojení je právní institut svojí podstatou sloužící k jinému účelu.

Podle údajů zveřejněných v médiích porodí v České republice náhradní matky asi 10 dětí ročně. Skutečné číslo však, s ohledem na skutečnost, že taková mateřství nejsou statisticky podchycena, může být podstatně vyšší.

---

⁷⁵ Diskuse se zúčastnil MUDr. David Rumpík, ředitel Kliniky reprodukční medicíny a gynekologie Zlín, JUDr. Lukáš Prudil, advokát, MUDr. Petr Hach, předseda Etické komise, MUDr. Radkin Honzák, psychiatr.

⁷⁶ V úvahu by přicházelo jakési zkrácené osvojení, které by bylo umožněno pouze za přesně stanovených podmínek.

VII.1. Surogace ve Velké Británii

Uzavření surogačního kontraktu není protiprávní, nicméně plnění na jeho základě je právně nevynutitelné. Surogačním matkám za jejich „službu“ nesmí být placeno a výskyt komerčního prvku je v těchto vztazích zakázán. Náhrada určitých nákladů bývá surogačním matkám přiznávána zpětně soudem. Otázka možnosti plateb subrogačním matkám se ukazuje být stále více kontroverzní. Surogační matka je vždy od narození dítěte považována za jeho zákonnou matku. Identifikace zákonného otce je v těchto případech podstatně komplikovanější. V některých případech je otcem partner surogační matky, v jiných případech je jím skutečný biologický otec⁷⁷. Existují dvě možnosti, jak převést legální otcovství k dítěti na pár, který využil „služeb“ surogační matky. Je jím tzv. „paternal order“ („otcovský příkaz“) podle části 30 Zákona 1990 a adopce.

Co je vlastně surogace? Jde o postup, kdy jedna žena (surogační matka) se stane těhotnou se záměrem, že dítě bude po jeho narození předáno páru či jednotlivci, který využije toho, že surogační matka dítě odnosi. Surogace může zahrnovat to, že dojde k oplodnění surogační matky spermatem muže z páru, který „služeb“ surogační matky využívá. Takový postup bývá označován jako „částečná surogace“. V případech tzv. „úplné surogace“ bývá embryo vytvořeno in vitro z gamet „objednatelného“ páru, který následně využije „služeb“ surogační matky.

Surogace však není běžnou cestou k tomu mít dítě.⁷⁸ Nejčastěji se surogačními matkami stávají příbuzné páru, který surogační matku k tomu, aby mohl mít dítě, potřebuje. Právní spory se pak objevují pouze ve 4 – 5 % případů. Ačkoli můžeme konstatovat, že se jedná o raritu, surogace s sebou bez pochyb přináší řadu právních otázek a především etické dilema.

Pokud jde o úpravu otázek surogace, objevily se dvě zprávy (reporty) tyto otázky upravující. Ačkoli hlavní tématem, na něž byla zaměřena Warnockova zpráva, publikovaná roku 1984, byla úprava otázek embryologického výzkumu a léčby plodnosti, obsahovala též úpravu surogace. Doporučení obsažená v této zprávě však

---

⁷⁷ Tím mám na mysli muže, který si společně se svou ženou „objednal“ u surogační matky její „služby“.

⁷⁸ Ve Velké Británii dojde ročně k uzavření 100 – 180 surogačních kontraktů, z čehož však v porod vyústí pouze 50 – 80 případů.

nikdy nebyla plně implementována. O třináct let později si vláda vyžádala vytvoření zprávy od Brazierova výboru, jehož doporučení jsou popsána níže.

Jedním z prvních sporů týkající se surogace, který se dostal před soud byl případ A v C roku 1978. Všichni tři soudci odvolacího soudu byli ve svém rozhodnutí jednomyslní. V případě šlo o to, že otec a jeho partnerka, kteří nemohli mít dítě, uzavřeli dohodu s matkou, která za úplatu bude uměle oplodněna spermatem otce. Soudy se odmítly zabývat otázkou morality a namísto toho se soustředily pouze na ochranu blaha dítěte. Nejdůležitější otázkou je to, co je nejlepší pro dítě. Britská lékařská asociace souhlasí s tím, že surogace může být přijatelná jako poslední možnost v případech, kdy je z lékařských důvodů nemožné nebo vysoce nežádoucí, aby matka sama odnosit dítě. I HFEA souhlasí s konstatováním, že existují případy, kdy je surogace odůvodnitelná a stanovil výčet případů, kdy je žena neschopná dítě z lékařských důvodů odnosit. Pokud jde o surogaci jako reproduktivní možnost pro homosexuály či svobodné muže, nebo u žen, které nechtějí být těhotné z jiných důvodů než, že by jim to neumožňoval lékařský stav, zůstává vysoce kontroverzní otázkou.

Uzavření surogačního kontraktu není přestupkem, nicméně dohoda sama je právně nevynutitelná.⁷⁹ Není tedy možné, aby se pár soudil se surogační matkou v případech, kdy jim po porodu odmítne dítě přenechat. Stejně tak se ani surogační matka nemůže soudit s párem o dohodnutou úplatu. Ačkoli je tedy právně v pořádku uzavření takového kontraktu, není žádná ze stran vázána jakoukoli povinností z kontraktu plynoucí.

Surrogacy Arrangement Act 1985 byl přijat s cílem zamezit vstupu obchodních důvodů při uzavírání surogačních kontraktů.⁸⁰ Ačkoli je teoreticky „komerční“ surogace

---

⁷⁹ Surrogacy Arrangement Act 1985, část 1B: „Žádný ze surogačních kontraktů není právně vynutitelný, a to žádnou ani proti žádné ze stran tohoto kontraktu.“

⁸⁰ Část 2 Surrogacy Arrangement Act 1985 stanoví:

Ve Spojeném království nesmí žádná z osob učinit na základě obchodních důvodů žádný z následujících úkonů:

- zahájit nebo být součástí jakéhokoli vyjednávání s cílem uzavřít surogační dohodu
- nabídnout nebo souhlasit s účastí na vyjednávání, které směřuje k uzavření surogační dohody
- shromažďovat jakékoli informace s cílem využít je při uzavírání, nebo při jednání o uzavření, surogačního kontraktu

Osoba, která některé z výše uvedených ustanovení překročí, se dopustí přestupku, vyjma:

- ženy, která se má stát surogační matkou a učiní některé z výše uvedených jednání

zakázána, praxe se liší. Surogační matky za své služby dostávají v průměru 10,000 – 15,000 £. Důvodem tohoto rozporu mezi teorií a praxí je skutečnost, že soudy jsou oprávněny zpětně za služby surogační matky přiznat odměnu.

V případě Briody v St Helens and Knowsley Area Health Authority posuzoval odvolací soud otázku, zda do náhrady škody za poškození paní Briody způsobené nedbalou porodnickou péčí, které způsobilo její nemožnost odnosit dítě, mohou být zahrnuty náklady související s uzavřením surogačního kontraktu. Vzhledem k tomu, že šance na úspěch paní Briody byly v tomto případě zanedbatelně nízké, rozhodl soud, že náhrada takových nákladů není v tomto případě odůvodněná.

Surogační dohody v rámci asistované reprodukce jsou zahrnuty v Zákoně 1990 a regulovány HFEA. V rámci jejich uzavírání musí být bráno v úvahu především blaho dítěte. Léčba na klinice asistované reprodukce je často dohlížena nezávislým etickým výborem, který může v rámci surogace stanovit některá omezení.⁸¹ Naproti tomu dohody o částečné surogaci (soukromé, uzavírané mimo léčbu poskytovanou v rámci asistované reprodukce) zůstávají neupraveny a chybí o nich dostatečný přehled.

Důležitou otázkou v rámci surogace je, kdo jsou rodiče takto narozeného dítěte? Existují tři možné cesty jak identifikovat matku dítěte. Za prve, zákonnou matkou dítěte je žena, která byla těhotná a porodila dítě, tou je samozřejmě surogační matka. Za druhé, zákonné mateřství může být synonymem pro mateřství genetické, takže je matkou dítěte žena, jejíž vajíčka byla oplodněna. V případech „úplné“ surogace je takovou ženou žena, pro níž má být dítě odnošeno, v případech částečné surogace je jí pak surogační matka. Za třetí, zákonné mateřství může být přiřazeno ženě, která dítě zamýšlí vychovávat, tou je žena, pro níž má být dítě odnošeno surogační matkou.

-
- jakékoli osoby, pro níž má surogační matka dítě odnosit a která učiní některá z výše uvedených jednání

Za osobu, která se takového jednání dopustila na základě komerčních důvodů se pro účely těchto ustanovení považuje:

- osoba, která za své jednání získala jakoukoli úplatu
- osoba činící tyto úkony za účelem získání úplaty za jejich provedení.

Při uveřejnění inzerátu v souvislosti s uzavřením surogačního kontraktu v novinách či jiném druhu periodik, dopustil se majitel, editor či vydavatel takového periodika přestupku.

⁸¹ Příkladem jsou následující omezení: žena musí být ve věku pod 40 let, mít minimálně jedno dítě, a upřednostňovány jsou ženy mající kompletní rodinu, musí být vdané či žít ve stabilním zázemí a její partner musí být v tomto zahrnut, zejména pokud se jedná o informovanost ohledně důsledků.

Definice matky ve Velké Británii je naprosto jasná a neomylná. Matkou dítěte je žena, která je porodila.⁸² Právo mezi jednotlivými druhy surogace nerozlišuje, tudíž surogační matka bude vždy od narození dítěte jeho zákonnou matkou, bez ohledu na to, zda je s dítětem geneticky spřízněna. Jako zákonná matka dítěte, má surogační matka právo rozhodnout se, zda si dítě ponechá či jej přenechá páru, pro který dítě odnosiла.

Co se týče případného genetického testu, ten v případě „částečné“ surogace potvrdí jako matku dítěte surogační matku, v případech surogace „úplné“ pak poukáže na ženu, pro níž surogační matka dítě odnosiла a zákonnou matkou dítěte tedy bude ona žena.⁸³

Britské pojetí staví surogační matky do složité pozice, neboť jsou to v první řadě ony, které mají za dítě odpovědnost, kterou nikdy nechtěly a nachází se v situaci, kdy pár, pro nějž dítě odnosiла za toto dítě nemá zákonnou odpovědnost a navíc ani není povinen dítě převzít do své péče. Jak bylo uvedeno již výše, v případech, kdy je v páru neplodný manžel nebo partner ženy a tato otěhotní na základě dárcovské inseminace, záměr jejího partnera je dostačující k tomu, umožnit mu být od narození dítěte považován za jeho zákonného otce. Pokud je však z důvodu neplodnosti ženy využito „služeb“ surogační matky, pak její záměr stát se zákonnou matkou není pro její uznání zákonnou matkou již od narození dítěte dostačující.

V případě Johnson v Calvert rozhodoval Nejvyšší kalifornský soud mezi dvěma matkami, které se obě domáhaly určení svého mateřství. Anna Johnson porodila dítě, které bylo vytvořeno in vitro za použití gamet paní a pana Calvert. Ve Velké Británii by těhotenství Anny Johnson bylo rozhodující. Naopak, v Kalifornii justice rozhodla, že obě ženy předložily dostatečný důkaz svého mateřství a využila záměru, jako rozhodujícího faktoru, na jehož základě bylo rozhodnuto ve prospěch paní Calvert. Jiný ze soudů v USA využil jako důkaz mateřství genetický test. Jiný důvod vedoucí k upřednostnění genetické definice zákonného mateřství se objevil v případě Soos v Vrchní soud v Maricopa. Odvolací soud shledal, že arizonský zákon stanovující, že zákonnou matkou dítěte je surogační matka, porušuje práva genetické matky.

---

⁸² S tím koresponduje i ustanovení Zákona 1990, část 27(1): „Žena, která odnosi či odnosiла dítě, které se narodí v důsledku vložení embrya, vajíček či spermií do jejího těla, je považována za matku dítěte.“

⁸³ Pokud nepůjde o případ, v němž došlo k využití dárcovských vajíček.

VII.1.a) Otcovství

Aplikace pravidel k určení otcovství v rámci surogace je poměrně komplikovaná. Vyvratitelná domněnka otcovství by v případě, že by byla surogační matka provdána, poukazovala na jejího manžela, který by byl od narození dítěte považován za jeho zákonného otce. Toto je však vyvratitelné zejména za pomoci DNA testů, které snadno odhalí, že manžel surogační matky genetickým otcem dítěte není. DNA testy pak, pokud nebylo užito dárcovské sperma, dokáží, že genetickým otcem dítěte je muž, který společně se svou ženou využil služeb surogační matky. Další vyvratitelná domněnka otcovství stanoví, že otcem dítěte je muž, který je jako otec uveden na rodném listu dítěte.⁸⁴

Od roku 2003, kdy nabyla účinnosti část 111 Adoption and Children Act⁸⁵, nabývá muž uvedený na rodném listu dítěte jako jeho otec, automaticky vůči tomuto dítěti rodičovskou zodpovědnost, a to bez ohledu na to, zda je s matkou dítěte ženatý či nikoli.

Dle Zákona 1990, části 28, je za otce dítěte považován manžel surogační matky, pokud dal souhlas k její léčbě. Pokud má subrogační matka partnera, se kterým nejsou sezdáni, bude za otce dítěte považován, pokud se surogační matkou podstoupili léčbu společně. Pokud je surogační matka svobodná, nebo chybí souhlas jejího manžela, nebo pokud nebyla léčena společně se svým partnerem, potom dítě zákonného otce nemá. Otázka identity zákonného otce dítěte byla soudem rozhodována v případě, kdy došlo k narození dítěte za pomoci surogace, přičemž bylo použito vajíčko ženy, která k narození svého dítěte využila služeb surogační matky a dárcovského spermatu. Soud rozhodl, že dítě zákonného otce nemá.⁸⁶

Zajímavým případem, který se týkal surogace a byl rozhodován ve Spojených státech, je případ „In Re Marriage of Buzzaca“. Šlo o případ, kdy John Buzzaca v rozvodovém návrhu uvedl, že manželství jeho a jeho manželky Luanne je bezdětné. Na to však Luanne reagovala s tím, že jejich první dítě očekává surogační matka.

---

⁸⁴ V případě, že by například došlo k tomu, že by surogační matka na rodném listu dítěte nechala jako jeho otce uvést svého manžela, pak by i toto bylo pomocí testu DNA možné vyvrátit.

⁸⁵ Zákon o adopci a dětech

⁸⁶ Jedná se o případ Re Q

Jaycee, která se narodila o 6 dní později byla počata za využití vajíčka a spermatu anonymních dárců. Surogační matka ani její manžel se rodiči narozeného dítěte stát nechtěli. Otázkou tedy bylo, kdo ze tří potenciálních matek a tří potenciálních otců jsou Jayceey zákonní rodiče. Trojice soudců rozhodující tento případ v první instanci rozhodla překvapivě tak, že nikdo z výše uvedených potenciálních matek a otců nemůže být považován za zákonného rodiče dítěte, a že toto je toto má tedy právní postavení sirotka. Odvolací soud, k němuž se následně případ dostal, rozhodl zcela odlišně, a to tak, že zákonnými rodiči dítěte je John a Luanne Buzzaca, neboť společně iniciovali jeho početí.

Vzhledem k tomu, že surogační matka je od narození dítěte považována za jeho zákonnou matku a vzhledem k tomu, že muž, který se svou ženou využil surogace, bývá zákonným otcem dítěte uznán jen v některých případech, musí pár, který využil surogaci, k tomu, aby se stal zákonnými rodiči dítěte, buď zažádat o „paternal order“ podle části 30 Zákona 1990 nebo dítě adoptovat.

Pokud soud vydá „paternal order“ podle části 30 výše uvedeného zákona, hlavní registr (matrika) zaregistruje narození tohoto dítěte. Jakmile toto dítě dosáhne zletilosti, je mu po nabídnutém poradenství, umožněn přístup k původnímu rodnému listu. Požadavky pro vydání „paternal order“ jsou následující: souhlas surogační matky a otce dítěte (pokud to není tentýž muž, který žádá o vydání „paternal order“), navrhovatelé musí být sezdáni, minimálně jeden z navrhovatelů musí být s dítětem geneticky příbuzný, k početí nesmí dojít přirozeným stykem, dítě musí žít navrhovateli a u soudu musí být dokázáno, že surogační matka za své služby nedostala nedovolené finanční prostředky⁸⁷, občas dochází též ke kontrole sociálními orgány, které zjišťují, zda dítěti nehrozí u budoucích rodičů nějaké riziko.

S ohledem na skutečnost, že více než 40 % dětí se rodí párům, kteří nejsou manželé, zdají se možnost využití a podmínky přístupu k „paternal order“ poněkud zastaralé. Další zvláštností je, že dítě musí před využitím „paternal order“ žít v domácnosti s párem, pro nějž bylo dítě surogační matkou porozeno. V tomto případě se však má za to, že přemístěním dítěte z jeho „původního“ domova do domova, v němž má vyrůstat a být vychovááno, je pro jeho blaho.

---

⁸⁷ Tzn. ne jiné než náklady rozumně odůvodněné a dále přiznané soudem.

Pokud je surogační matka ochotna předat dítě páru, pro nějž je porodila a pokud budoucí rodiče dítěte dostojí všem ostatním náležitostem „paternal order“, pak je tento pro budoucí rodiče dítěte nejjednodušší cestou jak se stát zákonnými rodiči dítěte. Pokud surogační matka o dítě nestojí a zároveň se ukáže, že budoucí rodiče nejsou pro dítě vhodní, bývá „paternal order“ zamítnut jen zřídka a následně dítě bývá předáno do ústavní péče.

Pokud je pro budoucí rodiče z jakéhokoli důvodu nemožné využít „paternal order“, pak je jedinou cestou, k tomu stát se zákonnými rodiči dítěte, adopce.

Proces adopce je složitý a časově náročný. Podmínky jsou obsaženy v zákoně o adopci a dětech z roku 2002⁸⁸ a potenciální adoptivní rodiče musí po delší období snášet přísné prohlídky a zkoumání jejich poměrů a zázemí ze strany sociálního úřadu. Biologičtí rodiče musí k adopci dítěte udělit souhlas, vyjma případů, kdy je nelze nalézt, jsou nezpůsobilí souhlas udělit či soud rozhodne, že jejich souhlas není nezbytný⁸⁹.

V souvislosti s adopcí je též vhodné upozornit na ustanovení části 95 zákona o adopci a dětech z roku 2002, které stanoví, že jakékoli platby či odměny učiněné v souvislosti s adopcí jsou trestným činem. Výjimka z tohoto pravidla však opět existuje. Tyto nezákonné platby a odměny mohou být uznány a povoleny soudem.

Ačkoli jsou „paternal order“ a adopce jedinými právními prostředky jak k dítěti po využití surogace získat zákonné rodičovství, neznamená to, že po každém porodu, k němuž dojde v rámci surogace, následuje některý z těchto formálních kroků směřující k získání zákonného rodičovství k dítěti. Děti bývají surogační matkou předány budoucím rodičům a u nich vyrůstají bez toho, aniž by došlo k nějakému z výše uvedených formálních kroků. Zpravidla též surogační matka na rodný list dítěte uvede jako jeho otce muže z páru budoucích rodičů. Toto s sebou od roku 2003 přináší automaticky rodičovskou zodpovědnost. Pokud tento muž na rodném listu dítěte uveden není nebo pokud se dítě narodilo ještě před rokem 2003, může muž o rodičovskou zodpovědnost požádat (prostřednictvím „residence nebo paternal responsibility order“).

---

⁸⁸ Adoption and Children Act 2002

⁸⁹ Otázka rozhodnutí soudu o tom, že souhlas není nezbytný je často spojena s tím, kde dítě žije, zda u biologické matky či nikoli.

VII.2. Shrnutí

I přes poměrně vyspělou a rozsáhlou úpravou surogace ve Velké Británii se i zde objevuje řada nedostatků. Ani zákaz komercializace surogace nezabránil poplatkům surogačním matkám, které se běžně pohybují mezi £ 10,000 – 15,000. Definice mateřství a otcovství obsažené v Zákoně 1990 je zastaralá a poměrům spojeným se surogací nevyhovující. Složitost pravidel, která řídí získání zákonného rodičovství „budoucích rodičů“ působí bezpochyby odstrašujícím způsobem, což často vede k neformálnímu předání dítěte, a toto rozhodně není v jeho nejlepším zájmu. Zejména surogační dohody, jejichž součástí není léčba v rámci center asistované reprodukce, zůstávají neupravené a dohody často bývají uzavírány bez jakékoli odborné rady či vedení.

S ohledem na potřebu reformy v oblasti úpravy surogace pověřila vláda Velké Británie výbor, jemuž předsedala Margaret Brazier, přezkoumáním následujících otázek: zda mají být povoleny platby (včetně vynaložených nákladů) ve prospěch surogačních matek, ověřit nutnost vytvoření orgánu, který by měl úpravu otázek, které v rámci surogace vyvstanou, na starost, ověřit a doporučit, zda jsou nutné novelizace Zákona o surogačních dohodách a Zákona 1990. Brazier zastává názor úplného zákazu jakýchkoli jiných plateb surogačním matkám, než náhrady vynaložených nákladů, které se objevily v souvislosti s těhotenstvím. To podpořila myšlenkou, že je základním společenským pravidlem, aby na děti nebylo nahlíženo jako na zboží způsobilé koupě a prodeje.

To, že na dítě nemá být pohlíženo jako na zboží, považuji za samozřejmost, domnívám se však, že v případě plateb, kompenzujících surogační matce její služby, k tomuto nutně nemusí docházet. Zastávám též názor, že by surogační matce kromě náhrady nákladů vynaložených v souvislosti s těhotenstvím, měla být přiznána též jakási platba kompenzující celý několikaměsíční proces, který podstoupila pro to, aby umožnila páru, který není schopen mít dítě, si jej pořídit. Navíc je třeba si uvědomit, že těhotenství s sebou nese řadu nepříjemností, omezení a rizik, z nichž nakonec surogační matka nebude mít žádný prospěch. Tímto bych však nerada vyvolala dojem, že schvaluji to, aby se ze surogace vytvořilo „povolání či výdělečná činnost“

a aby surogační matky byly k této službě motivovány výhradně a především díky finanční výhodnosti, s takovýmto postojem se rozhodně neztotožňuji.

Výbor pod předsednictvím Margaret Brazier k výše uvedenému uvedl, že je jejich záměrem, aby to nebyly právě finanční benefity, které ovlivní rozhodnutí ženy stát se surogační matkou. Vyslovil též přání, odradit ženy od toho, aby se stávaly „profesionálními surogačními matkami“. Je jasné, že surogace bude pokračovat a se zvyšujícím se počtem neplodných párů lze očekávat její nárůst. Výbor dále odmítl návrh, aby musely být všechny surogační dohody uzavírány pouze na licencovaných klinikách a též odmítl vytvoření speciálního orgánu pro regulaci surogace, a to s odůvodněním, že každoroční počet dětí narozených surogačním matkám neodůvodňuje náklady, které by si zřízení takového orgánu vyžádalo. Podle názoru výboru by zákony měly stanovit minimální věk surogačních matek (návrh byl 21 let) a minimální interval mezi těhotenstvími (návrh byl 2 roky). Výbor navrhoval též omezit počet surogačních porodů u surogačních matek na jeden, pokud by nešlo o případ, kdy by došlo k narození sourozence pro dítě narozené v rámci předchozí surogace. Další podmínkou surogace, kterou výbor navrhl, bylo, aby budoucí rodiče dítěte žili minimálně předchozích 12 měsíců ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska. I nadále by dle názoru a doporučení výboru měly být surogační dohody právně nevymahatelné. Nadále by též soudy neměly mít pravomoc dodatečně uznávat nelegální platby surogačním matkám. Brazier společně s výborem odmítla, aby nelegální platby surogačním matkám byly důvodem zamítnutí adopce, neboť u dítěte, o nějž nemá surogační matka zájem, není toto, s nejlepšími zájmy dítěte, slučitelné. Z obdobných důvodů Brazier s výborem odmítli kriminalizaci nelegálních plateb ve prospěch surogačních matek.

Žádný z případů surogace se ještě nikdy nedostal před Evropský soud pro lidská práva ani před Komisi EU, tudíž není aplikace Konvence práv v rámci surogačních dohod ⁹⁰ jasná.

Surogace je stále považována za něco nepřírozeného a vyvstává kolem ní řada otázek, polemik a diskusí. Bezpochyby jde o nejkontroverznější z technik využívaných v rámci asistované reprodukce.

---

⁹⁰ V originále: Convention rights to surrogacy arrangements

VII.3. Měly by být surogační dohody právně vymahatelné?

Argumenty proti vymahatelnosti surogačních dohod často pramení z toho, že donucení k takto specifickému plnění by bylo příliš tvrdé a nespravedlivé. Surogační dohody jsou však podobné „smlouvám o poskytování služeb“, jejichž obsahem je souhlas jedince ke vzdání se určité části své osobní svobody na oplátku za nějaký příjem či jiné, pro něj cenné, protiplnění. Pokud v případě smlouvy o poskytování služeb nedostojí jedna ze smluvních stran svým závazkům, pak je nápravou náhrada škody, nikoli povinnost vykonat danou činnost či službu. Existuje řada kontraktů, jejichž obsahem je natolik specifická činnost, že by se povinnost k jejímu výkonu mohla zdát nespravedlivá, nicméně to nevede k tomu, aby tyto kontrakty byly nevykonatelné.

Stejně jako smluvní právo nedonutí herce k provedení jeho představení, nemusí vymahatelnost surogační dohody nutně znamenat povinnost surogační matky přenechat dítě páru, pro nějž je zamýšlela porodit. Náprava v podobě náhrady škody při porušení surogační dohody by ochránila právo surogační matky ponechat si dítě, které porodila, zatímco by kompenzovala páru, který se měl stát budoucími rodiči dítěte alespoň část jejich ztráty.

Objevují se i hlasy zastávající názor, že odpovídající nápravou je pouze výkon dané specifické činnosti či úkonu. To, že právo na vymahatelnost surogačních dohod nepamatuje, bezpochyby přispívá k nejistotě. Skutečnost, že je surogační matce ponechána naprostá volnost k odstoupení od dohody a k ponechání si jak dítěte, tak i peněz, které jí byly zaplacený, může přispívat například k vydírání. Jakmile dojde k oplodnění, naskýtá se ze strany surogační matky prostor k vydírání páru, který na dítě čeká, a to jednak tím, že si dítě ponechá a dále prostřednictvím vyhrožování potratem. Surogační dohody totiž stojí na naprosto zdánlivém vztahu důvěry a přátelství mezi cizími lidmi.

V Izraeli, který, jako jeden z mála států, zavedl regulační režim při schvalování surogačních dohod, je surogační matce dovoleno nedostát své části surogační dohody pouze v případě, že soud uzná, že došlo ke změně okolností a blaho dítěte tím nebude

dotčeno. Přísný schvalovací proces, který v Izraeli předchází uzavření surogační dohody, minimalizuje šanci na to, že surogační matka změní svůj názor.⁹¹

Nezbývá než konstatovat, že propracovanost procesu směřujícího k subrogaci je velice kvalitní a ostatní státy by si v této oblasti z Izraele měly vzít příklad.

---

⁹¹ Směrnice schvalovacího výboru k uzavírání surogačních dohod vychází z předpokladu, že je nezbytné ujistit se do nejvyšší možné míry, že surogační matka chápe podstatu toho, co je obsaženo v dohodě a dobrovolně a bez donucení s jejím obsahem souhlasí. Požadavky schvalovacího výboru při uzavírání surogační dohody jsou následující. Psycholog, který před uzavřením surogační dohody surogační matku vyšetřil, musí prokázat, že jí vysvětlil důsledky a význam jejího jednání jako surogační matky. Dále výbor nebude zvažovat žádnou žádost do doby, než je surogační matce poskytnuto nezávislé právní poradenství právníka, který je expertem v oblasti surogačních dohod. Surogační matka je též výborem samostatně vyslechnuta, přičemž jsou jí pokládány otázky, které otestují, zda je její rozhodnutí dobrovolné a zda je dostatečně informována. Posledním pravidlem je, že výbor schvaluje surrogaci pouze u žen, které již nějaké dítě porodily.

VIII. ASISTOVANÁ REPRODUKCE

Z hlediska medicínského, zahrnuje definice asistované reprodukce nebo umělého oplodnění jakoukoliv manipulaci s gametami (pohlavními buňkami), která u neplodných párů vede ke zvýšení šance na oplodnění. V užším slova smyslu je pak tento termín používán pro postupy, které vedou k umělému oplodnění v laboratoři. Nedostatečná legislativa v České republice v oblasti asistované reprodukce vyvolává poměrně časté soudní zásahy. Konkrétnější úprava se prozatím vyskytuje pouze v zákoně č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, v Opatření ministerstva zdravotnictví ČSR z roku 1982 a v Metodickém návodu ministerstva zdravotnictví pro poskytování, vykazování a úhradu výkonů asistované reprodukce ze dne 4. 11. 1997⁹², což se dá považovat za zcela nedostatečné.⁹³ V západních státech je téměř samozřejmostí existence samostatných zákonů o asistované reprodukci. V zákoně o péči o zdraví lidu jsou asistované reprodukci věnovány pouze paragrafy § 27a – 27h. U žen je asistovaná reprodukce zpravidla limitována věkem 48 let- zákon však žádná věková omezení nestanoví, hovoří pouze o ženě v plodném věku, a dárce zárodečných buněk mají dalšímu nakládání s těmito buňkami a embryi poskytovat souhlas. Postupy asistované reprodukce lze pro účely volby pohlaví dítěte použít pouze v případech, kdy se tak lze vyhnout dědičné nemoci vázané na pohlaví.

Lékaři i pacienti se shodují na tom, že neplodnost je nemoc⁹⁴ jako každá jiná a nesouhlasí s tím, aby tato problematika byla nesystematicky zařazena do zákona o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách⁹⁵. Statistiky uvádí, že je v populaci 10 – 15 % neplodných párů, přičemž však medicína dokáže naprosté většině z nich pomoci. O vyšetřeních, která se týkají neplodnosti, se uvažuje zpravidla poté, pokud žena neotěhotní do jednoho roku. Uvádí se, že z 50% se příčiny neplodnosti vyskytují u žen, ze 40% u mužů a v 10% bývá příčina nenalezena. Počet neplodných

---

⁹² Ten byl vydán především s ohledem na skutečnost, že zákon o zdravotním pojištění obsahuje jen velmi obecné podmínky.

⁹³ V úvahu pokud jde o právní úpravu přichází ještě směrnice FIGO – Fédération internationale de gynécologie et d'obstétrique. FIGO však zdůrazňuje, že hledá jen podpůrná vodítka, která jsou použitelná teprve pokud právní úpravy vůbec není. To však není situace ČR.

⁹⁴ Dokonce pro ni existuje i číslo v mezinárodním číselníku nemocí.

⁹⁵ Zákona č. 227/2006 Sb.

mužů však stále stoupá a jedna z dánských studií uvádí, že dnešní šedesátníci mají dvakrát větší počet spermií než dnešní muži ve věku dvaceti let. Současná norma proto, aby mohl být muž z hlediska plodnosti považován za zdravého, je o polovinu nižší než před 15 lety.

Léčba plodnosti v České republice je považována za špičkovou, Češi mají v tomto oboru řadu skutečných odborníků. V České republice se v léčbě neplodnosti vykazuje úspěšnost 45 – 50%, přičemž průměr v EU se pohybuje mezi 30 – 35%. Jsou země, kde se zákrok IVF⁹⁶ hradí, naopak v Izraeli jsou takové zákroky propláceny v neomezeném počtu. V České republice proplácí pojišťovny tři cykly IVF s přenosem embryí a věk žen, které je mohou podstoupit se pohybuje v rozmezí od 18 do 39 let. Po 39. roku věku ženy si páry takovou léčbu musí hradit. Předchozí genetické vyšetření není u párů, které podstupují IVF, povinné, podle lékařů k tomu není důvod. Provádět taková vyšetření u všech paušálně rozhodně nemá smysl, což bude navíc i v rozporu se směrnicemi EU. Kromě toho to s sebou přinese zvýšení nákladů od 5.000,- Kč do 30.000,- Kč. Skutečností navíc je, že při umělém oplodnění nevzniká vyšší riziko genetických vad, než je tomu u zbytku populace.

VIII.1. Opatření ministerstva zdravotnictví ČSR z 18. 11. 1982⁹⁷ **(Podmínky pro umělé oplodnění)**

Opatření je svým rozsahem poměrně krátké a stručné a ustanovení a úprava předmětného Opatření jsou následující. Dle Opatření ministerstva zdravotnictví bylo umělé oplodnění možné provést pouze na žádost obou manželů, přičemž je možné jen, jsou-li pro to zdravotní důvody. Manželé žádající o umělé oplodnění se musí podrobit vyšetření z hlediska celkového zdravotního stavu, především pak vyšetření plodnosti a genetického rizika. Umělé oplodnění pak může být provedeno ve věku ženy od 18 let zpravidla do věku 35 let. Umělé oplodnění však nelze provést, pokud jeden z manželů nebo oba nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Manželé musí o umělé oplodnění požádat osobně a společně a pokud jde o umělé oplodnění, při němž je použito dárcovské sperma, musí podepsat formulář o důsledcích umělého oplodnění a

---

⁹⁶ In vitro fertilizace, umělé oplodnění.

⁹⁷ Směrnice nabyla účinnosti dne 1. 4. 1983.

komplikacích, které se mohou v době těhotenství objevit. Před provedením jednoho pokusného výkonu musí manželé zaplatit příplatek. Dárce spermatu se musí podrobit vyšetření, musí být zdravý a bez prokazatelné genetické zátěže, nesmí být se ženou příbuzný ani v pokolení přímém ani její bratr a musí být ve věku do 40 let. Manželé a dárce musí zůstat vzájemně neznámí a semeno dárce k umělému oplodnění je možné použít pouze s jeho výslovným souhlasem. Všechny údaje související s umělým oplodněním jsou chráněny povinnou mlčenlivostí.

VIII.2. Metodický návod Ministerstva zdravotnictví pro poskytování, vykazování a úhradu výkonů asistované reprodukce

Asistovanou reprodukcí se dle metodického pokynu míní in vitro fertilizace a obdobné techniky, které vyžadují uchovávání a manipulaci se zárodečnými buňkami. V metodickém pokynu je též vypočteno, v jakých případech a u jakých diagnóz má být in vitro fertilizace indikována.⁹⁸

Výkony asistované reprodukce jsou ze zdravotního pojištění hrazeny ženám ve věku 18 až 39 let, a to na základě doporučení gynekologa. Hrazeny jsou pouze maximálně 4 monitorované cykly se stimulací, z toho, jak již bylo zmíněno výše, maximálně 3 cykly s přenosem embryí. Výjimka z tohoto maximálního počtu, včetně užití hormonálního preparátu s vyšším než povoleným množstvím jednotek, je možná pouze se zvláštním souhlasem revizního lékaře.

V metodickém pokynu jsou vypočteny i techniky asistované reprodukce, které ze zdravotního pojištění hrazeny nejsou. Jsou jimi intracytoplasmatická injekce spermie, asistovaný hatching⁹⁹, prodloužená kultivace embryí, kryokonzervace oocytů, embryí či spermií, mikrochirurgická aspirace spermií z nadvarlete a mikrochirurgický odběr spermií z varlete.

Konec metodického pokynu doporučuje ještě provádět redukci počtu u vícečetných těhotenství, a to na počet dvou plodů.

---

⁹⁸ Je tím např. absolutní i relativní turbární faktor neplodnosti, tedy neprůchodnost vejcovodů, imunologický faktor neplodnosti odolný medikamentózní terapii apod.

⁹⁹ Zjednodušeně řečeno, jde o případ, kdy je do dělohy vloženo embryo, kterému je následně laserovým paprskem narušen ochranný obal, aby se zvýšila možnost jeho uhnízdění v děloze.

VIII.3. Nejčastější metody léčby neplodnosti

Jedna z nejméně invazivních metod, které se užívají při léčbě neplodnosti, je intrauterinní inseminace (IUI), tedy metoda, při níž je za pomoci kanyly do dělohy vpraven laboratorně upravený ejakulát. Provádí se jednak homologní, tedy za použití biologického materiálu manžela, a jednak heterologní, což je případ, kdy je použit dárcovský biologický materiál. Asistovaná reprodukce se provádí nejčastěji u žen, které trpí neprůchodností vaječníků, endiometriózou a imunologickou příčinou neplodnosti a u mužů s poruchami plodnosti.

Skutečným lékařským průlomem se stala až in vitro fertilizace (IVF), která je pravděpodobně nejrozšířenější metodou asistované reprodukce po celém světě. Při IVF se z vaječníků odebere několik vajíček, která se v laboratoři oplodní buď spermiemi partnera, nebo dárcovskými. Následně se vybere několik embryí, která jsou implantována do dělohy a dochází k těhotenství. Metoda byla vyvinuta především pro páry, u nichž je hlavním problémem neprůchodnost vejcovodů ženy. Na jeden cyklus léčby dochází k otěhotnění u 30% žen, přičemž pravděpodobnost donošení je o něco málo nižší. Celková průměrná úspěšnost této metody odpovídá naději na přirozené početí u plodných párů.

VIII.4. Stávající právní úprava a s tím související problematika domněnek otcovství

S ohledem na již několikrát zmiňovaný pokrok medicíny je vhodné zastavit se u problematiky asistované reprodukce a v souvislosti s ní zmínit nedostatečnost právní úpravy domněnek otcovství, která právě na řadu situací vznikajících ve spojení s asistovanou reprodukcí nedopadá, tedy je nedostačující a vzniká potřeba určení otcovství „nad rámec oněch zákonných domněnek“. Příkladem takové situace, s níž zákonná úprava domněnek otcovství nepočítá, je oplodnění matky zmrazeným spermatem muže již zesnulého. Jde o případ, kdy se žádná ze zákonných domněnek otcovství neuplatní, takže otcovství není určitelné, právně neexistuje, avšak geneticky

a biologicky ano. Je tedy otázkou, zda lze v takových případech vystoupit z rámce zákonných domněnek otcovství.

Je nutné mít na paměti, že dítě požívá práv a právní ochrany dané mezinárodními dokumenty, Ústavou ČR, Listinou základních práv a svobod i celým právním řádem ČR, ať již bylo počato čistě přirozeným způsobem nebo bylo použito některé z metod asistované reprodukce.

Zákonné domněnky otcovství vytvářejí uzavřený systém. Umožňují určení otcovství v situacích, jak to odpovídalo pravděpodobnosti a obecné lidské zkušenosti dob dřívějších. To vše ovšem za předpokladu, že došlo k biologicky přirozenému početí dítěte. Ani všechny metody asistované reprodukce nevylučují určení otcovství za použití zákonných domněnek otcovství, a to např. při umělém oplodnění manželky za života manžela nastupuje domněnka první a popření otcovství manželem matky je v takovém případě vyloučeno. S ohledem na medicínské pokroky však společnost čelí situacím, které ze zákonných domněnek otcovství vybočují. Lze dojít k závěru, že v takových případech dítě otce nemá nebo lze dospět k závěru, že tam, kde zákonné domněnky otcovství nestačí, je možné určení otcovství soudem i bez jejich použití. Takové určení otcovství rozhodnutím soudu je však možné pouze tehdy, lze-li je bezpečně prokázat. Nejvhodnějším způsobem by se v tomto případě jevilo využití metody DNA. Právo má sloužit životu, nikoli naopak, proto by možnost určení otcovství soudem v případech, na které zákonné domněnky otcovství nedopadají, mělo být přijatelné.

Takové určení otcovství musí být určeno soudem, a to rozsudkem, který je vydán v civilním sporném řízení o určení otcovství podle § 80 písm. a) o.s.ř. Jde o řízení zahajované na základě návrhu, přičemž k podání žaloby je aktivně legitimována matka dítěte, dítě nebo oba. Vůle matky je však v těchto případech rozhodující. Aktivní legitimace dítěte je sice dána, avšak bez shodné vůle matky je prakticky nerealizovatelná. Pasivně legitimovaným pak musí být z povahy věci ten muž, jehož otcovství se má určit.

Podávaná žaloba směřuje na určení otcovství, přičemž věcně příslušným soudem je okresní soud a místně příslušným je obecný soud žalovaného. Jako důkazní prostředek přichází v úvahu zejména znalecká expertiza, která prokazuje, že matka byla oplodněna spermatem muže, o jehož otcovství se jedná.

Rozsudek určující otcovství je konstitutivní, avšak s ohledem na povahu věci působící ex tunc, tedy zakládající status dítěte zpětně ke dni oplodnění matky. Takový rozsudek umožňuje zápis určeného otce do matriky. Problémem z hlediska dědického práva dítěte po zemřelém otci zůstává časové období mezi úmrtím manžela matky a umělým oplodněním matky.

V takovém případě však dítě v době úmrtí otce (který je otcem později určen) neexistovalo ani jako nasciturus, neexistovalo vůbec. Dle koncepce dědického práva obsažené v občanském zákoníku¹⁰⁰, nelze dědické právo dítěte, které v době smrti zůstavitele neexistovalo, dovodit.¹⁰¹

V souvislosti s výše uvedenou problematikou týkající se umělého oplodnění spermatem zemřelého manžela vyvstala řada otázek i mediálně známých soudních sporů. Jako první v České republice oplodnili ženu spermatem zemřelého manžela lékaři hloubětínského centra asistované reprodukce Iscare IVF. Podle ředitele centra Miroslava Kadlece nebylo do té doby možné takový zákrok v České republice provést. Provést takový zákrok zakazovala etická komise Ministerstva zdravotnictví ČR, která trvala na souhlasu manžela. Ten ho však již po smrti nemohl poskytnout. Soud dospěl k názoru, že je nezadatelným právem navrhovatelky rozhodnout se svobodně pro tento zákrok, který je legalizován opatřením Ministerstva zdravotnictví ČSR ze dne 18. 11. 1982. Konstatoval, že jde o uplatnění jejího práva, které je jí zaručováno nejen Ústavou ČR, ale i článkem 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod a dle názoru soudu nemohou státní instituce do těchto základních lidských a nezadatelných práv zasahovat, pokud nárok navrhovatelky je rovněž v souladu s etikou, neboť přirozenému vývoji a naplnění manželství navrhovatelky s jejím manželem zabránilo těžké onemocnění a posléze úmrtí jejího manžela. Dále soud dospěl k závěru, že jejich přirozený nárok a právo je vyjádřeno i v jejich rozhodnutí tím, že se manžel navrhovatelky před podstoupením chemoterapeutické léčby rozhodl pro odběr spermatu a jeho odbornému uchování.¹⁰² Toto rozhodnutí soudu je v oblasti asistované

---

¹⁰⁰ Viz. § 460 a násl. občanského zákoníku

¹⁰¹ Blíže k celé této problematice Winterová, A.: Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek, Správní právo č. 5-6/2003, str. 314 a násl.

¹⁰² Tomuto rozhodnutí předcházelo dvouleté martyrium při boji s úřady, které nechtěly umělé oplodnění povolit. Soudkyně Emillie Matoušková v tomto případě rozhodla, že rozhodnutí otce uchovat vlastní sperma lze považovat za souhlas, který české zákony k umělému oplodnění vyžadují.

reprodukce velmi důležitým a legislativu České republiky v této oblasti posouvá o krok dopředu.

Známý je i případ Britky Diany Bloodové, která v roce 1997 zvítězila ve své dvouleté bitvě o právo na oplodnění spermatem mrtvého manžela, který zemřel na meningitidu. Na žádost manželky mu bylo v době, kdy byl v komatu, odebráno sperma, které chtěla žena později použít. Britským soudem byl její úmysl zamítnut, ale odvolací soud rozhodl, že žena sice nemůže být spermatem zemřelého manžela oplodněna v Británii, ale může se takovému lékařskému zákroku podrobit v Belgii, což nakonec učinila. Obdobný spor s úřady vede i Britka, jejíž manžel údajně zemřel při rutinní operaci. Soud jí nevyhověl a podle BBC je nyní rozhodnutí ponecháno na Úřadu pro oplodňování a embryologii.¹⁰³

Legislativně neřešenou oblastí v souvislosti s problematikou asistované reprodukce je např. oplodnění žen bez partnerů, náhradní (subrogační) mateřství apod. Problematické se zdá být určení otcovství též v případě asistované reprodukce u nesezdaného páru. V těchto případech dochází k určení otcovství zpravidla souhlasným prohlášením rodičů či dochází k uzavření sňatku po otěhotnění partnerky. Pokud by nedošlo ke sňatku ani k souhlasnému prohlášení rodičů, bylo by pro rozhodnutí soudu v paternitním sporu irelevantní, že k oplození došlo za využití asistované reprodukce.

Dalším problém u nesezdaného páru vyvstává v případě použití spermií dárce. Pokud by došlo k situaci, že partner matky, ačkoli s asistovanou reprodukcí i použitím dárcovských spermií souhlasil, odmítne uznat své otcovství, pak by mu žádná z domněnek otcovství nesvědčila a dítě by z právního hlediska nemělo žádného otce.

Problematickým se jeví i použití metod asistované reprodukce u svobodné ženy bez partnera, i přesto, že jej žádný právní předpis nezakazuje. Dítě takto narozené je dítětem bez otce, respektive otec není znám. Situace je však analogická tomu, že svobodnou matku, která počne přirozeně, nenutí žádný právní předpis k tomu, aby označila otce, tudíž by snaha o úpravu v předešlých větách uvedené situace, byla těžko zdůvodnitelná.

---

¹⁰³ Více na www.strankach.iscare-ivf.com, a.s. a v článkách Mladé fronty dnes z r. 2002

VIII.5. Anonymita dárců

Opatření Ministerstva zdravotnictví ČR o podmínkách pro umělé oplodnění stanoví, jak uvedeno již výše, že manželé a dárce musí zůstat vzájemně neznámí. Povinnost zachovat anonymitu ženy, která je dárkyní oocyty, není právním předpisem stanovena, avšak s ohledem na pozdější možné vztahové potíže, je doporučována. Co se týče povinnosti mlčenlivosti ohledně dárkyně oocyty, může být tato mlčenlivost prolomena na základě souhlasu zúčastněného páru a dárkyně oocyty.

Proti anonymitě dárců lze argumentovat opět právem dítěte znát svůj genetický původ.

VIII.6. Zhodnocení asistované reprodukce

Domnívám se, že možnosti asistované reprodukce jsou beze sporu obrovským pokrokem a dávají možnost řadě zoufalých a frustrovaných párů mít vlastní miminko. Lidé velmi často považují možnost mít vlastní dítě za naprostou samozřejmost a neuvědomují si, jak velké požehnání to je mít vlastní dítě. O to více frustrace a beznaděje se u těchto párů objeví poté, co zjistí, že jejich plány nevychází tak, jak si představovaly. Možnosti medicíny v oblasti léčby neplodnosti jsou tedy obrovským přínosem nejen pro ně, ale i pro celou společnost.

Někdo může namítat, že pár, který nemůže mít vlastní děti, má možnost adopce, nicméně ne každý je schopen podstoupit takové riziko. Tím mám na mysli především úlohu genů a jejich vliv na charakter dítěte, který pak adoptivní rodina není schopna ovlivnit často ani v případech, kdy je u nich dítě vychováváno již od útlého dětství. Výchova dítěte, které nemá naše geny a porozumění jeho chování je podstatně těžší než u vlastního dítěte a ne každý je schopný a dostatečně silný na to, aby se s těmito faktory vyrovnal. Výzkum neplodnosti a nové metody její léčby by rozhodně měly být podporovány.

V souvislosti s celou touto problematikou je potřeba odlišovat od sebe právo pokusit se o dítě a právo mít dítě, což rozhodně není totéž.

S otázkami okolo asistované reprodukce vyvstává často otázka, zda nejsou asistovaná reprodukce a její metody proti přírodě. Existuje stále poměrně velká skupina lidí, kteří zastávají názor, že je mimotělní oplodnění nepřirozené a tudíž špatné. Nejextrémnější argumenty v těchto otázkách vznáší představitelé římskokatolické církve.

VIII.7. Právní úprava asistované reprodukce ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska

Je překvapující jak podrobnou a kvalitní právní úpravu asistované reprodukce a otázek s ní spojených nalezneme právě ve Spojeném království. S ohledem na skutečnost, že ve Spojeném království panuje common law, a tudíž jsou zpravidla právní normy dotvářeny rozhodnutími soudu, je opravdu zajímavé, jak kvalitní úpravou Spojené království v těchto otázkách disponuje. Myslím, že Česká republika má v tomto ohledu hodně co dohánět.

Teď již k samotné úpravě asistované reprodukce ve Spojeném království. Právní úpravu asistované reprodukce nalezneme v Human Fertilisation and Embryology Act 1990 (možné přeložit jako zákon o lidské plodnosti a embryologii, dále v textu jen „zákon 1990“) a dále je celá tato problematika regulována Úřadem pro lidskou plodnost a embryologii (dále v textu pouze „HFEA“). HFEA vydává předpis popisující praxi v oblasti asistované reprodukce, obsahující vysoce detailní směrnici, a který je, s ohledem na vývoj v této oblasti, průběžně aktualizován.

Zákon 1990 obsahuje ustanovení, které klinikám nedovoluje poskytnout ženám léčbu, dokud nebude uváženo blaho dítěte, které se může v důsledku provedené léčby narodit. Toto ustanovení se zdá být poněkud diskutabilní. Původní anonymita při dárcovství gamet byla právem nedávno změněna a totožnost dárců musí být nyní zjištělná. Dárcům též nesmí být placeno.

Narození Louise Browna, prvního dítěte, k jehož narození došlo díky oplodnění ve zkumavce, v Oldhamu, 25. 7. 1978, bylo bez pochyb jedním z nejdůležitějších vědeckých průlomů 20. století. Nedá se však říci, že by počátky asistované reprodukce

spadaly až do roku 1978. První případ oplodnění dárcovskými spermiemi se objevuje již na konci 19. století.

Průměrná úspěšnost asistované reprodukce a léčby s ní spojené se u žen ve věku do 35 let pohybuje okolo 27,6 %. V současnosti je ve Spojeném království 1,5 % dětí narozeno za pomoci asistované reprodukce.

Legislativa, tedy zákon 1990 a činnost HFEA jsou hlavními pilíři právní úpravy asistované reprodukce. Dříve byly děti narozené za pomoci asistované reprodukce považovány za něco nepřírozeného a nevhodného, avšak v současné době, kdy se neplodnost stala obecným problémem, kdy se u jednoho páru ze sedmi objevuje nějaký reprodukční problém, se pohled na asistovanou reprodukci mění. Na každé oznámení vyvinutí nějaké nové techniky v rámci asistované reprodukce je reagováno dvojím způsobem, a to na jedné straně strachem a nedůvěrou a na straně druhé radostí z toho, co může přinést. Samozřejmě, že zdraví lidé jsou zpravidla ti, kteří na asistovanou reprodukci hledí jako na něco nepřírozeného a její metody odsuzují, domnívám se však, že v momentě, kdy by se i oni ocitli v situaci, že by bez metod asistované reprodukce nemohli zplodit potomka, došlo by v jejich myšlení k převratné změně. Je takřka obecným problémem, že každá nová věc si najde své zaryté odpůrce. Je potřeba upozornit na fakt, že se stále objevují hlasy těch, kteří odsuzují samotnou podstatu asistované reprodukce, a to paradoxně jak z řad skupiny konzervativně věřících, tak i z řad feministek.

Někteří lidé odsuzují asistovanou reprodukci z principu. Konzervativní námitky se dají rozdělit na dvě skupiny. Jeden názor tvrdí, že díky asistované reprodukci je oddělen sex a reprodukce. Další hlasy upozorňují na to, že asistovaná reprodukce nahrazuje tradiční cesty, je však potřeba si uvědomit, že tradiční cesty nejsou vždy těmi nejlepšími. Nelibost feministek vůči asistované reprodukci pramení ze strachu, že asistovaná reprodukce pomůže mužům nahradit ženy. Domnívám se, že tyto obavy, na rozdíl od obav opačných (tedy takových, že metodami asistované reprodukce mohou být nahrazeni muži), nejsou na místě.

Vědecký a technologický výbor dolní sněmovny britského parlamentu ve své zprávě z roku 2005 ostře kritizoval legislativu HFEA. Avšak ani ve výboru nepanovala o této otázce obecná shoda, a tak polovina jeho členů tuto zprávu odmítla podepsat.

V několika příštích letech se předpokládá, že HFEA bude sloučen s novým Úřadem pro lidské tkáně, společně s nímž vytvoří Regulační úřad pro tkáně a embrya.

VIII.7.a) Regulace asistované reprodukce

V roce 1982, čtyři roky po narození Louise Browna „Committee of Inquiry into Human Fertilisation and Embryology“¹⁰⁴, za předsednictví Mary Warnock, byl pověřen vytvořením doporučení k regulaci léčby neplodnosti a výzkumu embryí. Jeho zpráva byla publikována v roce 1984 a ačkoli se k ní krátce na to vedly debaty v dolní sněmovně parlamentu, návrh zákona o lidské plodnosti a embryologii, vycházející z doporučení výboru pod vedením Mary Warnock, nebyl do roku 1989 do parlamentu předložen. Zákon o lidské plodnosti a embryologii prošel v roce 1990 a v účinnost vstoupil o rok později.

Část pátá výše uvedeného zákona zakládá HFEA. Tento má 18 členů, z nichž více než polovina musí být složena z laiků, to znamená, že to nesmí být zdravotníci ani vědci. HFEA má několik funkcí, mezi něž patří např. vytváření a formování východisek a koncepcí, které se týkají asistované reprodukce, a má především na starost předpis popisující praxi v rámci asistované reprodukce, který je směrnici pro výkon licencovaných aktivit nemocnic. Užití výše uvedeného předpisu, v originálu nazývaného „Code of Practice“ přináší zřetelnou výhodu, neboť jeho aktualizace tak, aby byl schopen odrážet rychlý vývoj a pokrok v medicíně, je podstatně snáz proveditelnější, než je tomu u primární legislativy, a tak se dá tvrdit, že úprava asistované reprodukce ve Spojeném království odráží, na rozdíl od nedostatečných úprav některých států, skutečný a aktuální stav medicíny.

Pravidla stanoví, že ženy ve věku pod 40 let, které využívají dárcovská vajíčka, nemohou implantaci embrya podstoupit více než dvakrát. Ženám nad 40 let věku, která k oplodnění využijí vlastní vajíčka je stanoven limit tří implantací embryí. Pokud by byl tento druh pravidel obsažen v primární legislativě namísto „Code of Practice“, pak by mohlo velmi pravděpodobně dojít ke ztrátě důkazu o počtu postupných implantací embryí.

---

¹⁰⁴ Možno přeložit jako Výbor pro lidskou plodnost a embryologii.

Pokud jde o legální status „Code of Practice“, odpověď je nejistá. Porušení jeho ustanovení není přestupkem, ale může být bráno na zřetel při rozhodování licenčního výboru, zda změnit či odejmout zdravotnickému zařízení licenci. HFEA odpovídá též za upozorňování ministra zdravotnictví na potřebu přijetí nové primární legislativy. Musí též každoročně ministrovi zdravotnictví předkládat zprávu popisující aktivity, které v posledních 12 měsících podnikl a program jeho práce na příští rok. Tyto zprávy jsou předkládány ministrem do parlamentu. HFEA se schází devět krát za rok, z toho minimálně tři sejití jsou konána veřejně.

Jedním z nejdůležitějších úkolů HFEA je kontrola aktivit klinik a výzkumných center, kterým je udělena licence. K vytváření, použití a uchovávání embryí a uchovávání a využívání gamet může docházet pouze na základě licence udělené HFEA. Výkon kterékoli z aktivit, uvedené v předchozí větě, bez licence je trestným činem. HFEA uděluje tři různé druhy licencí: pro léčbu, pro uchovávání gamet a embryí a pro výzkum embryí. Licenci je možno udělit maximálně na dobu tří let. HFEA disponuje systémem k zaznamenávání jednotlivých případů, z nichž se následně získávají zkušenosti a nové poznatky. Rozhodnutí HFEA, který je veřejným orgánem, a jeho licenčního výboru jsou soudně přezkoumatelná. Rozhodnutí o udělení licence musí být právně v pořádku a racionálně odůvodnitelná.

Jedním z případů, který se dostal k soudnímu přezkumu, bylo rozhodnutí licenčního výboru, kterým rozhodl, že transfer více než tří embryí v případě paní H. není akceptovatelný a byl by porušením „Code of Practice“, což by mohlo vést k odebrání licence onomu lékařskému zařízení. Paní H. dala tento případ k soudu.

Odvolací soud se vyjádřil v tom smyslu, že jde o oblast velmi rychle se vyvíjejících vědeckých znalostí a debat, ve kterých Úřad, jakožto orgán udělující licence a zřízený parlamentem, činí rozhodnutí a dává doporučení. Soudu nepřísluší zasahovat do vědeckých debat, stejně jako mu nepřísluší rozhodovat ve věcech rozhodnutí Úřadu či jeho doporučení. Jednání Úřadu může být stejně jako u všech ostatních veřejných orgánů podroben soudnímu přezkumu, ale pouze v případě, že překročí či poruší pravomoci a odpovědnosti udělené mu parlamentem.

Úpravu této problematiky nalezneme též ve Směrnici EU o tkáních a buňkách¹⁰⁵, která požaduje, aby došlo k úpravě všech způsobů využití tkání a buněk jako jsou např. spermie, a to nejen jejich uchovávání.

VIII.7.b) „Conscience clause“

Britský zákon o potratech a zákon o lidské plodnosti a embryologii obsahují klauzuli, která stanoví, že osoby, kterým to jejich přesvědčení nedovoluje, nemohou být nuceny k účasti na aktivitách upravených výše uvedenými zákony. Důkaz o této námitce či nesouhlasu s výkonem dané aktivity na základě přesvědčení leží na osobě, které se jí dožaduje.

Ve Velké Británii existují dvě hlavní omezení zamezující přístup k léčbě plodnosti. Léčba nemůže být poskytnuta, dokud není vzato v úvahu blaho dítěte, k jehož narození může na základě léčby dojít. Druhým omezením jsou často neúměrně vysoké ceny léčby.

Podle zákona o lidské plodnosti a embryologii mají ve Velké Británii přístup k léčbě plodnosti všichni bez ohledu na věk, sexuální orientaci či hmotné zabezpečení. Dodatek, který měl přístup k léčbě omezit pouze na sezdané páry byl o jeden hlas odmítnut.

Zákon o lidské plodnosti a embryologii tedy stanoví pouze jedno omezení, a to když ve své části 13(5) stanoví, že ženě nemůže být poskytnuta léčba do doby, kdy je uváženo blaho dítěte, které se na základě poskytnuté léčby může narodit a blaho jakéhokoli dítěte, které tímto narozením může být ovlivněno. Tato část zákona zmiňuje též potřebu dítěte mít otce – což se v době, kdy je stále více dětí vychováváno pouze jedním rodičem, zdá jako zastaralé.

Je velice složité, aby kliniky posuzovaly blaho v budoucnu narozeného dítěte. Prakticky může docházet pouze k tomu, že si kliniky mohou pouze zběžně učinit obrázek o tom, zda budoucí rodiče budou vhodnými rodiči. Ale ani takovéto posouzení není bez problémů. Je nutné mít na paměti, že kliniky nedisponují dostatečným množstvím informací, aby byly schopné takové posouzení skutečně učinit a ani nemají

---

¹⁰⁵ „Tissues and Cells Directive“

k dispozici žádné speciální expertizy, na jejichž základě by byly schopné taková rozhodnutí činit. V souvislosti s touto otázkou doporučuje HFEA v současné době kontaktovat např. sociální úřady a jiná obdobná zařízení. Není vůbec jisté, zda by vůbec někdo (a pokud ano tak kdo) mohl kvůli nedodržení části 13(5) zákona proti zdravotnickému zařízení podat žalobu. Objevují se i hlasy, že ustanovení části 13(5) je diskriminační vůči neplodným párům, neboť tyto jsou na rozdíl od plodných párů vystaveny posuzování, zda jejich rodičovství je na místě a zda se mohou stát dobrými rodiči. Posoudit, zda někdo bude dobrým rodičem opravdu není lehké. Není možné říci, že vdaný pár má předpoklad být lepšími rodiči než svobodná žena, že mladší pár bude lepšími rodiči než pár starší apod. Tato otázka je vysoce individuální.

Jak již bylo zmíněno výše, léčba a služby poskytované v rámci asistované reprodukce jsou finančně velice nákladné. Náklady jednoho cyklu směřujícího k umělému oplodnění vychází přibližně na 3000 liber. V roce 2003 bylo „National Institute for Clinical Excellence“ vydáno doporučení/směrnice, na jehož základě jsou první tři cykly vedoucí k umělému oplodnění hrazeny z veřejných prostředků. (Z počátku byl na základě vládní iniciativy hrazen pouze jeden cyklus.) Je též důležité zmínit, že tatáž směrnice omezila bezplatný přístup k léčbě neplodnosti, pokud jde o lesby a svobodné ženy, u nichž není nemožnost počít způsobena biologickou disfunkcí. Tyto musí hradit náklady na léčbu v plné výši z vlastních prostředků.

VIII.7.c) Regulace použití gamet a embryí

Souhlas k uskladnění gamet (spermií a vajíček) musí být dobrovolný. Souhlas musí stanovit, co má být s gametami učiněno po smrti dárce či v případě jeho nesvéprávnosti a musí specifikovat maximální délku uskladnění gamet, pokud má jít o dobu kratší než 10 let (tato doba je zákonnou lhůtou pro uskladnění gamet).

Přísnost ustanovení, která se týkají souhlasu k použití gamet se poprvé dostala k odvolacímu soudu při projednávání případu „R vs. HFEA, ex parte Blood“¹⁰⁶. V tomto případě šlo o to, že paní Blood chtěla být oplodněna spermiemi svého zemřelého manžela. Navíc pan Blood nedal souhlas k užití jeho spermií, ty mu byly

---

¹⁰⁶ Tento případ byl v práci již zmíněn.

odebrány na žádost paní Blood v době, kdy se její manžel nalézal v komatu. Bez účinného souhlasu k použití spermií by bylo protiprávní, aby paní Blood tyto použila ke svému oplodnění ve Velké Británii. Odvolací soud dovodil, že i jejich uskladnění je přestupkem. Paní Blood požádala o povolení vývozu spermií do Belgie, kde je takové oplodnění právně v pořádku. Toto HFEA sice zamítl, ale u soudu paní Blood s touto svou žádostí uspěla. Zdá se být kuriózní, jakým způsobem bylo ve Velké Británii umožněno obejít příslušná ustanovení a vyvést nelegálně získané gamety do ciziny k jejich použití. Následně se paní Blood narodily dvě děti.

Případ paní Blood poukazuje a slouží nejen k ilustraci toho, k jak velkému posunu došlo v oblasti lidské reprodukce za posledních 30 let, ale též k tomu, jak jsou některá ustanovení současných předpisů překonávána.

Ačkoli odvolací soud v rozhodnutí o případu paní Blood stanovil, že nebudou žádné další případy, u nichž bude absence souhlasu k použití gamet, objevil se o pár let později případ, v němž se vdova dárce spermatu snažila argumentovat, že pozdější náhražka manželova souhlasu byla výsledkem nepřipustného ovlivňování, donucení. Odvolací soud stanovil, že nepřiměřený nátlak není dostatečný k nahrazení účinného souhlasu, ale že k nahrazení souhlasu je nutný důkaz daleko větší váhy.

Pan U podepsal souhlas ke skladování a použití jeho spermií po jeho smrti. Následně však, po konzultaci se specializovanou zdravotní sestrou, která ho požádala, aby své rozhodnutí změnil, neboť ona i centrum jsou proti posmrtnému používání gamet, pan U své původní rozhodnutí změnil. Naneštěstí o tři měsíce později zemřel, a tak jeho manželka chtěla uskladněné spermie použít. Neúspěšně argumentovala tím, že v potaz by měl být brán původní souhlas, neboť jeho zpětvzetí bylo výsledkem nepřiměřeného nátlaku. Otázkou je, zda centrum má účinný souhlas pro pokračování v uskladnění a pozdějšímu použití těchto spermií. Bez takového souhlasu je protiprávní tyto spermie nadále uchovávat. Centrum však takový souhlas v tomto případě nemělo.

Typickými případy, kdy dochází k uchování spermií je před léčbou rakoviny, před nastoupením chemoterapie apod., neboť tyto mohou muže zanechat doživotně neplodného. V takových případech je uložení spermií před nastoupením léčby naprostou rutinou. Souhlas s tímto uložením je možné odvolat pouze do doby, kdy je osoba považována za kompetentní k učinění nezávislého rozhodnutí. Vládní návrh dodatku

počítá s tím, že by gamety mohly být získávány a uchovávány bez souhlasu, pokud by to bylo v nejlepším zájmu pacienta.

VIII.7.d) Souhlas k použití embryí

Pokud není embryo vytvořené in vitro okamžitě vloženo do těla matky, nechává se zmrazit a dochází k jeho uložení. Během cyklu léčby směřujícímu k oplodnění je běžné vytvoření více než dvou (v ojedinělých případech tří) embryí, které mohou být vpraveny do těla ženy během jednoho léčebného cyklu. Původní limit pro uchovávání embryí stanovil HFEA na pět let. Tento limit může být rozšířen na deset let, pokud k tomu dá pacientka souhlas a pokud je tato žena ve věku pod 45 let. Ve zcela ojedinělých případech může být rozšířen i tento 10 letý limit (např. u ženy, která již nikdy nebude schopna tvorby vlastních vajíček).

Jakmile je embryo v těle matky, nemá muž žádné právo zamezit případnému rozhodnutí této ženy ohledně potratu.

O tom, že ženy mají v případech uložení jejich gamet podstatně horší pozici svědčí následující případ. Natalie Evans měla nádor vaječníků, proto se s partnerem, Howardem Johnstonem, rozhodli, podstoupit cyklus léčby vedoucí k uložení šesti embryí. Paní Evans byla od nádoru úspěšně vyléčena, byla schopna plod odnosit, nicméně již nadále neprodukovala vlastní vajíčka. Pár se však rozešel a pan Johnston napsal klinice, že chce, aby embrya byla zničena. Následně se Natalie Evans, poté, co u soudů ve Velké Británii neuspěla, obrátila na Evropský soud pro lidská práva.

Soudní případ Evans versus Spojené království Velké Británie a Severního Irska je jedním z klíčových sporů Evropského soudu pro lidská práva, jehož výsledek, pokud by soudu dospěl k jinému rozhodnutí, mohl mít dalekosáhlý dopad v oblasti právní úpravy týkající se asistované reprodukce, a to nejen ve Spojeném království, ale v rámci všech států Rady Evropy. Profesor John Harris z Univerzity v Manchesteru pro BBC uvedl, že pokud by paní Evans se svou žalobou uspěla, došlo by k naprostému zvratu, pokud jde o zásady, na kterých staví svou činnost „Úřad pro lidskou plodnost a embryologii UK“. Velký senát Evropského soudu pro lidská práva dne 10. dubna 2007 rozhodl v neprospěch paní Evans. Ač se toto rozhodnutí může zdát lidsky bolestivé, a to

především s ohledem na skutečnost, že paní Evans po diagnostice nádoru vaječníků postoupila léčebné cykly v rámci asistované reprodukce právě proto, aby nepřišla o možnost mít vlastní dítě, je právně v pořádku a spravedlivé. Právní úprava Spojeného království Velké Británie a Severního Irska je v této oblasti jasná. Dále je potřeba mít na paměti, že nikoho nelze nutit k tomu, mít dítě, tudíž bez souhlasu muže, jehož genetický materiál byl k vytvoření embryí použit, nelze v procesu dalšího vývoje embrya (resp. později plodu) pokračovat.

V souvislosti s takovými případy se objevila argumentace, že jakmile spermie opustí mužské tělo, ať již při pohlavním styku či během léčby, ztrácí muž právo o nakládání s nimi nadále rozhodovat.¹⁰⁷ Tvrdí, že jakmile byla spermie použita k oplodnění ženského vajíčka, nemůže muž zasahovat do toho, zda k narození dítěte dojde či nikoli. Vzhledem k faktu, že pokud je embryo v těle matky, rozhoduje o něm nadále pouze ona, měl by takový přístup být zaujímán i v případě, že je embryo dosud zmrazeno. Navíc v případě, kdy si muž své původní rozhodnutí ohledně embrya rozmyslí, musí žena, která chce mít dítě, podstoupit další léčbu, což vede k dalším zbytečným nákladům a vzniku rizika pro ženu. Proto by rozhodování o dalším nakládání se zmraženými embryi mělo záviset pouze na rozhodnutí ženy.

VIII.7.e) Postmortální využití gamet a embryí

V zákoně o lidské plodnosti a embryologii není postmortální využití gamet zakázáno. Dle paragrafu 6.24 „Code of Practice“, mohou být spermie posmrtně využity pouze, pokud k tomu dá jejich poskytovatel souhlas. Ustanovení části 28 (6) (b) stanoví, že dítě, k jehož narození takto dojde, bude právně bez otce. Do roku 2003 nebylo možné zemřelého otce na rodném listu dítěte uvádět. Roku 2003 byl zákon 1990 doplněn o ustanovení, na jehož základě je možné na rodném listu dítěte jméno zemřelého otce uvádět, avšak pouze v případech, kdy dal otec k tomuto uvedení na rodném listě souhlas. Použití tohoto ustanovení je retroaktivní. Nyní tedy musí kliniky kontaktovat muže, kteří dali k posmrtnému použití spermií souhlas s tím, aby se vyjádřili, zda po jejich případné smrti souhlasí též se svým uvedením na rodném listu dítěte. Tito

---

¹⁰⁷ Jde o názor zastávaný Christine Overall

muži však z praktických důvodů z hlediska právního (např. dědictví) za otce dítěte považováni nebudou.

VIII.7.f) Dárcovství gamet

Většina lidí, kteří ve Velké Británii podstupují léčbu plodnosti užívají své vlastní gamety, ale jsou i případy, kdy jsou potřeba dárcovská vajíčka či spermie.

Do dubna roku 2005 byla většina dárců gamet anonymní. Děti narozené na základě anonymního dárcovství mají přístup k informacím, které dárce nejsou schopné identifikovat, např. dárcův etnický původ, zaměstnání apod. Dárci pro dítě též sepisují tzv. „písemný portrét“, jehož prostřednictvím zanechají dětem narozeným za pomoci jejich gamet zprávu. Po dosažení 18. roku věku má dítě právo učinit na HFEA dotaz, zda bylo zplozeno za pomoci asistované reprodukce a zda se svým budoucím manželem/manželkou nejsou biologicky příbuzní.

Dlouhou dobu byla dárcovská anonymita považována za nejlepší zájem jak pro dárce, tak i pro příjemce a dítě. Byla ochranou dárce před rodičovskou povinností, dědičnými nároky a nechtěným kontaktem s jejich potomky a chránila soukromí a bezpečí rodiny příjemců. V posledních letech se však postoj vůči anonymitě změnil. Argumentem je potřeba dítěte znát identitu svých biologických rodičů a přednost zájmů dítěte před zájmy dárců a příjemců gamet. Dalším podstatným argumentem je nutnost znát pro léčebné účely dědičné choroby vyskytující se u předků.

Předpoklad, že je anonymita nutná k tomu, aby i nadále dávali dárce své gamety k dispozici, byl podkopán několika studiemi, které ukázaly, že značná část dárců nejsou proti své identifikaci. Z jedné studie vyplynulo, že u starších dárců je to 53%, kterým by nevadila skutečnost, že je dítě narozené na základě darování jejich gamet bude schopné vystopovat. Z další studie vyplynulo, že v případě studentů je to pouhých 18%, kteří by v dárcovství pokračovali i za předpokladu, že by se děti mohly dozvědět, kdo je dárce. Právní úprava přijatá v roce 2004, která vstoupila v účinnost v dubnu roku 2005, odstranila po tomto datu anonymitu dárců. Zásoba anonymně darovaných spermií pak mohla být použita pouze do dubna roku 2006. Děti narozené na základě neanonymního dárcovství budou mít po dosažení 18. roku věku přístup k identifikačním informacím

o dárci, který poskytl gametu k jeho narození. Problémem však zůstává, že přístup k takovýmto informacím, které budou poskytovány na základě žádosti učiněné u HFEA, bude mít pouze dítě, které se o svém zplození za použití dárcovských gamet dozví či bude mít podezření, že k jeho zplození takovým způsobem došlo. Z evropských studií o rodinách s dětmi, které byly počaty za pomoci dárcovských gamet vyplývá, že 78% rodičů je rozhodnuto o této skutečnosti svému dítěti nikdy neříct¹⁰⁸. Zákonná povinnost informovat dítě o využití dárcovských gamet by byla v rozporu s principem rodinného práva, podle kterého mají rodiče volnost vychovávat své děti podle svého přesvědčení a v hodnotách, které považují za správné, pokud tím dítěti nezpůsobí značnou újmu.

Podvojný systém dárcovství gamet, tedy takový, kdy si jak dárce, tak i příjemce mohou vybrat, zda darují či přijmou anonymní či neanonymní gametu, funguje např. na Islandu a ve SpermaBank v Kalifornii.

Co se týče placení dárcům, situace je následující. HFEA rozhodl, že dárcům gamet mohou být nahrazeny pouze výdaje související s dárcovstvím, jako jsou cestovní výdaje a ztráta na výdělku. Do nedávna tomu však bylo tak, že jak dárcům sperma, tak dárkyním vajíček byla placena „odměna“ do výše 15 liber plus náhrada skutečně vynaložených odůvodněných nákladů. Je třeba mít na mysli, že „odměna“ zejména v případě dárcovství vajíček je odůvodněná, neboť jde o zákrok pro ženu poměrně riskantní.

Například ve Spojených státech je dárkyním vajíček přiznána náhrada nutných nákladů, času a rizika s dárcovstvím spojeným ve výši cca 2000 \$ za jedno dárcovství.¹⁰⁹

Dárcovství gamet nemůže podstoupit kdokoli, existují určité limity. Věkový limit u mužů je 55 let, u žen 35 let, přičemž minimální věková hranice je u obou pohlaví 18 let.¹¹⁰

V případě darovaných gamet je nemožné garantovat to, že jsou z lékařského hlediska v pořádku. Není možné gamety prověřit na všechny možné dědičné choroby.

---

¹⁰⁸ Např. ve Švédsku 89% rodičů, jejichž dítě bylo počato na základě dárcovských gamet o této skutečnosti svým dětem dosud neřekli.

¹⁰⁹ O mnoho vyšší sumy, okolo 50 000 \$ jsou za darování vajíček placeny modelkám a vysokoškolským studentkám.

¹¹⁰ Výjimkou je např. možnost uložení vlastních spermií pro vlastní potřebu v případě, že má dotyčný podstoupit léčbu rakoviny

Jediný test, který je rutinně prováděn u všech darovaných gamet je test na cystickou fibrózu¹¹¹.

Existuje též limit v podobě počtu dětí, které mohou být narozeny na základě darování gamet jednou osobou. To se týká především mužských dárců, neboť u dárkyň je téměř nemožné, aby tohoto horního limitu dosáhly. Limitem je darování maximálně 10 rodinám.

VIII.7.g) Určení rodičovství v případě zrození na základě dárcovských gamet

Specifickým problémem, který se v souvislosti s dárcovstvím gamet objevuje, je oddělení tzv. genetického a sociálního otcovství. Jak pro určení mateřství, tak i pro určení otcovství existují pravidla, v případě určení otcovství, na rozdíl od jasného určení mateřství, jsou však občas zmatená a nejasná.

VIII.7.g1) Mateřství

Podle „common law“, vždy byla a je za matku považována žena, která dítě porodila. Z toho vyplývá, že rozhodujícím důkazem mateřství je těhotenství. Genetický vztah mezi onou ženou a narozeným dítětem není pro určení jejího mateřství relevantní, takže o dárkyni vajíčka, z něhož se dítě narodilo, nemůže být z právního hlediska nikdy uvažováno jako o matce dítěte.

VIII.7.g2) Otcovství

Již v minulosti překonal důkaz otcovství domněnku otcovství vázanou na manželství. To znamenalo, že manžel ženy, která byla oplodněna dárcovským spermatem, měl možnost popřít své otcovství k dítěti a tím se vyvázat ze své rodičovské povinnosti. Dle teorie by měl být za legálního otce považován dárcce spermatu, avšak

---

¹¹¹ Jde o běžnou dědičnou poruchu, která ovlivňuje celé tělo a způsobuje progresivní komplikace a předčasné úmrtí.

jejich anonymita by vedla k nemožnosti identifikovat otce dítěte. Pokud je otcovství určeno na základě části 28. zákona 1990 je to rovnocenné určení otcovství na základě testu DNA. Část 28 (6) (a) zákona stanoví, že pokud dojde k použití dárcovských gamet v souladu s požadovaným souhlasem, nemůže být dárce považován za otce dítěte. Pokud však nebude patrný soulad s ustanoveními souhlasu, bude dárce spermatu za biologického otce dítěte považován. To znamená, že dárce spermatu bude zákonným otcem dítěte v případech, kdy dojde k přímému oplodnění matky např. přítelem či prostřednictvím internetových agentur tyto služby poskytujících.¹¹² V těchto případech pak tento muž bude na základě ustanovení „Child Support Act 1991“¹¹³ povinen dítěti do dosažení věku 18 let poskytovat výživné.

Pokud dojde k početí dítěte na klinice, která k této činnosti má licenci, užijí se k určení otcovství odlišná pravidla, záležející na tom, zda je matka dítěte vdaná, svobodná, avšak oplodněná spermatem svého partnera, či oplodněná spermatem jiného muže než svého partnera.

VIII.7.g3) Sezdané páry

Je-li žena, postoupivší asistovanou reprodukci, vdaná, pak zákon nabízí dvě možné cesty k uznání jejího muže jako otce dítěte. V případě, že k umělému oplodnění ženy dojde v době, kdy je vdaná, je její muž považován za otce dítěte, pokud se neukáže, že k tomuto nedal souhlas. Tento předpoklad se neuplatní, pokud je dle pravidel „common law“ dítě považováno za legitimní dítě manželského páru.

Výše uvedené znamená, že pokud matka či „otec“ chtějí popřít manželovo otcovství k dítěti narozenému za použití dárcovských mužských gamet, musí vyvrátit dvě domněnky otcovství. Za prve, domněnka otcovství podle „common law“ může být vyvrácena na základě testu DNA, jehož výsledkem bude, že muž není biologickým otcem dítěte. Jakmile dojde k vyvrácení domněnky otcovství na základě „common law“, nastupuje domněnka uvedená výše, podle níž je za otce dítěte považován manžel matky, pokud neprokáže, že k umělému oplodnění nedal souhlas. Dalším krokem pak tedy je

---

¹¹² Příkladem je agentura „ManNotIncluded“

¹¹³ Možno přeložit jako Zákon o podpoře dětí.

prokázat, že v době, kdy došlo k umělému oplodnění ženy, nebyl dán souhlas jejího manžela.

VIII.7.g4) Nesezdané páry

Je-li matka svobodná, je za otce dítěte považován její partner, pokud léčbu podstoupili společně. Toto pravidlo se však zdá být poněkud nejasné, neboť není jasné jaký způsob léčby má partner uměle oplodněné ženy podstoupit. K této otázce se v několika soudních sporech vyjadřovaly soudy. Z těchto rozhodnutí vyplynulo, že postačí, aby partner se ženou požádal společně o léčbu „pro pár“. Rozdíl mezi sezdanými a nesezdanými páry je v tom, že manžel matky je za otce dítěte považován automaticky, neprokáže-li opak. Naopak na partnerovi matky leží důkazní břemeno prokázání skutečnosti, že léčbu podstoupili jako pár. Partner matky je tedy k přiznání svého otcovství učinit aktivní kroky.

Problém by nastal v případě, že by vdaná žena požádala společně o léčbu s jiným mužem než se svým manželem. V takovém případě by nejdříve muselo dojít k popření obou výše uvedených domněnek manželem matky a následně by mohlo být použito pravidlo týkající se otcovství partnera matky. Je však nutné upozornit, že k aplikaci těchto pravidel nedochází, pokud je léčba podstoupena v cizině.¹¹⁴

VIII.7.g5) Svobodné ženy

V případě svobodné matky zůstává dítě bez zákonného otce. Do této skupiny spadají i případy žen, jejichž manžel nedal k léčbě souhlas a je schopen popřít domněnku otcovství dle „common law“.

Standardní podmínkou v případech léčby poruch plodnosti je, před počátkem jejich léčby a před použitím dárcovských gamet, poskytnutí odpovídajícího poradenství.

---

¹¹⁴ To vyplynulo i z případu „U v W“ v němž pár společně bez jakýchkoli pochybností podstoupil léčbu v Římě. Partner nemohl být určen otcem dítěte. Léčba nebyla prováděna na základě licence udělené HFEA a nedošlo k naplnění podmínek stanovených příslušnými předpisy.

Poradenství však není povinné, stejně jako zde neexistuje povinnost klinik poskytnout takové poradenství zdarma.

Jakmile čerstvě oplodněné vajíčko započne proces buněčného dělení, je možné oddělit jednu až dvě buňky, bez toho, aniž by to vedlo k ohrožení jeho dalšího vývoje. Oddělené buňky pak mohou být testovány k odhalení přítomnosti některých genetických abnormalit. Jen embrya, která nejsou postižena genetickými abnormalitami jsou následně vpravena do těla matky nebo zmražena pro jejich následné použití. Na základě testování oddělených buněk je též možné zjistit pohlaví dítěte, a to především v případech, kdy je pravděpodobnost genetické poruchy, která je vázána na pohlaví dítěte. Předimplantační genetická diagnóza (PGD) je běžně využívána páry, u nichž hrozí riziko některé z genetických abnormalit nebo u párů, kterým se již postižené dítě narodilo či bylo postižení detekováno během těhotenství. Klonování pro potřeby lidské reprodukce je ve Velké Británii zakázáno.

IX. PROBLEMATIKA BABY BOXŮ

Právní úprava baby-boxů je v České republice sporadická a nedostatečná. Za jakýsi počátek baby-boxů můžeme považovat květen roku 2004, kdy byl do nadačního rejstříku zapsán nadační fond pro odložené děti STATIM, jehož účelem je provoz a zřizování boxů pro odložené děti a podpora činností s tím spojených. Baby-box je podobný již několik let předtím známé Baby-Klappe, na jejímž zřízení a provozu se v Německu podílí zpravidla charitativní organizace ve spolupráci s nemocnicí a bývá zpravidla umístěna ve dveřích nebo zdi nemocnice, a to tak, že je oboustranně přístupná, tedy zevnitř i zvenčí.

Baby-box je záležitostí sociálně-právní ochrany dětí, tedy věcí veřejnoprávní. Z toho důvodu nejsou pravidla soukromoprávních předpisů, tedy např. občanského zákoníku, použitelná. Sociálně-právní ochrana dětí je zakotvena v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který stanoví způsob jejího vykonávání a od něhož se nelze odchýlit. Pokud chce tedy ať již fyzická či právnická osoba vykonávat činnost upravenou tímto zákonem, nemůže se od jeho ustanovení žádným způsobem odchýlit a nemůže ji tedy v žádném případě vykonávat dle svého uvážení. Smí ji vykonávat jen za předpokladu, že splní podmínky zákonem k tomu stanovené. Smyslem zákona o sociálně-právní ochraně dětí je především přesné vymezení oblasti, v níž stát smí zasahovat do svobodné sféry občana. Z uvedeného tedy vyplývá, že kdokoli, kdo by se chtěl stát zřizovatelem a provozovatelem baby-boxu, musí být osobou pověřenou k výkonu sociálně-právní ochrany ve smyslu ustanovení § 4 odst. 2 písm. d) zákona o sociálně-právní ochraně dětí. V souvislosti s touto problematikou však vyvstává otázka, zda vůbec může být takovým výkonem ve smyslu výše uvedeného zákonného ustanovení osoba pověřena. V § 48 odst. 2 citovaného zákona, ve kterém je uveden taxativní výčet činností či úkonů, které mohou takto pověřené osoby vykonávat, totiž není zřízení či provozování baby-boxu uvedeno.

Pokud jde o děti odložené do baby-boxů, jde o problematiku složitou a právně nepodchycenou. Matriční předpisy neznají pojem „nalezené dítě“, ale pouze pojem „dítě nezjištěné totožnosti“ a „dítě, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem“. Dítě odložené do baby-boxu má matku a zpravidla existuje

i muž, který by byl dle právního řádu považován za otce. Matka má rodičovskou zodpovědnost a souhlas k osvojení může dát nejdříve 6 týdnů po porodu. Zápisu údajů do matriky se matka, která dítě do baby-boxu odložila, může domáhat, pokud své mateřství k odloženému dítěti prokáže. Pokud bude dítě odloženo do baby-boxu později než po porodu, bude potřeba vyčkat uplynutí šestiměsíční lhůty. V případě, že matku, popř. otce dítěte nebude možné nalézt, bude potřeba ustanovit dítěti opatrovníka. Bude-li následně dítě osvojeno tzv. prostým osvojením, nebude mu to nikterak bránit v tom, aby mohl pátrat po svých biologických rodičích.

Pokud by však došlo k tomu, že do baby-boxu odloží dítě nezletilá matka, nastal by problém nezpůsobilosti k úkonu a vyvstal by též problém ochrany matky jakožto dítěte.

Úmluva o právech dítěte ve svém článku 7 stanoví, že dítě má být ihned po narození zaregistrováno a má od narození právo na své jméno, právo znát své rodiče a právo na jejich péči, pokud je to možné. To však předpokládá, že stát nesmí položit či vystavět takové překážky, které by možnost dítěte zjistit, kdo jsou jeho skuteční rodiče, vyloučily.

Hlavním cílem baby-boxů, bez ohledu na práva stanovená Úmluvou o právech dítěte, bylo snížení počtu uměle navozených potratů, odložení dětí a zbavení dětí života. Domnívám se, že ochrana života dítěte má mít prioritu a stojí nad ostatními právy dítěte, neboť bez života mu žádná další práva vzniknout nemohou. Zastávám tedy názor, že pokud by za pomoci baby-boxů byl zachráněn byť jen jediný dětský život, šlo o myšlenku dobrou, je však ještě potřeba doprovodit ji odpovídající právní úpravou. Je pravdou, že u odloženého dítěte je problém zjistit zejména dědičné nemoci či zděděné psychosociální odchylky, domnívám se však, že při současném pokroku medicíny, je zde šance na zdárné řešení těchto problémů.

Domnívám se, že ať právní problémy spojené s touto problematikou jsou jakkoli rozsáhlé, je nutné především zdůraznit účel a význam baby-boxů. Ty mají především umožnit záchranu nechtěného novorozeného dítěte. Je beze sporu, že by bylo vhodné řešit takovou situaci na základě dostupných právních norem, ale je třeba mít na mysli, že nastávají situace, kdy žena, která dítě porodila nemá znalosti, jak v takové situaci právně postupovat a pod tlakem celé situace by mohla přistoupit ke krajnímu řešení.

Proto se zdá možnost baby-boxů z hlediska „lidského“ jako naprosto správná. Otázka zůstává, jak se k této záležitosti postaví „právní obec“ a zda a k jaké úpravě dojde.

Domnívám se, že s ohledem na specifičnost celé problematiky by bylo vhodné, a napomohlo by k přehlednosti dané problematiky, kdyby byl k úpravě dané problematiky přijat samostatný zákon. Dále zastávám názor, že ačkoli pro dítě může být sebevíc psychicky náročné žít bez jakéhokoli bližšího povědomí o svém biologickém původu, má jeho život rozhodně smysl. Ač se neznalost biologického původu může zpočátku jevit jako určitý handicap, zůstává beze sporu, že i tito jedinci mají šanci prožít hodnotný život. Naopak se domnívám, že velice často může dojít k tomu, že právě biologická rodina může jedince poznamenat natolik, že se jeho další životní vývoj může vyvíjet podstatně horším směrem než by tomu bylo bez jejich vlivu. Nezbyvá než konstatovat, že každý jedinec je jiný a na stejné situace reagujeme každý jinak, obecné závěry tedy není možné v těchto osobních záležitostech formulovat.

Zajištění práva na život by mělo být nadřazeno jakýmkoli právním i faktickým těžkostem.

V současné době je v České republice umístěno 30 baby-boxů.¹¹⁵ S ohledem na skutečnost, že v roce 2008 jich bylo otevřeno 13, je vidět, že se jejich počet rapidně zvyšuje. Na zřizování a provozu baby-boxů a na pomoci odloženým dětem se podílí občanské sdružení Babybox pro odložené děti – Statim a Nadační fond pro odložené děti Statim. Trošku paradoxní záležitostí spojenou s otázkou Baby-boxů je poslední podnět sociálního pediatra Františka Schneiberga proti Baby-boxům Vládnímu výboru pro práva dítěte. Podle jeho vyjádření je zdraví dítěte umístěného do Baby-boxu ohroženo elektrickým proudem a barvou použitou na povrchovou úpravu Baby-boxu. Dále je podle něj samotné zřízení Baby-boxů proti Úmluvě o právech dítěte. Ono jednání Vládního výboru pro práva dítěte se uskutečnilo dne 7. 9. 2007. Pan Zíkl z hygienické služby, který byl na jednání přítomen uvedl, že každý Baby-box musí být posouzen revizním technikem a že Baby-boxy nejsou pro děti zdravotním nebezpečím. Česká obchodní inspekce Baby-boxy také prověřovala a žádné pochybení neshledala. Dále se k této situaci vyjadřoval i Ústav státu a práva, který konstatoval, že provoz Baby-boxů není v rozporu s právním řádem České republiky.

---

¹¹⁵ Třicátý, zatím poslední, baby-box byl nainstalován v Mělníku. K 19. 9. 2009 bylo za pomoci Baby-boxů zachráněno 26 dětí.

Výbor nakonec konstatoval, že z přednesených informací nevyplývá ohrožení zdraví dětí v souvislosti s jejich odložením do Baby-boxu a že provoz Baby-boxů není v rozporu s Úmluvou o právech dítěte. Dále výbor Ministerstvu zdravotnictví doporučil zvážit zakotvení existence Baby-boxů a postupu lékařů do věcného záměru zákona o kojeneckých ústavech a dětských centrech.

V nedávné době se v médiích objevily dva případy, které se týkaly návratu dítěte odloženého do Baby-boxu k vlastní rodině. Jedním z případů je případ malé Barborky, kterou do Baby-boxu odložila její osmnáctiletá matka Aneta Tokarčíková z Havířova na Karvinsku. Dítě bylo odloženo do Baby-boxu v Ostravě. Matka následně svůj názor změnila a začala chtít dítě zpět do své péče. Matka dítě do Baby-boxu odložila kvůli špatné životní situaci, společně s otcem dítěte, který byl hledaný policií, bydlela v podnájmu. Havířovský okresní soud nakonec rozhodl, že se dítě ke své matce vrátí.

S ohledem na uvedený případ je zřejmé, že Baby-boxy plní i účel dočasné pomoci matkám v těžkých životních situacích, což lze považovat za velmi kladné.

X. ANONYMITA OSVOJENÍ VERSUS PRÁVO DÍTĚTE ZNÁT SVŮJ PŮVOD

S problémem možnosti dítěte využít svého práva znát svůj původ se setkáváme též v souvislosti s osvojením dítěte. Problémy vyplývají především z faktu, že v ustanoveních týkajících se této problematiky jsou často zájmy osvojitelů zohledněny více než práva a zájmy dítěte a jeho biologických rodičů. Je zajímavé, že i současný zákon o rodině, i po změnách, které proběhly na poli lidských práv, stále setrvává na výše uvedeném přístupu. Dokonce i úprava této oblasti začleněná do návrhu připravovaného občanského zákoníku v určitém směru zůstává sevřena dosavadním přístupem. Otázkou, která se tedy s ohledem na výše uvedené nabízí, je, zda je česká právní úprava osvojení v souladu s mezinárodními závazky České republiky, resp. s ohledem na téma této práce především, zda je v souladu s Úmluvou o právech dítěte, vytvořené na půdě OSN, a Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod.

Cílem tvůrců zákona by měla být především ochrana práv členů rodiny, která vznikají přirozeným způsobem. Nesmíme zapomínat na to, že institut osvojení by měl být pojímán jako náhradní varianta vůči přirozené rodině, a to náhradní v pravém slova smyslu. Osvojení jakožto náhradní varianta přirozené rodiny by mělo být pojímáno jako služba dítěti, které nemůže vyrůstat se svými rodiči či příbuznými. Často se právě na to, že má jít v první řadě o blaho a dobro dítěte, zapomíná, a je k tomuto institutu přistupováno spíše jako k náhradní variantě k rozšíření rodiny u neplodných párů. Nerada bych vyvolala dojem, že by měl být takový přístup pojímán jako nesprávný, ale ráda bych upozornila na fakt, že správným může být pouze při respektování primárně práv a potřeb dítěte, které má být osvojeno. Vzhledem k tomu, že institut osvojení zakládá statusovou změnu, která má dalekosáhlý dopad, mělo by k němu dojít po zralé úvaze a uvědomění si, že dítě má ve smyslu Úmluvy o právech dítěte, právo znát svůj původ, resp. své rodiče a příbuzné. Dítě nemůže být pojímáno jako subjekt pasivní. Je-li dítě v době osvojení malé a nemá možnost vyjádřit se, mělo by tuto možnost získat po dovršení zletilosti. Mělo by mu být umožněno poznat svůj původ s tím, že jak následně s nově získanými informacemi naloží, záleží již zcela na něm. Navíc je třeba

nezapomínat na skutečnost, že Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod chrání rodinný život, který je pojat jako rodinný život vznikuvší přirozeným způsobem. Nejde tedy pouze o samotné právo dítěte znát svůj původ založené Úmluvou o právech dítěte, nýbrž i o souvislost mezi tímto právem a právem v předchozí větě uvedeným. Právo dítěte uvést matrikový a biologický stav do souladu by nemělo být koncepcí osvojení (z níž je patrné její založení na anonymitě) zmařeno. Navíc je třeba mít na paměti otázku často opomíjenou, a to zda se mezi osvojitelem a osvojencem skutečně podařilo navázat vztah obdobný vztahům vznikajícím v přirozených a fungujících rodinách.

Co se týče zmíněné anonymity v souvislosti s osvojením, je třeba uvést, že utajení osvojení výslovně neupravuje zákon o rodině, ani zákon o matrikách, zákon o sociálně právní ochraně dětí, ani občanský soudní řád, princip anonymity je však patrný z celkového přístupu a z praxe v této oblasti se tvořící, a především pak z vadné interpretace právní úpravy v této oblasti.

Na otázku týkající se práva dítěte znát svůj původ v souvislosti s anonymitou osvojení je možné nahlížet z pohledu tří různých subjektů, které mají zpravidla různé zájmy. Jde o pohled rodiče, dítěte a osvojitelů, u nichž se následně postupně zastavím.

Pokud jde o pohled biologických rodičů, je jejich právem dát své dítě k adopci. Zákon počítá především s osvojením založeným na přímém souhlasu rodiče s osvojením dítěte, které je vysloveno v soudním řízení. Výjimkou z pravidla, že rodič uděluje souhlas k osvojení vůči konkrétním zájemcům je tzv. blanketový souhlas, který rodiče poskytují bez ohledu na fakt, zda o jejich dítě někdo projeví zájem či nikoli, a problematika nezájmu rodičů o dítě ze zákonem stanovených důvodů, o čemž rozhoduje soud v incidenčním řízení. Právě tento případ, kdy jsou rodiče pouze účastníky incidenčního řízení, nikoli však řízení o osvojení (rozhodnutí o osvojení jim není ani doručováno) se může jevit jako snaha zákonodárce o anonymitu osvojení.

Dalšími instituty komplikujícími dítěti možnost zjistit svůj původ, jsou porody s utajenou totožností matky, jejichž úprava byla v důsledku poslanecké iniciativy zakotvena do právního řádu ČR (z. č. 422/2004 Sb.¹¹⁶) a tzv. baby-boxy, které dosud

---

¹¹⁶ Zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících

zůstávají právním řádem zcela opomíjené. Problematika baby-boxů je v této práci uvedena samoatnatně. V literatuře se uvádí, že právě tyto dva instituty porušují mezinárodní závazky České republiky. Porušován je jimi zejména čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Z judikatury Evropského soudu pro lidská práva k čl. 8 vyplývá, že stát musí vytvářet podmínky, které budou přispívat k ochraně rodinného života. To znamená, že stát nemá přijímat taková opatření, která by dítěti znemožňovala zjištění jeho původu. Domnívám se však, že tyto instituty nelze odsuzovat, ba naopak, přispějí-li k záchraně života alespoň jednoho dítěte, jak jsem vyjádřila již výše, pak je není možné odsuzovat.

Je však možné dojít též k takovému závěru, že právo rodiče vzdát se svého dítěte je právem vykonaným v souladu s výše uvedeným čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, neboť tento článek chrání též právo na soukromý život. Ideální úpravu situace, kdy rodič odmítá své dítě, nelze vytvořit. Stát by však měl postupovat tak, aby život a práva dítěte byla chráněna co možná nejvíce. Doc. JUDr. Zdeňka Králíčková, Ph.D. ve svém článku, týkajícím se této problematiky¹¹⁷ apeluje na to, aby dítě nebylo zbavováno možnosti zjistit svůj původ v době, kdy dovrší zletilosti a uvádí, že má za to, že ani právo matky požádat o utajení své totožnosti v souvislosti s porodem, tzv. baby-boxy, ani návrh nového občanského zákoníku nemohou vyhovět jednostrannému zájmu rodičů být vůči dítěti utajeni.

Poslední verze návrhu nového občanského zákoníku obsahuje ustanovení, podle kterého může soud rozhodnout, že osvojení a jeho okolnosti mají být před rodinou původu dítěte utajeny.¹¹⁸

Pozastavení se nad uvedenou problematikou z pohledu dítěte představuje druhý z odlišných postojů. Dítě má právo na život, na rodinný život, právo znát své rodiče, právo na informace k jakékoli věci ve svém životě a právo být slyšeno v jakémkoli řízení, které se jej týká.¹¹⁹ Zmíněná a tradovaná anonymita osvojení ve své podstatě popírá právo dítěte znát svůj původ a své rodiče, což je podstatným článkem při formování identity jedince a jeho postavení ve společnosti. Je dle současné právní

---

zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹¹⁷ Blíže článek doc. JUDr. Zdeňky Králíčkové, CSc., Brno, Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ, publikovaný v Právních rozhledech 5/2009, s. 158 a násl.

¹¹⁸ Jde o ustanovení § 754 odst. 1 návrhu

¹¹⁹ Viz. čl. 7, 8, 9 a 12 Úmluvy o právech dítěte

úpravy dítě skutečně plnohodnotným subjektem disponujícím všemi právy nebo se ocitá v postavení pouhého pasivního objektu aktivit dospělých?

Úprava osvojení, obsažená v zákoně o rodině, neodpovídá ani evropským standardům, neboť mnohé úpravy výslovně zakotvují právo dítěte vyjádřit se ke svému osvojení, dokonce jej i vetovat. Problémem české právní úpravy může být též skutečnost, že neukládá osvojitelům povinnost osvojené dítě o osvojení informovat, což je dalším z důkazů o tom, že se patrně zapomíná na fakt, že osvojení je pouhou fikcí biologického svazku.

Již zmíněný návrh nového občanského zákoníku, resp. jeho ustanovení o tom, že soud bude moci rozhodnout, že osvojení a jeho okolnosti mají být utajeny nejen před rodinou původu dítěte, ale obdobně i před dítětem odpovídá výše uvedenému. Co se však týče právě onoho utajení před dítětem, zdá se tato koncepce zcela v rozporu nejen s lidsko právní dimenzí našeho právního řádu, ale i s věcným záměrem návrhu nového občanského zákoníku a jeho některými ustanoveními. Tím je míněna například osvojiteli uložená povinnost informovat osvojence o jeho původu, jakmile se to bude jevit vhodné, avšak nejpozději při zahájení školní docházky či právo dítěte seznámit se s obsahem spisu vedeným v řízení o jeho osvojení, jakmile nabude svéprávnosti.

Je třeba mít na zřeteli již výše uvedenou skutečnost, že i přes veškerou snahu se osvojením nepodaří založit poměr a vztahy, jaké by měly panovat v přirozené rodině. Proto Evropská úmluva trefně umožňuje zrušení osvojení soudem, to však pouze v době nezletilosti dítěte. Proto by právo osvojeného dítěte na zrušení osvojení nemělo české právo limitovat třemi roky. Zpravidla se totiž jedná o dítě kojeneckého věku, které k osvojení nemůže říci nic.

Například německá právní úprava respektuje právo dítěte znát svůj původ a jeho participační práva nejen pokud jde o osvojení, ale též v oblasti asistované reprodukce. Nizozemský občanský zákoník pak dává osvojenému dítěti právo žádat soud o zrušení jeho uměle založeného statusu. Toto právo však nemůže být uplatněno dříve než dva roky a ne později než pět let po dosažení zletilosti. Dle Model Family Code¹²⁰ má dítě, které dovršilo 15 let právo na přístup k informacím o svém osvojení, i právo iniciovat

---

¹²⁰ Jde o dílo familiaristů, které je výsledkem studia, analýzy a syntézy, nejen evropských, ale i světových rodinněprávních úprav, mezinárodních úmluv a hodnotové orientace stavějící na člověku.

zrušení osvojení. Návrh musí být podán do tří let od dovršení zletilosti nebo do jednoho roku od získání povědomí o osvojení.

Posledním úhlem pohledu na celou tuto problematiku je pohled zájemců o osvojení a osvojitelů. Osvojitel nemá a nemůže mít právo na utajení osvojení před dítětem. Je tedy otázkou proč tvůrci nového občanského zákoníku v jeho návrhu vyhověli jednostrannému zájmu osvojitelů na utajení osvojení.

Dle platné právní úpravy má osvojitel také právo podat návrh na zrušení osvojení.¹²¹ Je však nutné připomenout, že každý je odpovědný za činy, kterými k sobě připoutá jiné, navíc, když jsou takové úkony činěny po zralé úvaze zletilými osobami. Domnívám se však, že není možné v takových případech, kdy osvojitel již nadále o dítě neprojevuje zájem, trvat na tom, aby si „stál za svými činy“, neboť by to zpravidla „odneslo“ nevinné dítě, které bylo osvojeno. Děti mají dalekosáhle vyvinut cit na to, aby cítilo, že vyrůstá s někým, kdo o něj naprosto nestojí. Pro takové dítě je pak lepší se z takového prostředí dostat co nejdříve.

Z výše nastíněných tří různých pohledů na věc vyplývá, že biologičtí rodiče, dítě i osvojitelé (resp. zájemci o osvojení) mají svá práva, která nejsou a nemohou být vždy v absolutním souladu. Je třeba mít na paměti, že práva dítěte nesmí být oslabována z důvodu posilování práv rodičů, nesmí být ani redukována s ohledem na přání osvojitelů. Je tedy nutné, aby si především zákonodárci uvědomili, že dítě je plnohodnotným subjektem práv a že musí mít možnost svá práva vykonat. Nová právní úprava nesmí vytvářet trvalé překážky, které budou bránit dítěti zjistit svůj původ a uvést s ním do souladu svůj právní stav, pokud si to bude přát. Práva dítěte je nutné respektovat, a rozhodnutí, zda svá práva využije či nikoli, je nutné ponechat právě na něm samotném. Je též nutné rozlišovat mezi právem dítěte znát své rodiče, jeho právem být v jejich péči a právem domáhat se změny svého statusu. Osvojení je nutné pojímat jako službu dítěti, nikoli pouze a jen osvojitelům.

---

¹²¹ § 73 zákona o rodině

XI. ZÁVĚR

Cílem této rigorózní práce nebylo dojít k jednoznačným závěrům a k vytvoření „receptů“ jak nadále v rámci úpravy právní oblasti s tímto tématem související pokračovat, neboť jde o oblast složitou nejen z pohledu práva, ale i medicíny a dalších disciplín. Cílem bylo poukázat na jednotlivé otázky, ať již úzce či vzdáleněji propojené s tématem této práce a upozornit na neaktuálnost, někdy až zastaralost právních předpisů České republiky, které jednotlivé oblasti upravují. Domnívám se, že jak oblast upravující domněnky otcovství, tak oblast týkající se asistované reprodukce a s tím související otázky okolo surogačního mateřství, jsou buď zastaralé nebo nedostatečně upravené, či právní úprava zcela chybí. Je nutné si uvědomit, že především s ohledem na neuvěřitelný pokrok, který se v posledních letech udál v oblasti medicíny, která, troufám si konstatovat, denně přichází s novými objevy, je nutné právní oblast související s medicínskými poznatky stále revidovat a snažit se ji udržovat alespoň částečně aktuální. Nezdá se být zrovna žádoucí, aby oblast asistované reprodukce, která v poslední době zažívá nebývalý pokrok, byla upravena dokumenty, které jsou více než čtvrtstoletí staré. Domnívám se, že především v současnosti, tedy v době, kdy stále více párů vyhledává profesionální pomoc, bez které nejsou schopny založit vlastní rodiny, by stálo za to, dát této oblasti souhrnnou a jasnou právní úpravu odpovídající současnému stavu medicíny.

Pokud jde o již zmíněné domněnky otcovství, zastávám názor, že s ohledem na pokrok medicíny bylo dostačující ponechat v zákoně pouze třetí domněnku otcovství. Uvědomuji si, že metoda DNA není stoprocentně neomylná, ale, i s ohledem na ostatní domněnky otcovství, je nejpřesnější a v některých případech je využití prvních dvou domněnek otcovství zbytečně komplikující a neodpovídá skutečnému biologickému, potažmo genetickému rodičovství.

Tato práce též poukázala na skutečnost, že určení rodičovství není tak jednoduché, jak se na první pohled zdá. Dokonce ani latinské „mater semper certa est“ neplatí ve svém původním významu. Je nutné si uvědomit, že rodičovství lze rozlišovat na genetické, biologické a právní, a tak dobrat se v některých komplikovaných případech toho, kdo jsou rodiče dítěte, může být více než složité.

Právo dítěte znát svůj genetický původ má mezi lidskými právy beze sporu své důležité místo a jeho úprava je na místě. Odpověď na otázku, zda dítěti poznání jeho genetických rodičů pomůže či naopak a zda se tedy dítě využití tohoto svého práva má, je-li to možné, domáhat, je individuální a nelze na ni zcela jednoznačně a bez váhání odpovědět.

RESUME

Il titolo di questo lavoro ho scelto, perché penso che sia bastante importante, soprattutto nei ultimi anni, quando il numero della gente incapace di avere dei bambini via naturale cresce rapidamente. La chiesta „chi sono i genitori del bambino“ no é così semplice come sembra. La risposta é bastante complicate, perché bisogna aver in mente che ci possono essere tre gruppi differenti dei genitori, che sono genitori genetici, genitori biologici e genitori legali. Nel caso ottimo é il padre o la madre genetica, biologica e legale una persona, però nei ultimi anni quando i metodi della medicina sono sempre più avanti, non deve essere così.

Ogni bambino, se questo é possibile, ha il diritto di conoscere la sua procedencia genetica. Questo é il diritto che costituisce il diritto internazionale. Penso che quasi ogni bambino é così curioso che vuole conoscere il suo origine, però la verità é che per ogni bambino questa verità può portare i risultati differenti.

Questo lavoro parla soprattutto delle legge della Repubblica ceca, soprattutto delle presupposizioni di paternità. La verità é che primi due presupposizioni di paternità sono nel tempo quando basta l'examine DNA quasi inutili.

Bisogna non dimenticare che non solo la paternità del uomo é insicura però anche la maternità non é sicura. Il proverbio „mater semper certa est“, grazie alle surrogazione, non é più così vero come é stato nel passato.

Altri capitoli della grande importanza sono quelli che parlano della paternità nella legge italiana, della surrogazione (soprattutto nella Grande Bretagna, che é il paese che dispone di regolazione della surrogazione molto brava), della riproduzione assistita e di baby – box, cio é il posto dove la madre dopo aver partorito il bambino che non lo vuole, può metterlo dentro. Questo posto é di solito fuori dell'ospedale a dopo aver lasciato il bambino dentro, comincia a suonare il suono e la gente dall'ospedale viene a portarlo. Il bambino é salvato però non si sa niente su dell suo origine.

Nella mia opinione La Repubblica ceca ha bisogno della revisione delle legge che sono uniti con questo tema. Nelle queste legge bisogna considerare lo stato attuale della medicina e c'è anche la area della surrogazione dove regolazione legale manca totalmente.

Klíčová slova:

Genetický původ – asistovaná reprodukce – surogační matka

Key words:

Genetic origin – assisted reproduction – surrogate mother

Seznam použité literatury

Publikace

- Berger, V., Judikatura Evropského soudu pro lidská práva, 1. české vydání, Praha: Ifec, SEVT, a.s., 2003, ISBN: 80-86412-23-7
- Hrušáková, M., Králíčková, Z. Zákon o rodině. Komentář. 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2005, ISBN 8097179991292
- Jackson, E., Medical law – Text, cases and materials: Oxford: Oxford University Press, ISBN 9780199261277, [v anglickém jazyce]
- Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J., Občanské právo hmotné III. díl, část I., Rodinné právo, 4., aktualizované a doplněné vydání, Praha: ASPI, 20007, ISBN: 80-7357-231-1
- Ondřej, J., Mezinárodní právo veřejné, soukromé, obchodní, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, ISBN 978-80-73-80-032-1
- Radvanová, S., Zuklínová, M., Kurs občanského práva (instituty rodinného práva), Praha: C. H. Beck, ISBN: 80-97179-9182-92.
- Seidl-Hohenveldern, I., Mezinárodní právo veřejné, 3. vydání, Praha: ASPI, ISBN: 80-7357-178-1
- Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M., Občanský zákoník komentář, 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008, ISBN: 978-80-7400-004-1

Periodika

- Frištenská, M., Otazníky okolo asistované reprodukce, Právo a rodina, č. 3/2004
- Haderka, J., K některým problémům určení a popření mateřství, Bulletin advokacie č. 1/1990
- Haderka, J., Právní ochrana statusu dítěte narozeného z lékařsky navozeného oplodňování: Co je a co není právně přípustné v České republice., Správní právo, č. 4/1998
- Hníková, E., DNA jako důkaz někdy selhává, <www.lidovky.cz>, uveřejněno 14.3.2009, staženo 23.3. 2009

- Hrubá, M., Lidskoprávní aspekty procesu sladování biologického a právního rodičovství. In Sborník z konference Dny veřejného práva, s. 52, dostupné z: http://www.law.muni.cz/edicni/Days-of-public-law/files/pdf/Souhrn_Final.pdf., staženo dne 29. 3. 2009
- Hrušáková, M., Králíčková, Z., Anonymní a utajené mateřství v ČR – utopie nebo realita?, Právní rozhledy, č. 2/2005
- Hubálková, E., Anonymní porody z hlediska článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech, Správní právo, č. 5-6/2003
- Kopalová, M., Právo na popření otcovství na základě nově zjištěných biologických dat, Právní fórum, č. 1/2007
- Králíčková, Z., Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ, Právní rozhledy č. 5/2009
- Králíčková, Z., Kauza tzv. právně volné dítě, Právní rozhledy, č. 2/2004
- Loudová, M., Sieglová, Z., Řešení otázky sporného otcovství na počátku třetího tisíciletí – metodiky analýzy DNA umožňují jednoznačnou odpověď, Sociální politika, č. 5-6/2002
- Melicharová, D., Právo znát svůj genetický původ, Zdravotnictví a právo, č. 2/2004
- Nová, H., Poznámky k článku pí. doc. JUDr. Michaely Zuklínové, CSc.: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby schránek, který byl uveřejněn v časopise Právní rozhledy č. 7/2005, uveřejněno 16.4.2005, staženo 20.8.2009
- Novák, T., Průchová, B., Problémy s tajemstvím nezrušitelného osvojení, Právo a rodina, č. 10/2004
- Poláková, M., Určení rodičovství z pohledu práva dítěte znát své rodiče deklarované Úmluvou o právech dítěte, Právní rozhledy, č. 2/2000
- Radvanová, S., Kdo jsou rodiče dítěte – jen zdánlivě jednoduchá otázka, Zdravotnictví a právo, č. 5-8/1998
- Sieglová, Z., Loudová, M., Brdička, R., Průkaz biologického otcovství včera a dnes, Právní praxe, č. 5/1997
- Weberová M., Uhlíř, D., Některé právní aspekty asistované reprodukce, Právník, č. 1/1999

- Winterová, A., Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek, Správní právo, č. 5-6/2003
- Zuklínová, M., Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby schránek, Právní rozhledy, č. 7/2005
- Zuklínová, M., Status – rodinné právo – nový občanský zákoník, Správní právo

Právní předpisy

- Metodický návod Ministerstva zdravotnictví ČR pro poskytování, vykazování a úhradu výkonů asistované reprodukce ze 4. 11. 1997
- Opatření ministerstva zdravotnictví ČSR z 18. 11. 1982 Podmínky pro umělé oplodnění
- R.D. 16 marzo 1942, n. 262 Approvazione del testo del Codice Civile, Libro primo – delle persone e della famiglia, [v italském jazyce]
- Sdělení č. 104/1991 Sb. federálního ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o právech dítěte
- Sdělení č. 14/2000 Sb.m.s. ministerstva zahraničních věcí o Evropské sociální chartě
- Sdělení č. 209/1992 Sb. federálního ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8
- Úmluva o rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, č. 141/2001, Sb.m.s.
- Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb., o mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech
- Zákon č. 20/1966 Sb., o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

- Zákon č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů

Judikatura

- Nález ÚS 987/07 – ke třetí domněnce otcovství, (právo na soudní a jinou právní ochranu, ochrana rodičovství a rodiny)
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR RC 5Cz97/80 – ke způsobilosti nezletilých osob k určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů podle § 52 odst. 1 zákona o rodině
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu (Rc) 1Cz32/68 – krvná skúška jako dôkaz spôsobilý vyvrátiť domnienku otcovstva
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR Rc 1Cz51/75 – provádění důkazu speciální zkouškou krve
- SpZn: 3205/2006/VOP/MV – zpráva o výsledku šetření veřejného ochránce práv ve věci souhlasného prohlášení o určení otcovství a nabytí státního občanství
- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Evans vs. Spojené království Velké Británie a Severního Irska (v anglickém jazyce)

Další prameny

- Dokumenty Centra asistované reprodukce, Apolinářská, Praha
- Dokumenty občanského sdružení STATIM (www.babybox.cz)

- Press release issued by the Registry of the European Court of Human Rights, Chamber Judgement *Evans v. the United Kingdom*, dostupné z www.echr.coe.int, staženo dne 4. ledna 2010
- Americká dvojčata mají každá jiného biologického otce, dostupné z www.novinky.cz/koktejl/168605-americka-dvojcata-maji-kazda-jineho-biologickeho-otce.html, staženo dne 13. května 2009
- Náhradní matky porodí v Česku asi 10 dětí ročně, dostupné z www.novinky.cz/domaci/178002-cizi-dite-v-cesku-rocne-odnosi-deset-zen.html, staženo dne 3. září 2009
- Nový test plodnosti varuje, kolik času ženě zbývá na početí dítěte, www.novinky.cz/zena/zdravi/183570-novy-test-plodnosti-varuje-kolik-casu-zene-zbyva-na-poceti-ditete.html, staženo dne 6. listopadu 2009
- Testy DNA dokáže prý zfalšovat i student biologie, dostupné z www.novinky.cz/zahranicni/blizky-a-stredni-vychod/176712-testy-dna-dokaze-pry-zfalsovat-i-student-biologie.html, staženo dne 19. srpna 2009
- Stenoprotokol 16. Schůze PSP ze dne 17. Února 1994, dostupné z www.psp.cz/cgi-bin/eng/eknih/1993ps/stenprot/016schuz/s016017.htm, staženo dne 17. února 2009
- Kolokvium PF UK: „Mýtologie“ náhradní péče o děti (otázky a odpovědi – kolokvium PF UK Praha, březen 2008), dostupné z www.planovanirodiny.cz/search.php?rsvelikost=nv&rstext=all-phpRS-all&rstema=70&stromhlmenu=0&urpod=1 Sborník z kongresu Pardubice 2008.html, staženo 14. dubna 2009